

Йордан Атанасов

ХАМОВОТО СЕМЕ

(Градинарски роман)

7 септември 2011
литература плюс култура
<http://grosnipelikani.net/>

ЛЕТОПИСЕЦЪТ

И проклед Ной наследниците на Хам – да се скита вечно семето му по земята и да не намери мир и покой! Не заради това, че Хам го видял пиан и гол, не, а защото се присмял и подиграл на баща си. На това отгоре извикал и братята си Сим и Яфет да го видят. Всъщност го предал. А предателството не се прощава. Братята не поискали да видят голия си баща. Те взели една ленена кърпа, хванали я от двете страни и гърбом тръгнали, докато покрили чреслата на голия си баща... Като дошъл на себе си, Ной разбрал от другите синове какво е искал да направи Хам. Не го бил, не го изгонил, но проклед поколението му – да бъдат слуги и роби, да се скитат по целия свят, докато свят светува. И тук идва въпросът: отговорни ли са децата за деянията на бащите си? Защо Ной не наказал виновния Хам? А може би прокобата към наследниците да е по-голямо наказание за бащата. Вероятно така е разсъждавал и старейшината Ной...

От прокълнатото Хамово семе излезли 32 племена и 7 мръсни народа. Библията под „мръсни“ разбира цигански... И те, народите и племената, така се пръснали по земята, та говорили десетки езици и не могли да се разберат помежду си, макар коренът им да е един. Вечно, безконечно пътуване на този и онзи свят. Това символично е запечатано и на циганското знаме. На него има колело от каруца... Ние, българите, не сме от седемте мръсни народа. Това е доказано. Все още се

спори дали сме от индоевропейски или азиатски племена. А в днешния ни език има думи от народите, населяващи двата континента от столетия...

Следва една обикновена история на едно обикновено българско семейство. Вероятно тя, историята, или подобни на нея, се случват и продължават да се повтарят с милиони семейства по света. Постарах се, влизайки в гледните точки на всеки един от героите на тази малка семейна сага, да разкрия пътешествията на тези хора по белия свят. И по другия – Отвъдния.

ЦОНКО

Аз съм градинарят – Първият мъж в Семейството. Не съм истинският Хам, но от мен, както и при него, се роди поколение. И се пръсна то по чуждите земи. Там ме настигна бащината клетва. И поникна семето ми – първо в Хърватска, после в Полша, Унгария, Германия. Раждаха се деца. Аз орях и засявах. И в жена, и в почва... Без да мисля, че на стари години ще остана сам. И забравен...

От България вземах семена за разсад, който произвеждах в парници и след това засаждах в земя, взета под наем. Ето – от семка произведох диня. Германците не бяха виждали такъв плод. Беше по време на Втората война. Падаха бомби, много по-големи от дините ми. Но когато отминеше ужасът и воят на сирените, и се успокоиш, и разбереш, че си жив, трябва да вършиш всекидневната си работа. Отново навлизах в градината с мотиката. Додето сирените завият пак и хукна към скривалището. Германците, макар че бяха напреднали в техниката за времето си, не знаеха как се яде това чудно обло нещо, което

произвеждаше българинът. Резнеш ли го – пращи и се цепи, изтича кървав на вид, сладък сок. Да го пържим ли, питаха. На филийки ли да го режат, да го панират ли. Смах се много. Показах им, като изядох половин диня. За два дни изкупиха целия бостан. Смах се сърдечно от незнанието им, имаше смях насаме и с белогърдите руси германки, които очакваха мъжете им да се върнат като победители от Източния фронт...

Какво ли не прави незнанието, липсата на опит. Показах им как се реже динята на тънки резенчета, как може и да се гризе направо от тези резенчета, как се сее и се прави разсад...

Наред със зеленчуковото семе и моето мъжко семе поникваше на стотици километри от родината... Жена ми и всички други жени в живота ми зачеваха синове отвъд Обетованата земя, наречена България. Отвъд. А семето влизаше вътре в утробите на мургавите и русите жени. И те и плодът, който раждаха след време, изчезваха завинаги от живота ми. Нима клетвите на Ной се повтаряха, изричани и от нашите бащи.

Ной също е бил градинар. Първо е боднал лозова пръчка, след като слезли от Ноевия ковчег на сушата. Отгледал грозде. А после направил силно вино. И пил от него, та се опил. Разголил старото тяло, защото му станало хубаво. И се случила тази история, с която започват по-горе думите на Летописеца.

И се пръсна по света семето на Градинаря от Мизия. Къде ли още го разнасят световните ветрове? Няма да съм жив, за да разбера докрай кой и къде от моите момчета е посял себе си, а всъщност е посял и част от мен. А техните момчета?... Въпроси, които ми дават вяра и стръв да направя още добри неща. Както разоравам и оплождам северната земя, да оплодя още нечия женска утроба... Нали това е неосъзнатият природен инстинкт на самеца...

Но... ето ме в началото.

Роден съм през 1900-та в едно селце край Янтра, малко преди тя да се слее с посестримата си Росица и заедно да поемат към Дунава. Детството помня – цървули от свинска кожа и тичане с една тояга след стадо говеда край Янтра. В горещините на август, когато добичетата преживят на сянка – гмуркане и плуване до другия бряг и обратно, игра с другите пастирчета, бели вкъщи и на улицата. Учил-недоучил, заергених се, но време за моми не оставаше. Първо дядо, а после бащата ме взеха със себе си в чужбина – хем да печеля за булка, хем да уча градинарлъка. Осем години работех, наблюдавах и учех тежкия и тънък занаят. Покрай пазарите запомнях по нещо от купувачите: езика им, начина на живот, обноските... Вече можех по-свободно да говоря със сърби, унгарци, австрийци. Заглеждах се в чуждоземните жени, тайно ги желяех наяве и в сънища. Много утрини осъмвах с нещо мокро и лепкаво между краката. Вече знаех, че това е по-скъпо от злато. Че то създава и продължава живота на хората по земята...

В едно от есенните си завръщания държавата ме извика войник. Седмица преди да ме вземат, оглеждах нашенските моми по селското стъргало. А и те ме оглеждаха – нали бях като същ европеец – с дрехите, обноските и мурафетите. С тънките и извити мустаци. Очите ми останаха в една – Христана, с очи като въглени, с дълги смолисти коси, с глас, който разкъсваше сърцето. На седенки пееше все тежки песни – за раздели, за гурбетчийи, за потурчвания. Падна ми на сърце и си обещах като се върна, да я искам от баща ѝ Мирчо и от майка ѝ Мария.

Три години в Ямболския конен полк. Бях станал пружинка. От движение слизах и се качвах на коня... Награди, отпуски, хвалби от началството. Бях отличник. Имах снимката на Христана, пишехме си. И я сънувах. Сънувах сватбата ни и бъде-

щия семеен живот, момчетата, които ще ми роди, общите ни пътища по света...

Изтърколиха се трийсет и шест месеца. Уволних се и първото нещо, което направих, беше да я поискам от майка ѝ. Баща ѝ Мирчо Първанов беше загинал в първите дни на Междусъюзническата война. Да си я взема веднага, пък сватбата ще направим, като изляза на гурбет. И като се върна, спечелил достатъчно. Обещавах, че ще се грижа за нея и ще я пазя, че ще си идвам редовно всяка есен от чужбина в село. И ще давам редовно пари за издръжка на къщата. И за децата, които ще имаме. Още: за оран и грижа за нивите, за животните в двора, за градината и други по-дребни харчове... Съгласи се. Направихме годеж. Мина като сън меденият месец. Изтърколи се още един. И тръгнахме с моя тетю Иван към Европа, отидохме на градина в Полша.

ЛЕТОПИСЕЦЪТ

Село Драгойново е едно от прочутите градинарски села в Мизия. Гурбетчийското градинарство, освен че е било едно от основните средства за препитание през 19-и век, е докарало и европейския дух на драгойновци. Това личи и днес – големи триетажни къщи с балкони и подпорни колони, с просторни тераси и широки прозорци, обществените сгради, построени с помощта на градинарите, които всяка есен се завръщали у дома. Или са пращали пари. С тяхна решаваща помощ са построени читалището с часовниковата кула, двете училища и двете църкви, промишлените работилници, казината и магазините...

В ония далечни времена още през зимата се оформяли групите за чужбина и в края на март поемали на запад и на изток. Ръководителят на групата се казвал газда или чорбаджия. Тази

сърбохърватска дума се е запазила и до днес в селото. Газдата събирал 5-6 до десетина бахчеванджии-работници за градината (бахчата). Опитът на бащите, дядовците и прадядовците доказвал ефективността на по-малките групи. А първите драгойновци още преди век се юрнали по света: към Русия, Унгария, Чехия, Сърбия, Италия, Германия, Австрия, та чак в Австралия и Америка забили коловете на градините си. Отидат двама-трима на проучване, а на другата пролет с тях тръгвали десетина. Като снежна топка по надолнище. Мъжките чада още 10-12-годишни тръгвали с бащите и дядовците. Освен, че печелели пари в чужда валута, научавали и чуждите езици, обогатявали душите си с нови познания и впечатления. Учили се на труд. А за обмяна на чуждата пара и за отпускане на кредити в селото открили банка. Популярна земеделска банка. И започнало едно невиждано строителство. Като негови надзорници и началници били жените на гурбетчиите. С годините някои млади градинари „забравяли“ да се върнат в България. Европейските жени били по-нагиздени и нежни. Оpoznали ги първо в кабаретата и локалите. Постепенно започнали смесените бракове. Родените деца, вече полуевропейци, говорили български в началото с акцент, но след петия-шестия ден от идването си на гости у нас влизали в драгойновското наречие. По данни на учителя Иван Чолаков през 1887 година в Австрия имало 265 негови съселани. И още повече в останалите страни на империята: в Словакия, Чехия, Унгария и Галиция. Имената на първите, закотвили се в отделните държави, се помнят: Митьо Хубанов – в Сърбия, Върбан Ненов – в Русия, братята Васил и Кръстьо Попжелеви – в Австро-Унгария, Кочо Хаджибонев – в Букурещ, Никола Каранешев – в Словакия, Полша и Германия, Цони Атанасов – в Италия и Унгария... При население около 5 000 души през 1910 година ежегодно от селото са излизали над 1000 гурбетчии. Трудолюбие-

то, практичността и пестеливостта на градинарите довело до това, че много от тях се замогнали, построили си нови къщи, други вземали семействата си в чужбина и така оставали с години. Някои се натурализирали като граждани на дадената страна, изучили в чужбина децата си, започнали работа в държавния апарат или в институтите и училищата като Георги Бонев във Виена, като Дончо Тошев в Будапеща, който е заемал и министерски пост в едно от унгарските правителства. Освен това той се изявявал и като талантлив писател, творещ на два езика. По неговия път вървят и децата му днес.

Но нека се върнем назад в трийсетте години и тръгнем по следите на младия градинар Цонко Иванов. Баща му, тетю Иван, както се обръщаше той към него, в случая се явяваше като един Ной, подобен на този от Библията. Среден на ръст, рус със сини очи, с брада и оплешивяващо теме, и в пълна сила мъж. Цонко изпитваше респект от него и се стараеше да не му противоречи.

Градината беше край Краков. Разбраха се с един поляк Кшищоф и наеха от него земя под наем. Така, както правеха всички градинари. Баща и син живееха в къщата на поляка. Той, жена му и трите му дъщери също живееха там, на втория етаж. Градинарите наеха трима работника за помощници в работата. След усилни и редовни грижи произведоха добър зеленчук и спечелиха добре от сергията на пазара. Продаваха по-евтино на тези, които идваха направо на градината. Поляците консумираха много картофи, зеле броколи, домати. Както отбелязах в началото, тетю Иван изглеждаше добре за възрастта си. Широкоплещест, набит, със още силна мускулатура. Без напрежение носеше на гърба си чували с картофи от по 50-60 килограма. И му се възхищаваха всички, още повече неговото копие – Цонко, сякаш изваден от джоба му. Баща му навърши тук 50 години. Решиха да отпразнуват рождения ден и

да си направят тържество по български тертип. Заклаха едно шиле, купиха много бира, вино, сладки. Зеленчуците за салата – пресни, от градината. Шилето се въртеше на шиш в двора, наглеждано от единия работник. Един грамофон въртеше стари градски песни, и всички припяха с него, всеки на езика си. След дългия аперитив, свалиха вече готовото шиле от шиша и похапвайки, пийваха и се шегуваха. Работниците и Кшищоф се напихаха постепенно. Но се озоваха в безпомощност внезапно. Не дочакаха голямата торта. Беше ранна топла есен. Масите бяха сложени на двора сред зелената и още свежа трева. По време на тостовете, Цонко, макар и да се заплесваше по младите момичета, мярна с крайчеца на очите как старият гледаше полякинята. Тя – една здрава и руса жена, с дълги прави коси, на около трийсет и пет, със заоблено и гладко лице, отвръщаше на погледите му с една едва доловима, но обещаваща усмивка. Изглеждаше поне с 10 години по-млада за годините си, все едно беше сестра на дъщерите си. Напращяла от сила и нега, тя цялата сияеше, разбрала, че здравият българин я харесва. И явно я иска, разгадавайки вперения му поглед. Цонко предчувстваше, че ще става нещо необичайно. Кшищоф, мъжът ѝ, беше нагълтал вече „джама“, както се изразяват драгойновци, и гледаше тъпо в чашата си. Пиеха тяхната полска водка по обичая – на екс. Но българите, особено бащата, имаха закалка от върлата българска ракия, така че водката я усещаша като нашето патоки – най-слабата ракия, преди да се спре ракиеният казан.

ЦОНКО

Поляците се натъркаляха под масата, момичетата се отправиха да спят по стаите си. Кискайки се, тези 13-14-годишни

русалки, развяваха широките си къси поли, под които се виждаха добре оформени бедра на жени. Скоро смехът им заглъхна, но те едва ли бяха заспали. Сигурно коментираха изявите си от преминалия ден. А може би се досещаха за това, което предстоеше да се случи с майка им и този мустакат българин. Нощта преполови. Останахме трима: Маришка, бащата и аз. Работниците на четири крака се прибраха и те по стаите си. Двамата решихме да помогнем на домакинята и да почистим масата. Направихме по пет-шест курса от двора до кухнята. Останах навън да забърша масата и в един момент видях как баща ми и полякинята си шептяха нещо до мивката, вперили очи един в друг. Разбрах, че съм излишен, и се прибрах. Прибрах се, но възбудата не ми даваше да заспя. И как по дяволите да спя, като видях по време на вечерята Маришка седнала на ъгъла на масата. И как баща и син, без да искат уж поглеждаха към големите ѝ розови бедра, които през минута-две тя премяташе едно връз друго. Тя омагьосваше жадните мъжки очи, тя търсеше, тя искаше нещо ново, нещо диво, истинско, нещо балканско. Тази гледка, а и недвусмислените жестове на баща ми, не ми даваха да заспя. Въртях се около половин час. Ерекцията не ми даваше мира. Изпразних се в ръката и тръгнах към банята да се измия. А за банята се минаваше през кухнята. И видях това, което очаквах да видя.

Баща ми беше тръшнал по гръб домакинята върху дивана, беше я разплатичил, както се казва по нашия край, като свиня заклана, хъркаща, но с особен нож.

И не умираше, макар и да викаше и скимтеше. Цонко пуф-теше отгоре ѝ също локомотив по нагорнище и голият му задник се спускаше и издигаше над охкащата и риташа във въздуха Маришка. О, Господи – той изневеряваше на мама! Какъв срам, каква долна постъпка. А си мислех, че всичко ще свърши с приказки и флиртуване. Какъв ти флирт!

Каква дързост от газдата, каква смелост! Да прелюбодейства в чуждия дом! Мъжът на полякинята е само на двайсетина метра. Ами ако стане, ще ги изпозастреля като нищо... Каква лудост плътска, замъглила разсъдъка.

Някаква дъска изскърца под краката ми. Бащата се обърна леко, видя ме как стоя и стискам нещо в шепата си. Изсъска нещо в смисъл махай се, че... И показва големия си юмрук. Полякинята не забеляза нищо, тя беше в небесата...

На другия ден, без да чувства някаква вина, без да обяснява, тетю Иван ми нареди да си стягам багажа за България. А като се прибера, да мълча, иначе да хващам пътя и да изчезвам... Мъжете трябвало да пазят тайни един за друг при подобни случаи. Той ще си дойде след две седмици. Трябвало да уреди сметките.

Почти като Хам бях изритан от света на баща си. Истината според мен беше, че Стария се страхуваше, ревнуваше хубавата полякиня – този божествен дар. Тя може би щеше да примамва сина му след някой друг ден. Той виждаше, че и аз не съм безразличен към тази хубост. И е сигурно почти, че тя ще иска да се наслади и на по-младия българин. Всяка жена знае как се примамва мъж. А какво остава за един младок... Тя навярно мечтаеше да изпита и моята млада сила. Това е в природата на жената. Затова баща ми, преценил подсъзнателно нещата, реши да ме отстрани, като ми даде пари – делът ми в злоти. Даде в повече, за да ми замаже очите. Даде и други пари за мама, за вкъщи. Може би се чувстваше малко гузен. Не знам. Тръгнах си леко сконфузен. Бях се озовал в неподходящо време на неподходящо място.

Прибрах се в България и на седмия ден не издържах и разказах на майка си за полякинята. Че се заплесва по-нея, че май я люби.

Предадох баща си, почти като Хам, но вместо на братята си, на майка си го предадох. С тази разлика, че баща ми, макар пиян и гол като Хам, на това отгоре прелюбодействаше с чужда жена. Без разсъдък и срам от сина си, пред очите му. Други са времената и други – нравите...

Мама преглътна горчивата новина, обеща да не казва на никого, не отрони сълза, нито изказа клетви. Ще вдигнем сватбата без него, рече вечерта. Туй ще му е наказанието засега, каза тя. Да не види как снаха му влиза в църквата, а после – по обичая и у нас. И нито едно от децата ти няма да разреши да има на негово име, закани се тя.

Започнахме подготовката за сватбата: чистене, пране, метене, тупане... Аз помагах и се радвах, че е съм спечелил за голяма сватба, за много гости, за най-добрата лясковска банда музиканти, за богатата трапеза... Булчинската рокля, както и обувките, купих от Полша. Най-напред подредихме стаята за спане: широко ново легло, нов дюшек, нови одеала и чаршафи, нощници... Всичко вносно, неща, които можеха да се носят в куфари и денкове. Както и подаръците за тъщата, за сестрата и брата на жена ми. Измазах къщата отпред, боядисах чардаците.

Дойде очакваният ден за сватба, събра се цялата махала, всички роднини от Драгойново и други селища. Взехме Христана от тях, минахме тържествено през селото с натоварената зестра. Музикантите надуваха флигорните, без да спират. Замлъкнаха, когато влязохме в църквата „Свети пророк Илия“. Там поп Йордан извърши бракосъчетанието по църковните книги. Тържеството с гостите продължи до късно през нощта. Падна един товар от гърба ми. Радвах се най-вече и за това, че Христана и майка ми се разбираха. Мама внимателно и кротко я учеше на порядките в къщата, а тя попиваше всичко. Много неща беше научила и усвоила от своята майка.

Но аз си мислех тревожно за срещата с баща си. Няма начин да не разбере, че съм го издал. Ще се догади, той е хитър и наблюдателен. От една дума и от един поглед схваща нещата.

Баща ми си дойде след два месеца. Явно полякинята му се е усладила. Изкарал още един меден месец в живота си. Пред съселяните се оправдаваше, че хайдуци обрали част от парите му, точно когато щял да си тръгва за село. Другата част били в самара на коня му. Тях не намерили, но той тези пари не ги харесал. Били малко. И се наложило още два месеца да работи, да си плати пътнината и издръжката за месеца...

ХРИСТАНА

Бях на седем години, когато видях баща си Мирчо за последен път. Връщаше се от южната граница, където разбихме турската армия. Но в гръб ни нападнаха нашите братя-славяни сърбите. Наближаваха София. И по двама на кон нашите войници за два дни се озоваха на друг фронт. Пътят на неговата част минаваше през Горна Оряховица. Разрешили му една нощ да се върне в Драгойново, да види децата и жена си. Приличах на него. Косата, очите, израза на лицето, скулите. Имаше нещо куманско в нашата кръв сякаш. Помня, че заранта, когато се сбогуваше с нас, очите му бяха насълзени, а гласът му трепереше. Хубавата ми момичка, каза, целуна ме, подхвърли ме нагоре, прегърна ме. И замина. След два дни граната го разкъсала край Драгоман... Раснах, пораснах сирашки. Все в мъки и труд. Ходех по чуждите ниви, помагах на мама в отглеждането на сестра ми и брат ми. Макар че бях по-малка от тях. Мама много разчиташе на моята упоритост и съзнание за

добре свършена работа. Знаеше, че няма да я изложи в нищо. Додето неусетно станах мома и Цонко ме хареса и поиска.

Бях най-малката. Имах сестра Гана и по-голям брат Кирчо, който стана голям комунист и началник след Девети септември 1944 година. Със сестра ми Гана се намразихме до гроб. И до края на живота не я погледнах. За едното нищо, от алчност. Кой може да повярва, че алчността е по-голяма от сестринската любов... Оказа се, че е. На смъртта ѝ не отидох дори.

Свекър ми да се върне от Полша, а Цонко побърза да отиде на градина при сестра ми. Страхуваше се. А свекървата още първия ден направи скандал до Бога. За друго, разбира се. Кучетата и кокошките чак разбраха, че има нещо лошо, и се изпокриха под дръвника. Цонко ме повика при себе си в Хърватска, където забременях с Йоан – първото ми момче. Там сестра ми, нейният мъж и Цонко бяха взели земя под наем. И откриха градина. Направихме разсад. Произвеждахме добри зеленчуци и ги продавахме на хърватите. Уговорката между баджанаците беше за равни пайове след приключване на сезона. Разходите и всичко – по равно. Живеехме трудно. Върнатият брак от стоката: коренища и всичко некачествено, каквото е останало от пазара, готвех, за да пестим. Настържа го с ренде, нарежа три картофа, сложи една лъжица мас и вечеряме. Първата година се спогаждахме криво-ляво. Родих Йоан. Когато стана на четири месеца, се върнах в Драгойново, кръстих го, постоях двацет дни в село и обратно в Риека – на градината.

Сиромашията продължаваше. Пестяхме от всичко, само и само да разделим по-големи пайове. Изтичаше втората година от съвместната ни работа. Направи ми впечатление няколко пъти държанието на багю Танас, мъжът на Гана. Вечеряме, както обикновено, нещо постно и повече хляб, за да залъжем стомасите, а той – сръбне не сръбне, хвърля лъжицата и хайде

в стаята си, без да продума. А ние гладни с мъжа ми нагъваме рядката чорба. Разбрах от детето им – седемгодишния Ваньо, че нощем сестра ми и мъжът ѝ ядели месо, след като ние си легнем. А защо не давате на леля и свако, попитал Ваньо. Тя леля ти не обича месо, отговорила сестра ми. Детето не може да лъже и ме пита: Лельо, вярно ли е, че не обичате да ядете месо? Кой ти каза? Мама. И тогава всичко се изясни, но трябваше да изтраем до края на сезона. През деня, когато продавал в града, батю Танас обядвал в ресторант, ни казаха познати сърби. А Цонко блъскаше с мотиката във вадите, поливаше и копаеше... Панталоните му се ветрееха на задника. От слабата храна се промених много и аз. Йоан имаше нужда от силна храна да расте здрав, а не можехме да му я дадем. Често настиваше, изглеждаше недоразвит за възрастта си. Трябваше ни наистина силна храна. Като духне адриатическият вятър, и ме избутва два-три метра назад. Нямах сили да му се противопоставя и да вървя напред.

За да ги държи под око, Цонко, който вече подозираше баджанака си, почна да ходи на пазар с тях в Сиксово. Сестра ми обаче скришом купуваше бял хляб и колбаси. Като се върнат, Цонко ме пита: Тинке, има ли още от кафето, че умирам гладен. Нали идваш от пазар, му викам, защо си гладен. Нали спестяваме с баджанака, казва, за да има какво да делим.

И ето че в късната есен трябваше вече наистина да делим. Мъжът на Гана, батю Танас каза, че понеже сме по-малки и че аз съм си гледала детето и редовно не съм работила в градината, ни се полага по-малък дял. И започна да отброява динарите. А моят Цонко беше кибритлия. Взеха да спорят за дяловете. В очите искаха да ни излъжат, а говореха за справедливост. Цонко, ти си пиян, баджанак, каза по едно време ядосан Гининият мъж. А моят, сякаш това и чакаше, че като скочи, хвана брадвата и викна: Аз ли съм пиян, ваш'та мама, или ти, де-

то идеш от ресторанта? И дигна брадвата. Разбягаха се децата, а Гана вика: помощ, убиха мъжа ми! Цонко подгони тогава и нея: т'ойта мама мръснишка, всичкото ти го правиш. В озверението и засегнатото си самочувствие гълташе думите, не можеше да ги изрече цели. Т'ойта мама, сега ще ти отсека главата на дръвника! Беше подлудял. Гана изпревари за малко и се заключи в собата. А Цонко с един удар разцепи вратата. Тогава аз се хвърлих в краката му и го замолих в името на детето да спре и се успокои. Т'ойта мама мошеническа! – продължаваше вече с по-слаб глас да вика по сестра ми. Но сега се обърна към Танаса, който беше хукнал към външната врата. Христано, дай чапата да го съсека този кождер, неговата мама! Едвам успях да го укротя и тук. Виках, плаках, думам му, че ще влезе в затвора и какво ще правя аз – с малкото дете... Настигна баджанака си и го хвана за врата, душеше го и му удряше главата в стената. Хеле, осъзна се, пусна го. Оня се изплаши здравата и веднага се съгласи да делят по равно, както първоначално се били уговорили. Иначе, можеше да скочи отново и да го убие. Наоколо, поне на сто метра, нямаше жива душа. Откъде му дойде силата, не знам. Едва вървеше вечерта като се прибирахме, олюляваше се.

Да ти ограбят труда и да те лъжат една година с оборота и храната. Това на какво прилича? Родната ми сестра да ме лъже и тормози... На заранта рано-рано си тръгнахме с багажа и детето. Аз – за Драгойново, а Цонко – да търси поминък на други места в чужбина. Батю Танас искаше да се подиграе с нас. Но не успя. А сестра ми на изпроводак се провикна: Аз няма да оставя тази работа, тъй да знаеш, Цоне. Ще те съдя в България, дето би Танас. Утре ще взема медицинско от лекаря. Да мълчиш, че като дойда, ще те смачкам като гнида, извика мъжът ми. Ах, защо не ви изклах снощи, та да мирясате, ваш'та мама крадлива...

ЦОНКО

Изпратих Тинка за Драгойново бременна. Щеше да ѝ е спокойно в село, хем мама ще ѝ помага. Баща ми я уважаваше, но мен не искаше да ме види, ми писа Христана. Да се скита немил-недраг, казал, не искам да го виждам. Не можеше да ми прости още за полякинята. Така ме „благословил“ Стария.

А пък аз, напук на него и сиромашията, реших да видя как живеят хората. Бях млад и силен. Пък и на мода в България беше песента: Госпожице, да му отпуснем края... В чужбина беше по-лесно, стига да имаш нещо в джоба.

Танас даде парите, които ни се полагаха. Половината – на Христана, да има да се издържа с детето, а ще трябват и за това, което ще дойде скоро. Ако баджанака ме беше излъгал, не ми мигваше окото, щях да го очистя.

След като Христана се обади, че пристигнала благополучно и всичко в Драгойново е наред, тръгнах към Италия. И първата спирка по пътя ми беше Триест, свободен град без видими граници, с пристанището, с вълнолома Сан Карло... Там гледах скалите, морето. И плажа, който блестеше от бронзови кожи на жени и мъже. Жените, тези създания дяволски и божии – с форми застинали или пулсиращи. Ето: виждам ги как влизат на пръсти. Морето гърдите им вдига, като балони, а аз гледам замаян. За пръв път виждах толкова много голи жени, събрани на едно място... Такава красота. Чаках ги надвечер в кръчмите край морето – изпечени от слънцето, напращали за ласки. Държах се като богаташ, плащах за любов. И взех да разбирам баща си и неговата стръв към онази жена в Полша. Но те, жените, навсякъде бяха еднакви. При повече пари – по-

лучаваш повече любов. Повече пари – по-хубави жени. Всичко си има цена.

Когато запълних глада на очите си, глада на ръцете и тялото, опънах платната, както се казва, раздвижих си ставите. Адриатическият вятър обжари дроба ми. Влязох в Италия. С парите от дялбата стигнах в Монако. Отново жени и хубав живот. Играх на рулетка. Печелих и губих. Накрая обран и изплют от хазарта, се събудих. След красиви и кошмарни сънища. Не вярвах, че всичко това се случва с мен – селянина от Драгойново, градинарят...

Фалирал, но с дух нашенски, Ботуша пресякох обратно. И тръгнах да търся Германия. Там имаше мои съселяни в Хановер. Беше свършила Световната война отдавна, някои граници бяха прекроени и придвижването ставаше по-трудно. Най-добре ме посрещнаха нашите българи в Унгария. Колонията им тука беше най-голяма, край Будапеща и околностите. И особено в столицата, в Пеща. Унгарците се отнасяха с уважение към нас, заради трудолюбието и честността ни. Запознах се семейството на Делчо – българин от Еленско село, женен за унгарка. На пъпа на Пеща имаше зеленчуков магазин. Поработих при него два месеца, бях и при други нашенци. Спечелих някой форинт за из път и вече с по-голяма сигурност продължих през Чехия и Австрия за Германия. Най-сетне се озовах в Хановер при нашите градинари. Макар и бивш газда, започнах като чирак. Човек трябва да преглъща паденията и да тръгва отначало, додето е млад и здрав. Аз бях паднал от коня. Сега се мъчех да се кача на магаре. Макар че падането и от магаре е лошо. Не биваше да падам от магарето. Но аз бях грешник. И се помолих Бог да ми прости за всичко до тук. Достатъчно греших. Какво наследство ще оставя на децата си. Ето как ме е „подредил“ в стиховете си Пенко години по-късно:

*Баща ми тръгнал щастие да търси
по чуждите земи. Не бил с късмет.
Такъв го знам от снимките, опърлени
от времето: сърдит, там нейде на гурбет.*

*Като самотен вълк, той скитал из чужбина.
Понякога си идвал в село със снега.
Във кръчмата със зарове и тъмно вино
търкалял дните, криел някаква тъга.*

*И пак очаквал она вятър, белия. Пътувал
и в съня си... Сякаш трупове съсечени
над Янтра ледовете в март се втурвали –
надеждата му хладна. И обречена...*

*Днес майка ми не иска да си спомня,
но нейната добра душа сама скърби.
Там времето – един безчувствен хромел,
премила всичко. И не всичко може би.*

*Баща си тъй запомних. Малък бях, но
днес трябва да изкупя бащината си вина.
Да се завърна скоро в селото ни прашино.
На майките сами е нужна топлина...*
1982

Първата година чиракувах, влязох във форма така да се каже, а после станах съдружник на Антон Бялков. Разделихме си добра печалба с него. Изпратих в Драгойново веднага половината. Беше ми се родил втория син Симеон, но за по-кратко си му викахме нежно Симчо или Сим.

В началото на градинарлъка се връщахме късно есен по селата си. Подаръци, целувки, радост в къщи, разговори с роднини и приятели... И очакване на снега. Дебел сняг – дебел комат, казваха старите хора. А със моя стария – баща ми, да не се видим – отсядахме при един мой съученик в горния край на селото. Виното беше станало, започнаха да квичат предколедно прасета и гостуването на съученици и приятели беше нещо естествено. Но без прекаляване. И ето ме в топлата кръчма на Христо Македонец. Печката тип циганска любов бумти, та се зачервява. Глъчка, врява и песни се смесват с мъгла от цигарен дим. И току-що влезлият трудно би намерил човека, който търси. Някои наперени булки често идваха да забират мъжете си, които иначе се перчеха колко унгарки или германки били любили през лятото. Аз съм европейски любовник в отпуск, се перчеше един, но щом жена му се появи, се снишаваше, сякаш искаше да се скрие под масата. Да не се изтирям, но мен Христана не ме е прибирала. Така сред глъчката „сът зарове и черно вино“ търкалям дните. Пия нашето таниново вино, бузите ми се зачервяват, кръвта ми кипва като на младо яре... Играта на карти и табла убива времето, но омръзва. След обяд обичах да ходя край реката, минавах отсреща по леда. Разглеждах заспалата природа. И се вслушвах дали ледът не пука, дали не приближава времето на гурбета. Дългото стоене по маси, пиенето и познатото говорене на съселяните омръзваха. Пък и аз не бях от приказливите. Обичах да слушам до едно време. После разговорите се повтаряха, потретяха... Но понякога, макар и рядко, се случваха интересни неща... Тук на покер беше избран не кой да е, а самият мистър Сенко в кръчмата-казино на бай Христо Македонец. През деня Сенко имал представление в съседното село, научил за нашето европейско казино и хоп – с файтона дойде да поразпусне след дневното напрежение. Да поиграе покер с прочутите драгойновски кар-

тоиграчи. Да им покаже някои фокуси. Беше довел една дама със себе си – вероятно асистентката му: висока и стройна блондинка, с капела. И с цигара в ръката, която движеше артистично от китката. Беше седнала на съседна маса, изглеждаше замислена, по-скоро отнесена. Дамата имаше някакъв тик или причина да не опъва дима навътре. Тя машинално вкарваше и изкарваше дългата фемина между двете си дебели и начервени устни. (Може би така имитираше влизането и излизането на „пурата“ на някой млад любовник между срамните си устни, коментира на следващия ден местния зевзек Михо.) Тя изпушваше до половината тънката фемина и запалваше нова. Беше доста по-млада от маестрото, но и той изглеждаше добре за петдесетте си години. И драгойновци решиха, че му е любовница... Освен това може би владееше неизвестни нам любовни номера, додаваше Михо към коментара си. Постепенно интересът на околните се измести към масата, където Сенко беше в стихията си. С фокуси или без тях, но той започна да печели. А може би това беше въдичката, пусната от нашите драгойновци, оставили доста пари по европейските казина и вертепи. Научили не една или две тайни в покера. След осем часа хонорарът на мистър Сенко постепенно се изпари, като в някакъв нов фокус, неподвластен нему. Тройката драгойновци, седнали на масата срещу него, доволно потриваха брадички, ни лук яли, ни лук мирисали. Какви им бяха ишмарите, никой не разбра. Но Сенко остана с празни джобове и си тръгна на огорчен с хубавичката си асистентка.

След случката с прочутия факир, която се коментира десетина дни, отново скука налегна драгойновци по кръчмите. Пиеха и гледаха жадно към Янтра. Тази жажда бе друга – жажда за работа в ония земи и срещи с ония хора, жажда за път. Очакваха „оня вятър – белия“, дето прескача от юг. Той пукаше ледовете и те като дънери насечени по Янтра се носеха,

плуваха. Това беше времето да се стягаме за обратен път. Средата на март. На запад, където бяха парите за бъдещите ни нови къщи. През зимата набирахме хора за работа, пазаряхме се предимно по януарските празници в казиното на бай Христо. Тук обменяхме информация с драгойновци, работещи в Буда и Пеща, в Прага, Залцбург, Виена, Брауншвайг и къде ли не. Освен за работата, за пазарлъците и стоката, от разговорите научавахме много за държавите и градовете. За хората. Обменяхме жизнен опит. Разказвах се интересни случки. Някои, увлечени от красивите разкази, сменяха газдите си и рискувайки, тръгваха за други страни, с желанието да научат нови чужди езици, да се сприятелят с местни хора. А защо не, ако са ергени, да се задомят с чужденка. Други пък – семейните, отвреме-навреме си мечтаеха как след като се опаричат, ще отскочат до кабаретата и локалите да се поразтоварят от работата и грижите...

С Антон направихме добро съдружие, разбирахме се. Купувахме семена за новия сезон, подготвихме документите на хората си, крояхме планове за работата.

Крайният резултат много зависеше от семената, които търпеливо търсехме и проучвахме: домати, карфиол, пипер, патладжан, ряпа, дини... Засявахме ги в ястъци, да покълнат. И като се стопли, ги засаждахме на открито – в чуждата земя. Те и там растяха, но не можеха да узреят добре и да дадат семена. Защото на север лятото е по-късо, а есента – по-хладна. Тъй че семената си ги носехме от България.

Христана жадуваше от цялата си душа за едно момиченце, за една кукла, за една дъщеричка, която да ѝ бъде и приятелка, и сестра. С която да споделя най-свидните си мисли. Взех я с мене в Брауншвайг. Там зачена и изкара третата си бременност. Уви, отново мъжко се роди. Кръстихме го Пенко. Не се коси, викам, момчетата носят повече на градинарска работа,

ще печелят и за себе си. А на стари години може точно Пенко да ни гледа. Да ни затвори очите. Нямахме късмет досега с дъщеря да ни дари Бог. Нейсе. Момчетата порастаха и едно след друго завършваха прогимназия. И аз – един по един ги възпитавах, къде доброволно, къде с малко хокане, че и с шамари, да работят на градината и да се учат на труд. Но не бях само аз. И други заминаваха с деца, с жени, с комшии и приятели. И се връщаха жените с бебетата на ръце, както и моята, за да видят родните си села и земи. Да направят ремонт на къщите си, да вземат семена за следващия сезон и да се приберат в чужбина при мъжете си.

В едно близко селце до Хановер, казваше се Шапен, с Антон наехме отново земя под наем за следващата година от един възрастен германец. Хер Щумпе ни предостави и една барака с пет стаи, където се настанихме: в общата – бахчеванджиите-работници, в другата решихме да е трапезария и кухня, в третата – инвентара, а в другите две – моето и антоновото семейство ...

ЛЕТОПИСЕЦЪТ

Тежък труд е градинарският, но при добра година се отплаща много добре. Газдата взема лъвския пай заради умението му да стопанисва и ръководи градината. Освен това работи наравно с всички. Газдата наема земята за градина и се пазари със собствениците за наема. Отначало влага и свои средства, които разбира се, после си удържа. Пръв помощник на газдата е наредителят, който се занимава конкретно с работата за деня, за подредбата на градината, брането и сортирането на зеленчуците. Следващи по място в йерархията са продавачите, които трябва да знаят добре езика, да рекламират стоката и да

омайват купувачите. След тях са каруцарите, готвачите, работниците, децата-помагачи. Момчета по на 10-12 години, които пасат конете, след като се изморят от въртенето на долапа. И за поливането се изисква майсторлък. Долапът е изобретение на наши градинари.

Един от големите майстори беше Мартин Караиванов. Долапите са два вида: кара долап – на застояла вода и асма долап – за течаща вода. А Иванчо Ненов в град Кастхей използвал специално шлюзово устройство за напояване. То предизвиквало възхищението на унгарците, поради оригиналността и ефективността си. Сложна мрежа от канали и вади отвежда водата от долапа до отделните лехи. Друг важен процес е наторяването. Има една приказка: „Попът и даскалът могат да лъжат, боклукът – не!“ Торът се разнася с кошове на гръб – наистина робски труд, за който се искат яки крака, яки ръце и яка гърбина.

ХРИСТАНА

След дългия и непосилен труд най-сетне идваше очакваният ден за подялба. Понеже ставаше обикновено вечер, както и предните години, наричахме я „деления вечер“. Прави се внимателна проверка на приходите и разходите. Съдружниците, които имат внесени капитали, ги получават обратно. Ако има дълг към някого, той се заделя. Ако има общ инвентар, той се откупува от газдата. Накрая се изчисляват и приспадат личните разходи на всеки и печалбата се разпределя в паища или дялове. Ако например общия брой на паищата е за градината е 5 пая, а печалбата общо е 1000 златни наполеона, то на един пай се падат 200 наполеона. След раздаването на печалбата компанията се счита за разпусната. По-голяма част от

съдружниците се завръщат в България в края на октомври или началото на ноември. Завръщат се с гордост от постигнатото и с закупени подаръци за близките. Завърнах се и аз, за да направя ремонт на къщата и да построя зимник към плевнята. И да събера хубави семена за следващия сезон. Криех парите в пазвата си. Мъжете обикновено си ги носеха в торбичка, превързана на кръста. Но зачестиха кражби и нападения, най-вече в сръбско. Трябваше да надхитряват бандитите. Кочо Хаджиев например пренасяше многото си пари по един изкусен начин, който му подсказа мъжа ми. Той имаше един сляп кон и го водеше пеш през опасните райони. Слагаше парите в едни дрипави дисаги и той самия окъсан и несресан.

Вървеше спокойно по централните пътища. Бандитите го пресрещнали на два пъти в Сръбската Шумадия, но като виждали опърпания пътник, водещ слепия и дръглив кон, с погнуса се отдръпвали.

Моите завръщания ставаха наесен за три-четири месеца. Винаги вземах по едно от децата с мен за утеха и подкрепа. Макар и малък, още шестгодишен, този път взех Пенко с мен. Преди да тръгна, свекърът ни писа, че не е добре със здравето, майсторите за плевнята вече бяха пазарени, той не можел да се занимава с тях, а трябвало да се лекува. Затова реших да остана този път за по-дълго време.

Но още с пристигането бях изненадана неприятно. Свекърът беше прибрал една зловна жена и тя ме изгони още от вратата. Бях пропъдена, още не влязла. Изгони ме машехата, а той мълчеше гузно. Първата му жена Мара се беше споминала преди пет години. Беше добродушна и работлива. Хвана я женска болест и я завлече в гроба. Тази, Ирина се казваше, беше много по-млада. Но зловна. И истерична. Тя затръшна вратата под носа ми, а тетю нищо не можа да й каже. Майка ми Мария, която ме обичаше най-много, защото бях най-малката

и приличах на нея, беше починала преди години от мозъчен удар на нивата. Както жънела. Със сестра ми Гана бяхме скарани от Хърватска, а брат ми Косьо, покрай снахата Руска, не ме долюбваше. По-скоро не искаше да си има разпавии с нея. Тя го водеше за носа и му казваше какво да мисли и какво да прави. И след Девети беше така, когато той стана голедец... Писах на мъжа ми, той отговори да отивам в къщата на баща му и да не слушам онази усойница-машехата. Дадох писмото и там пишеше: „Тетьо, бъди добър, прибири ми жената и детето. Виновен съм пред теб за много работи, ти ги знаеш и помниш. Но те моля за прошка. И да не ми простиш, детето какво е виновно?“ А детето беше шестгодишният Пенко.

Прибра ме свекърът, не можеше да откаже на внучето и снахата, и стая ни даде долу до пещника. Но машехата каил не стана, все търсеше начин да ме нарани я с думи, я с нещо попаднало й в ръцете. С една кобилица тъй ме мушна в хълбока, че щеше да ми счупи ребрата. И аз я ударих веднъж, не й останах длъжна, но тъй, че й държа дълго влага – счупих й ръката. Уплаших я и престана да ме преследва. Взе да изкарва яда си на свекъра, натякваше му все за нещо. Започна да закъснява вечерите. Плъзна приказка из селото, виждали я да влиза по тъмно в къщата на богатия Деньо Стефанов.

Свекърът не изтрая на подмятанията Макар и болнав, взе, че отиде на градина в Чехия, за да се отърве от нея. В замяна й остави всичко – и нивите, и горите, и къщата. Аз отново бях изгонена вече законно. И отидох да живея при брат си. Прибра ме отнемай къде. Жена му Косюйца ме гледаше все накриво, докато бях там, но положението беше такова, че трябваше да ме изтърпи.

А машехата, курвата му с курва, отиде при друг да се чеше... След пет месеца свекърът си дойде, но по-болен от преди. Тежка болест, рак му откриха докторите. Машехата – в

изгнание. Беше гузна. Цялото село я одумваше за курварджилъка й. Прибрах се при тетю Иван. Той развали завещанието с мащехата. И аз, заедно с двора и нивите и детето – една за всичко. Свекърът ми поиска прошка за предишните неразбории. Залежа се горкият. Гледах го добре, макар че преди ме беше изгонил. Докторът му вика: „Дядо Иванчо, продавай нивичка, яж и пий, че малко животец ти остава. Поне го изживей като човек!“ Продаде две ниви, най-хубавите. И взе да пийва винце, да похапва по-силна храна, зачерви гребена. Но не за дълго.

Цонко беше в Германия и ми пращаше по 40 марки месечно. Хранех детето и поддържах свекъра с тях. Изпуснах сезона, нямаше как да замина при мъжа си. Най-мъчно ми беше за двамата сина, останали при Цонко. Хайде, Йоан беше по-голям и все някак ще се приспособи. Но Симо беше по-малък. Сега се оформяше като момче, а беше слабичък. Баща им ги блъскаше от тъмно до тъмно в градината. Нямаше кой да им готви, ядяха сухоежбина. Тревожех се за здравето на Симо. Пиших писма, заръчвах на мъжа си как да се грижи за тях. Сънувах ги: блъскат в браздите, копаят, поливат, товарят големите чували в каруцата за пазара... Горките ми деца. Дано презимуват някак и да издържат без мен. В средата на януари мъжа ми писа: Христано, бери си грижата, както намериш за добре, аз вече не мога да ти пращам, ще отворям нова градина с други българи. Трябват ми парите за първоначален капитал...

И взел под наем земя на три километра от Брауншвайг, в селцето Ведел. Аз вече привърших средствата, които ми беше дал за строежа на плевнята. Майсторите ме изнудиха и надвзеха повече. На това отгоре остана да им дължа още две хиляди лева. Оставах в трудно, безизходно положение. Свекърът искаше да продаде още една нива, но аз не се съгласих.

В началото на февруари той почина. До последно се грижих като дете за него, като за малко дете. Залежа се много дълго и всичко беше на легло – храната, а под него малката и голяма нужда. Виждах го, че се притеснява от мен, но нямаше какво да се прави. Беше безпомощен. Отблагодари се, когато още можеше да върви и разбираше накъде отива работата. Отидохме при адвокат, а после при съдията в Горна Оряховица и ми приписа кирпичената къщичка и трите нивички, които бяха останали. Може би след време те щяха да ме изхранват... Нотариалните актове бяха на мое име. На сина си нищо не остави, нямаше му доверие. Цонко не дойде на погребението на баща си. Тетю Иван не му даде прошка дори и на смъртното си легло. След погребението писах на мъжа си, че вече трябва да отидем при него, няма какво да правим тук. Да ни приеме, иначе обръщам другата страница... Кандиса и писа: Хайде, тъкми се, Христано. Търси начин и идвайте с Пенко.

ЙОАН

Като най-голям между синовете на Цонко пръв научих немски език. Работех по-много от другите, за това и ми се полагаше повече свободно време. Напусках два часа преди тях, измивах се, сресвах дългите си черни коси и тръгвах за града. Вече имах и компания от полски и сръбски работници. Отбивахме се в бирарията на хер Щумпе. Там се запознах с две сестри германки, Гертруда и Елза, и един техен братовчед Йохан, чиято къща беше близо до градината. Заглеждах се в Гертруда. Тя беше по-голяма от мен цели пет години и не съм се надявал на нещо по-сериозно, освен приказките, анекдотите и бирите в компанията с другите. Но съдбата ми помогна. Животът си ис-

каше своето, почти всички млади и здрави германци бяха по фронтовете на войната...

Бях на 17 години и мисля, че се влюбих. Висока и здрава, с бяла, нежна кожа и руси коси, тя магнетично ме привличаше. Очите ѝ – сини и големи, играеха сякаш пинг-понг с моите очи. Девойките бяха малко над 20-ина години, но изглеждаха зрели и мъдри. Заради войната и крушението на моралните догми имаха свободно поведение. Струва ми се, че бяха лесно достъпни. Гърдите им издуваха доста напред блузите. А това предизвикваше моята млада и шумяща българска кръв. Реших да рискувам с тази, която ми харесваше повече. На ухо я показних на интимна разходка, след като ѝ подарих два шоколада и я заведох в един сеновал. Тя се съблече, почти автоматично. Аз, със треперещи от вълнение ръце, едва си събух панталона. Главата ми бучеше. За първи път щях да доказвам мъжествеността си.

Господи, какво излагане за мен – изгубих девствеността си още с първото допиране на достойнството си в горещите ѝ срамни устни. Тя, сигурен бях, че имаше опит, и сега очакваше много повече, дишаше тежко. И не ѝ се тръгваше. Беше ми жал за нея, а и за самия мен. И срам ме хвана, нещо, което не ми беше познато. Но природа, какво да направя. Бях превъзбуден, препълнен с преки впечатления от нежната гладка кожа, от извивките, от гърдите, от русите ѝ къдрави коси... Тя се опита да ме разбере. Успокояваше ме с нежни целувки.

На другия ден се реванширах достойно. Купих ѝ рокля на цветчета. Направихме го два пъти. Тогава добих самочувствието на истинския мъж. Макар и уморен от тежката градинарска мотика, стъпвах леко, сякаш по облаците ходех. Е, аз като син на газдата клинчех понякога, излизах от жегъла, като млад вол. Затова си имах и разправии с баща ми.

ЛЕТОПИСЕЦЪТ

Храната на градинарите беше оскъдна. Дояждаха си със зеленчуци и плодове, който не ставаха за пазара, но и не бяха за изхвърляне. Всеки се мъчеше да прави икономия, за да пести, та да занесе по-голяма печалба в България. За да не се губи времето на всички, един от градинарите беше готвач, когато Христана отсъстваше или беше в България за семена. Битовите условия не бяха нормални – спяхме върху сламеници, направо на земята.

Тоалетната – на края на градината. Беше дъсчена и тясна. И не много дълбока. Нарочно. Черпейки опит от германците, на 3-4 месеца вадеха с кофи съдържанието, разреждаха го с вода и го пускаха по вадите за наторяване на зеленчуците... Които германците много обичаха...

След няколко месеца над селцето и над Брауншвайг започнаха да прелитат американски и английски самолети, носейки тежкия си бомбен товар към Берлин. Открит беше Вторият фронт. Храната за населението в магазините – с купони, затова и черната борса започна да се вихри. А с нея най-вече се занимаваха чужденци – българи, поляци, украински работници и всички изселници, докарани от германците да работят за промишлеността и селското стопанство. Те имаха право да се разхождат след работа два часа само в пределите на града. Армията на Хитлер, пръсната в половината свят, се нуждаеше постоянно от продоволствие, храни и муниции. Това и правеха изселените насила, пленниците, лагеристите и народите от окупираните държави под натиск и заплаха за живота си. Но както октоподът прибира пипалата си при опасност от по-голям хищник към тялото си, така и германската армия взе да се

отдръпва постепенно към своите граници. И да става все по-жестока репресията в държавата.

Покрай черната борса някои спечелиха доста марки. Един от тях беше Йоан. Почувствал се самостоятелен, той реши да излезе на квартира. Зарязва градината и баща си – Градинаря, който напоследък налиташе да се бие с него...

ЦОНКО

Посрещнах Христана и Пенко на гарата в Берлин. Зарадвах се. Семейството пак се увеличава. Христана ще ни готви и пере и нощем ще е до мен. Трябва да я ошастливя. Една дъщеричка ще ѝ радва старините. Такава е мечтата ѝ. Вече е на 39 и за последно ще се опитаме да си родим дъщеричка. Имаме трима сина досега.

Йоан се оказа голям калпазанин, избяга от мен и от градината и се заигра с една германка. Но играеше и други игри. С група приятели и чуждестранни работници, изселени от страните под немски ботуш, продаваха скришом фалшиви купони за продоволствие, цигари, хранителни продукти. Това си е черна борса и се преследва от Гестапо. И се наказва със смърт. „За черната борса – смърт черна!“ Подобни страховити надписи имаше върху стотици залепени афиши по стени и дървета. Заловените биваха съдени по бързата процедура и разстрелвани като кучета. Дано Гестапо не ги надуши... Ако го хванат, ще трябва да се откажа от него, за да запазя семейството. Дали ще мога? С германците все още сме съюзници. От кметството ми дават всеки ден по трима украинци да работят безплатно в градината. Зеленчуците продавам свободно на пазара. Германките ги харесват много. Особено карфиола и картофите... Но фронтът приближава към нашите, българските граници. Не се

знае дали няма да станем врагове, ако България се съюзи с руснаците и армията ни тръгне с тях срещу войските на Вермахта. Какво ли ще стане с нас тогава, с тези, дето сме на немска земя... Защото ние ставахме вече врагове.

Но каквото и да бъде, аз трябва да подаря на Христана една дъщеричка.

ПЕНКО

Аз съм третият след Йоан и Симеон. Третият или печели, или губи в живота... Дотук съм спечелил, защото можело и да не се появя. Късмет.

Тъкмо завършвах първи клас и бях започнал осмата си година, когато мама взе да стяга багажа за Германия. Продаде една от нивите, за да ни купи билет и прилични дрехи, както и храна за из път.

И тръгнах с мама по влаковете дълги на Европа. С куфар стар и стомна писана до тях. Баща ми във Берлин ни среща. И макар и малък, се впуснах и аз в занаята градинарски. В Германия тогава живота бе стегнат, войната – в разгара си. С купони – хлябът и маслото, и другите храни от първа необходимост. Въпреки това се намираха трудно.

Йоан беше излязъл на квартира и не идваше на работа в градината. С какво се издържаше, не знам. Досещах се, че върши нещо нередно. Видях го да минава по пазара с две сестригерманки. Поръча ми да не казвам на тати къде е, да успокоя мама и да й кажа, че е добре. Ходех с мама на пазара и попивах бързо езика. Записаха ме в дойче шуле – трети „а“ клас. Бързо усвоявах езика. Даже хер Кампе – учителят по немски, ме даваше за пример на германчетата, като чужденец, който по-правилно от тях пише и говори. Засрамете се, българчето

произнася думите по-добре от вас, ги хокаше той. Но те не ме намразиха за това. Напротив, играехме заедно, намерих си и приятели – германче, поляче и хърватче.

Германия беше един нов свят за мен. Всичко ми беше интересно в началото. Заедно с нас в градчето имаше и други българи – студенти и работници. Отделно от това: югославяни, поляци, хървати и други, насилствено докарани като трофей от завзетите земи. Едни ги задължаваха да работят за немската военна промишленост, други почистваха разрушените от бомби сгради, трети – в селското стопанство... Вечер ги събираха след проверка в пленническия лагер.

Макар и съюзници, ние българите бяхме по-низша категория хора. Позволяваха ни да ходим на училище, дори да седим на един чин с техните деца, но това не беше достатъчно. Те ни гледаха подозрително, за тях бяхме натрапници, дошли да ядат техния хляб. А войната бушуваше. Почти всяка вечер сирените виеха за въздушна тревога и заедно с германците бягахме да се крием в бетонните бункери. Все още над зеленчуковите градини не падаха бомби. Това ставаше в по-големите градове и нощем в тъмното небе виждахме огромни огнени сияния. Веднъж с моя приятел Гюнтер мечтаехме за лятото, за топлината на слънцето и плажовете край езерата наоколо, когато директорът развълнувано съобщи да се разотиваме бързо по домовете, при родителите, че ще има голяма бомбардировка. Бях дете и още не знаех какво значи фронт, окопи, кръв, война. Развикахме се, но от радост, че няма да учим омразния латински, че няма да ни изпитва преподавателката Марта – една стара дебела мома. Нахвърляхме учебниците в чантите, метнахме ги на гръб и изтичахме на улицата.

А самолетите вече идваха. Спокойствието по лицата на възрастните се превръщаше в уплаха. Старци и жени с малки деца бягаха към бункерите. Минавахме край преобърнати ко-

ли и разпрегнати австрийски коне. Един колар се суетеше край тях и ги налагаше с камшик да бягат, да се пръснат, за да не станат жертва на куршумите. Затова трябваше да бързаме и ние. Бяхаме с всички сили. Сирените виеха зловещо. Петер живееше с майка си в крайната къща на селото. Бяхме на петдесетина метра от къщата му, когато над улицата се появи самолет. Покри къщите със зловещата си сянка и звукът от моторите му тресеше всичко. Разнесе се монотонен смразяващ звук: дугу, дугу, дугу, дугу...

Това беше картечница. Хвърлихме се на земята, дращехме с пръсти и нокти пръстта, сякаш се опитвахме да направим яма и да се скрием. Самолетът отмина внезапно, както се беше появил. Когато се надигнахме, видяхме, че земята около нас беше разровена като от къртици. Улицата беше замряла. Само една точка в далечината виеше и нарастваше. Убиецът беше направил кръг и се устреми отново към нас. Хвърлихме се отново на земята и затиснахме ушите си с ръце. Отново смразяващия звук: дугу, дугу, дугу... Освен него нямаше нищо друго. И изведнъж почувствах гняв, защо не съм по-голям и да имам оръжие. Колко трая канонадата, не помня. Станах. От къщите не се подаваше жива душа. Побутнах приятеля си по рамото: Щее ауф, Петер... (Стани, стани!) Но той не помръдваше. Наведох се, обърнах го по гръб и го понадигнах. Топла кръв се стичаше от гърдите му и мокреше ученическата му дреха.

Затичах се към къщата и виках: Фрау Хилде, Фрау Хилде! Самолетът... Нещо лошо стана с Петер!...

Вратата се отвори с трясък. Не можах да позная майката на Петер. Това беше сякаш друга жена. А тази заран, когато отивах на училище, тя помпаше вода и поливаше цветята. Беше млада и хубава. А сега, за няколко мига беше побеляла... Тя се помъчи да ми каже нещо, но се задави от плач... И хукна към

тялото на Петер. Подхвана го нежно и го понесе към къщи. В далечината сирените свиреха отбой. Улиците се изпълваха със същите хора, които видях преди: каруцарят, оцелелите коне, майките с децата, бабичката с котенцето. Вървяха насреща ми и сякаш не виждаха. Бяха оцелели и този път. И едва тогава забелязах колко бяла и чиста е светлината. Тя идваше от цвета на акациите. И в клоните им пак пърхаха птици. Но Петер вече го нямаше...

ЛЕТОПИСЕЦЪТ

Вторият син на Цонко, Симеон, наричан за кратко Сим, беше работливо и тихо момче. Имаше благ характер. Приличаше на дядо си Иван – заоблено лице, русояви коси и наблюдателни сини очи. Наближаваше 15-те. Беше с оформено здраво тяло и мускули, които личаха под работните му дрехи. Присъствието му беше почти незабележимо. Изпълняваше начаса заповедите и наредбите на Цонко и заместника му Васил.

Мама Христана наближаваше да ражда четвъртото си дете. Какво ли бъдеще ще има след денонощните стресове от бомбените килими! Когато сирените завият, всички хукваха към близкия бункер. А Цонко тичаше към нужника в дъното на градината: Олеле-олеле, викаше той и със сетни сили успяваше да стигне там. Когато другите, тичайки, влизаха в противосамолетните бункери, той клечеше в дървената къщичка на края на градината. Бомбите падаха наоколо, но той имаше дяволски късмет. А и вече не можеше да влезе в бункера, защото той се заключваше с блиндиращи врати, когато започваше канонадата отгоре. Много от бомбите не избухваха, особено запалителните. След отминаването на самолетните ята доброволците: сакати, възрастни и демобилизирани по болест воен-

ни и цивилни германци, тръгваха да разминират неизбухнали-те. Това беше много рисковано, но те методично вършеха опасната си работа. В запалителните бомби имаше бензин и фосфор. Разделяха ги внимателно. Бензинът беше много кът, почти всичкото производство отиваше за фронта и „подаръ-кът“ от бомбите беше добре дошъл. Продаваха го на петорни цени. Семейство Иванови имаха една камионетка „Щаер“, с която Йоан, а после и Сим караха стоката на пазара и се налагаше да купуват гориво. Обикновено чрез размяна – даваха зеленчуци и плодове срещу бензин. А бензинът поскъпна още повече, започнаха да го карат пак с конски каруци, наречени фейдери, както преди 4-5 години.

Христана роди четвъртото си дете в бункер, пригоден за подземна болница. Немските лекари и акушерки бяха изрядни. Раждането стана бързо и леко. Записаха малкия в една голяма тетрадка. Час, дата, име на бащата, майката и на детето. Народност, адрес. Христо се роди в полунощ след една английска бомбардировка. Тежеше 4 килограма и 200 грама и беше висок 51 см. Изморената Христана вече се унасяше за сън, когато една медицинска сестра за втори път я попита как да се казва детето. Христо, Христо, повтаряше щастливата майка. Ой, Кристо, Кристо! – възкликна младата германка. Майн Гот!

ЦОНКО

Работата в градината вървеше добре, макар че Йоан ни изостави, избяга от мотиката. На ергенлък и на черна борса го ударил. Да си бере кахъра, пълнолетен е. Симо продава на пазара, а Христана готви за групата, пере, кърми малкия Христо и вечер го къпе. Той е четвъртото ни дете. Надявахме се, че ще е момиче, но... да е живо и здраво! Христана разцъфна, разху-

бави се, въпреки, че премина четиридесетте. Понеже е малко мургава, германците, които са коне с капаци, говореха помежду си: Булгариш фрау цигойна. Без да знаят, че ние нямаме нищо общо с циганите и че сме раса по-стара от тяхната и сме имали култура и писменост, когато те са били почти диви тевтонски племена. А и сега още не могат да мислят с главите си. Фюрерът ги е хипнотизирал. Великата арийска нация срещу целия свят. Но ядец. Ще им приседне.

Работя с трима работника, Сим и наредника Васил. Общо пет човека. Аз съм газдата – началникът. Пенко ходи на училище, пращаме го до магазина да вземе с купоните това, което се полага, купува мляко за малкия Христо. И май това бяха всичките му задължения. Изкарваме добър зеленчук. На пазара се купува първо нашият: репички, салатки, лук, чесън, ягоди... Особено картофи и карфиол. Германците не знаят, че торим с изпражнения от нашия и от един чужд нужник. За да не ни усетят, работим нощно време с материала. Вадим с кофи, разреждаме с вода и пускаме по вадите. Заранта рано-рано засипваме с пръст това, което се вижда... Завият ли сирените, мен ме присвива стомах и често оставам в градината, клекнал някъде, където ме намери зорът...

Редовно плащах наем на хазаина – собственика на земята, а той понякога ни снабдяваше допълнително с купони. Пенко се оказа несериозен, заиграва се с полячетата и германчетата и където и да го пратим, все закъснява. Обикновено отиваше до млекарницата за прясно мляко. Или го носеше вече съсирено, пробито, или беше пълно със сламки. И от бой не разбира. Често го поступвам с каиша. Вкарам му главата между краката си, както правят германците, заголвам му дупето и с каиша налагам. Оревава орталъка. Христана го спасява, когато е там, но когато я няма, отнася целия бой...

Току-що Сим ми каза, че Гестапо арестувало Йоан и двама сърби за контрабанда. Гертруда видяла Сим на пазара и му разказала как хванали сина ми при нея през нощта.

Отишла му на свиждане другия ден, наела му адвокат. Йоан поръчал да ни известят за положението. Знаех си аз, че рано или късно ще го спипа Гестапо, но Йоан нали разсъждава още хлапашки. От думи не отбира. Дано отърве куршума поне. Кой би могъл да го защити пред Гестапо. Нашата българска приказка е вярна, изстрадана: когато умира, змията хапе най-силно и излива цялата си отрова в този, който ѝ попадне между зъбите.

И Животът, какъвто и да е, си минава. Идва друг, с други хора, с други мисли и разсъждения. С войни и без войни, със страдания, възторзи и падения... И аз, Градинарят, трябва да продължа да засявам. В почва и в жена, доброто семе трябва да поклъва и да дава плод. Дори да се сбъдне проклятието на баща ми, както проклятието на Ной към Хам – наследниците ни да се пръснат по света. И да не могат да намерят общи думи... Но да са живи. Да продължат и мен и себе си.

СИМ

Среща ме Гертруда задъхана, зачервена и шепнешком ми разказа как арестували брат ми през нощта. Прибрали и нея, но заранта я пуснали. Хванали двама сърби при сестра ѝ Соня. Йоан преди ми беше казал, че сестра ѝ вземала пари, за да прави любов. По трийсет марки на сеанс, а петдесет – за цяла нощ. Здрава германска кобила! Без съмнение. Бях я виждал няколко пъти с Йоан и Гертруда. Безброй мъже би могла да обслужва. Сигурен съм. Стига да има мераклии с марки или с купони за храна... Аз няхах нито едното, нито другото.

Гертруда си тръгна, без да ми каже къде точно е Йоан, в кой полицейски участък. Беше припряна и объркана. Хукнах след нея. Тълпата беше голяма и задникът ѝ ту се появяваше, ту изчезваше. Аз се ориентирах по него, под тънката ѝ бархетна рокля той трептеше примамливо при всяка нейна крачка, видимо и съблазнително се очертаваха дългите ѝ мощни бедра. След като се наслаждавах известно време на гледката, най-после я достигнах, докоснах я по рамото и тя спря, след като ме видя. Попитах я за мястото. Каза ми кой е участъкът, в коя килия е нашият арестант. Баща ми отиде веднага, но не му разрешили свиждане. Изчакахме събитията и се надявахме всичко да свърши благополучно. И животът си тръгна, както си беше: работа в градината, на пазар със стоката, закуска, обяд, вечеря. Спане като заек и поредното тичане до бомбоубежището.

В интерес на истината и аз започнах юношеска връзка – прегръдки и целувки с една девойка, живееща до пазара, Хилда Шумахер. Баща ѝ беше убит на Източния фронт. Живееше с майка си в една малка къщичка. Обикновено немско семейство. Тя беше слабичко русо момиче на 15 години, с дълги плитки и дълбоки сини очи, в които имаше езера от скръб и мъка. Връзката ни беше само романтична. Мислехме за бъдещето след войната. Похвалих ѝ се, че имам спестени пари в банка. И за доказателство я поканих да дойде с мен в местната Дойче банк. Да ѝ покажа справка със спестените си марки. Отидох на гишето, казах си името. И останах като гръмнат. Служителката каза, че сметката е нулирана и закрыта. И ми показа бележка за теглене с моя подпис. Оказа се, че Йоан ги изтеглил. Сдушил се с директора, не знам как, но му внушил, че ми е настойник и се грижи за мен. Преди време ме накара, си спомням, да се подпиша под някакъв документ на немски, че нещо сме като съдружници. Още не можех да чета добре

чуждите букви и му повярвах. Отвратих се и от брат си, и от директора. Изложих се и пред германското момиче. Знаех си, че брат ми е тарикат на дребно, но германецът – директорът на банката, що за човек е. Колко ли от моите марки му е дал? Уж немска точност, прецизност, а пък то. Сигурно го е подкупил...

ХРИСТАНА

Много работа ми се струпа напоследък, много грижи. Кърмя и преобличам малкия Христо, готвя на градинарите, пера, чистя бараката. Германките, които идват да пазарят направо на градината, му се радват много. Възкликват: ой Кристо, шойне кинд. Носят му подаръци, играчки. Фрау, ах какво бяло и хубаво дете, ах, ах – възкликват. Да ви е здравичко и щастливо да расте. Усмихват му се, гъделичкат го, а не знаят какво ми е на мен в душата...

Голяма мъка ме души. Хванали Йоан в черна борса. Гестапо го прибрало и сега ще го съдят. Дано да е нещо по-леко. Не знам защо, но отлагат делото.

ЙОАН

Издъних се. Един от нашите, българин, от групата, ме предал. Вече пет месеца съм в една килия с руснак, американец и англичанин. Руснакът – шпионин, американецът и англичанинът – свалени от небето. Зенитки улучили самолетите им. Гертруда и нашите градинари идват от време-навреме на свиждане. Носят ми храна и цигари, разговаряме за 15 минути и ги отвеждат. Оставам с чужденците и без да искам, взех да

изучавам езика им. С руснака е по-лесно, славянски езици, донякъде съвпадат. Ония двамата – Амито и Томито, говорят един език с различни диалекти. Понаучих основни думи и изрази. Показах им как се играе „дама“ с хлебни топчета. Заран ни изкарват за 30 минути на карето – разходка и чист въздух... Високи зидове, телени мрежи, ток по тях. Само едно небе над нас, по-точно късче от небе виждаме от килията. Самота и скука. Опитах да пиша стихове, както на времето в Драгойново. Учителят ни Върбанчев хареса едни мои опити. Насърчи ме. Първото си стихотворение написах на гърба на една снимка в Германия и го пратих на Мика Шишкова, моя съученичка. (Гори, поля минавай / но мене не забравяй. / Тук намерих страничка прекрасна / и подписа си рекох аз да драсна.) Доста лековато и безгрижно. Мисля, че не ставам за поет. Сега обаче нещата са крайно драматични. Пенко след години написа поема за мен. И е уловил сегашния ми труден период. Как вярно ме е почувствал, защото той си е поет по рождение:

*Момче от селцата на Мизия, юноша –
със мъх под устата и сила напиралца
отдолу нагоре, и вътре – в душата,
аз дръзнах света остарял да откривам.
Лош жребий – в канонадата на войната:
Германия срещу останалия свят!
Но в моята кръв гени на скитник сновяха,
далечното ехо от Тангра ли идваше
или беше гласът на баща ми, на север заминал.*

*Вървеше войната и аз през нея вървах.
А тя – обърнат хастар ли, съдба ли –
потегли обратно. Далеко от Сталинград,
и Втория фронт увисна със бомбите.*

*И щом след поредния набег въздушен
сирени и хора отдъхнат от ужаса,
аз тръгвах по своите пътеки опасни.
И знаех – за черната борса – смърт черна.
Додето Гестапо ме хвана на тясно...*

*В килията имаше други нещастници:
свалени летици на Америка, руски бойци,
английски момчета, разведки разкрити.
Ще се мре, защо не науча езици поне,
си казах и влязох в морето на думите.
Напредвах с езика, войната – към края си.
Без съд и без право на нещо. Аз – Ничий...
Смъртта ме очаква с окото на имайзер.
Навярно тук, край Шапен ще е краят ми..
Ще знае ли мама къде са ми костите?
Следа ще остане ли, кръст, вест или гроб?*

Мрачни мисли и чувства се заселиха у мен. След години поетът ми показва поемата, писана за мен. Или за такива като мен.

Не ни оставаше нищо друго, освен да чакаме германският съд да отсъди... По-точно военният съд. Имах лоши предчувствия. Нощно време се стряхах, подскачах насън. Сънувах, че се давя в Янтра. Спуснал съм се в един подмол да ловя риба, но корени на върба ме оплитат и не му пускат. Бързам, ритам с крака, махам с ръце да се измъкна, но те не ме пускат. Въздухът ми свършва. Виждам края си. Господи, помогни ми, много Те моля. Повече няма да нарушавам законите... Последните мисли са за мама – как ще плаче и ще страда за мен. И колко нескопосно си отивам от света. В този момент изкрещявам и събуждам съкилийниците си. Руснакът ме успокоява, неговите

хора вече навлизали в Германия. Сърцето ми тупа-лупа – ще се пръсне. Половин час не мога да се успокоя. Треперя като лист.

ЦОНКО

Казаха ни, че Йоан е осъден на смърт чрез разстрел. Не подлежи на обжалване присъдата на Военния съд. Такъв бил законът. За контрабанда – смърт. Не казах на Тинка, защото се готвеше да заминава в България да кръщава Христо. Той се роди тук в един бункер, в една болница под земята. Името му записа един католишки свещеник, облечен в бели дрехи, като доктор. Само дето бил с малка брадичка и голям кръст на гърдите... Така ми казаха едни комшии-германци, които били в подземната болница по това време. Радвах се и те като мен на живота, който идваше изпод земята. Така е – един от синовете ми ще напусне белия свят, а ето Господ ме дари с друг. Дано не тръгне по пътеките на брат си...

Тинка се готви за дълъг път. Как ли не я разубеждавах, че фронтът приближава, че руснаците идат и попиляват всичко по пътя си, че е опасно и за нея и за детето, но не би... Да го кръсти, та да го кръсти в църквата. Упорита коза излезе. Натовари се с дрехи и куфари, каза, че наши студенти ще пътуват със същия влак и ще й помагат за багажа. И тръгна. Остави ми десетгодишния Пенко. Симо е доста голям и сам може да се оправя. За него нямам грижа.

ХРИСТАНА

Втори път пътувам с малкия син за България. Предния път беше на девет месеца. Предната есен беше. В градината семена не стават, не узряват достатъчно зеленчуците. Тогава построих сайвант и зимник за 40 дни. Сега всички викат на мъжа ми: къде я прашаш. Скоро ще става, каквото ще става. Цонко каза: остави детето поне, а ти иди, щом толкова искаш. Да не си луд, как ще пътувам без него. Как ще живея без него. Ама руснакът бил чакал на границата за път. Да си чака, рекох. И тръгнах.

До Сърбия беше добре, но оттам нататък, когато приближихме България, взе да става страшно. Влакът спря до една гора преди река Сава. Англичаните ли бомбардирани моста или местните партизани го взривили, не знам, но не можехме да продължим. В това време самолети се завъртяха и пуснаха няколко бомби по влака. За късмет не улучиха. Направиха огромни ями. Кондукторите заповядаха да слезем от влака и да легнем по очи встрани от коловозите, в топлите още ями. Слязоха и студентите, с които пътувах. Самолетите отминаха. Дойде един и каза, че е кмет на близкото градче. Развика се да слизаме и да продължаваме, както можем, а влакът тръгва обратно с германски полк, който се изтегля: Бугари доле, а немска войска – на трак. Студентите имаха куфари с дрехи и друг багаж. Тръгнахме през едни царевичащи към реката. Изневиделица се появиха сръбски шумкари, някакви брадясали типове, окъсани, мръсни. Гъзовете им се виждаха. Кметът ги събра и нещо им пошушна. Аз ги следях. Студентите започнаха да им дават дрехи от куфарите. Видяха, че ония бяха настървени и зловни, и момчетата гледаха да ги омилюват някак. Черпеха ги с цигари, шоколад им даваха. Шумкарите се изтеглиха в гората, а кметът докара едни каруци, уж за куфарите и багажа на студентите, да им помогне за прехвърлянето през реката. Аз моя багаж не го дадох, а си го носех с една ръка, с другата

– Христо. С мен останаха двама студенти. Единият ми носеше другия куфар. Другите момчета без да знаят, тръгват след каруците да придружават багажа си. Аз останах с една украинка и с детето. Дойдоха три жени-хърватки да ни помагат и взеха да носят багажа ни. Предварително им дадохме дрехи. Вървим по една пътека в царевицата към реката. Три часа след обяд е, прежуря. Минаваме край една върба и гледам едно момче от Драгойново – Тасьо Сираков. И той се прибира от Германия. Тръгна с нас. По едно време царевицата наоколо зашумя. Спряхме се и залегнахме. Шумкарите обикаляха и ни търсеха. Слава богу, че детето не заплака. Това ни спаси. Отминаха. Мълчим. Почиваме. И пак вървим. Хърватките изкараха багажа до реката. И ние излязохме на открито от царевицата. Пребледнели, с треперещи крака и туптящи сърца спряхме на брега на реката. Не й знаех името, не ми и трябваше да го знам в този момент. По-късно разбрах, че се казва Сава.

Имаше две лодки, пазарихме се с едната да ни прекара през реката. Качихме куфарите, бохчите и доста я натоварихме. Сърбинът, дълъг, но жилав мъж на средна възраст, започна да гребе, по едно време остави греблата, хвана един дълъг прът и като го опря в дъното на реката, започна да клати лодката. Уж, че му пречим да я кара с греблата, било плитко и нямало страшно. Ние бяхме се струпали неравномерно и съдинката взе да загребва вода. Сърбинът каза, че сме го претоварили и за да не потънем и се издавим, трябва да намалим багажа си, да останем с най-неужните неща. Студентите започнаха да хвърлят куфарите си. Те плуваха надолу, а на завоя на реката, това ни го казаха от другата група след нас, други сърби чакали и прибирали багажа. Лодкарят продължаваше да клатушка съда. Аз не издържах и се развиках: абе вие слепи ли сте, не виждате ли, че иска да ни издави. Я се разпределете по-равно, за да успокоим лодката. Оня ме изгледа кръвнишки и

спря да натиска пръта в дъното. С голям страх стъпихме отгатак на брега, качихме се на линията. Тръгнахме отново пеш и след километър се настанихме на влак от България, дошъл специално за нас...

А Тасьо, драгойновецът, ми разказа една потресаваща история: как видял брадясалите и оголели сърби да откарват други пътници и студенти в гората, как ги накарали да се съблекат, после им взели дрехите, дали им лопати и търнокопи и ги накарали да копаят под дулата на пушките. Да си копаят гробовете. Варвари. В туй време българска кавалерия – един конен разезд, който охранявал линията от наша страна, се насочил към разрушения мост. Таско, който видял тази трагедия, хукнал при войниците и им посочил гората. Бързайте, че ще избият хората, развикал се той. Нашите препуснали, с гърмежи разгонили бандата и спасили изплашените българи. Слава Богу, си казах. Добре, че не ни откриха. Щях да умра от разрыв на сърцето предварително.

И тъй, след тези промеждия, в края на август си бях в Драгойново. На 6 септември поп Иван кръсти в долната църква „Св. Димитър“ малкия Христо. Дадох му името на кръстницата си Христомира, която беше починала преди 3 години. Много ми е помагала горката и исках да продължа името ѝ. (Аз това си го мислих още в германската болница, когато родих.) На другия ден по пладне един лек самолет се завъртя над село и пусна позиви – едни бели хартийки. Руснакът известява, че идвал като освободител. Да не се страхуваме. На петнайсти септември щях да пътувам обратно. Пропадна визата ми, половината ми живот пропадна... Щото както казаха по късно – спуснала се Желязна завеса. Не знам каква беше, но повече мъжа си не видях. А двама от синовете си след три години, слава Богу, видях. А най-големия – Йоан – след четвърт век. И за много кратко.

Градинарят остана оттатък, в Германия. Завинаги.

ПЕНКО

Макар и малък – бях на единадесет, – преценявах, че Германия губи войната. Виждах разрушенията, мрачните физиономии на обикновените хора, които вече открито говореха срещу фюрера. Много войници от отстъпващите части си хвърляха оръжието в близката гора, преобличаха се в цивилни дрехи и се разотиваха по родните места. А ние, малчуганите, започнахме да си играем на война с истинско оръжие. Сражавахме се, залягахме и стреляхме в разни посоки. Гюнтер улучи без да иска приятеля ми Дитрих Лампе в бедрото, като даде безразборен откос с една трофейна лека картечница. Раната се оказа не толкова тежка, спасиха го, но той си остана куц за цял живот. Мама и Христо вече половин година са в Драгойново. Не могат да се върнат, фронтът приближава немската граница, дали вече не е и в Германия. Събитията се развиват много бързо. Германците се бият за всяка педя земя. Най-яростно се отбраняват частите на Гестапо.

Баща ми, като разбра, че мама няма да се върне, прибра една българска циганка, с дете на три годинки. Караше ме да го гледам, а те ходеха из града да й купуват подаръци. Мразех циганката и хлапето ѝ, но какво можех да направя. Оставях го само и отивах да играя с приятелите. После отнасях бой от баща ми.

ЦОНКО

Христана замина с ината си и с малкия ми син. Поне малкия остави, я молах. Не, детето си не оставям, не мога без него. Замина. И стана, както й казвахме всички. Руснаците влязоха в България. Като освободители уж, пък обявили война на България. Защо ли? Фронтът идваше към нас. При мен започна работа една циганка с детето си. Българска циганка. Мъжът ѝ бил осъден за кражба и пратен на лагер в Дахау преди година. Трябваше ни жена да готви и да шета в градината. Циганката Мария имаше дълги смолисти коси, слабо издължено лице, тънък кръст и големи гърди. Като на моята Христана...

След десетина дни работа, една привечер я видях, като отиваше към чешмата на двора, за да изпере дрехите на детето си. Когато се наведе над легена, почти във него се изсипаха циците ѝ – бели, с големи мургави петна и дълги зърна. Остри като на коза. Очите ми щяха да изскочат. И нещо ме преряза в слабините. Тя ги прибра, след като видя, че ги зърнах, вдигна легена на поставката и започна да пере, сякаш нищо не се е случило. А мен – само те ми са в главата. След известно време ми се надигнаха топките и започнаха да ме наболяват.

Вечерта, когато всички си легнаха, а детето ѝ заспа, аз я извиках тихо в трапезарията под предлог, че ще ѝ давам аванс за работата. Още от вратата я хванах през кръста с едната ръка, а с другата взех да галя гърдите ѝ. Тя се дръпна, може би от кумова срама, но не се развива. А след малко се отпусна. Взех да я целувам бързо и нескопосно. Смучех сините ѝ устни, дясната ми ръка се спусна сама надолу. Запретнах фустата ѝ, качих тялото ѝ на масата за храна. Тя легна по гръб. Събух ѝ кюлотите и вдигнах краката ѝ нагоре. Когато си дръпнах ръцете, за да си сваля панталона до колената, тя остана с вдигнати бедра. Беше на ръба на масата. Височината съвпадаше с чатала ми. Обладах я набързо и лакомо, все едно три дни да съм бил

на пост и молитва. Не дни – седмици. Не смееше да охка и да пъшка, заради обитателите на къщата. Задържах го в нея по-дълго, за да изживея тръпката докрай. Дръпнах се, а тя остана още с вдигнати крака. Сякаш беше омагьосана. Докато си вдигах панталона, се огледах да видя дали някой не ни е наблюдавал. Който и да е. Не ме интересува, аз съм газдата, аз съм господарят на имота и на хората... Изместих погледа си към Мария, краката ѝ бяха още вдигнати нагоре, сякаш беше изпаднала в хипноза и не мърдаше. От вулвата ѝ слизаше надолу една бяла и мътна капка – обла като сълза. Голяма и тъжна. Може би сълза по Христана. Останалото семе беше в нея. Дано не покъльне, си казах. Тази нощ и по-нататък в следващите нощи се преместих да спя при нея...

Сим и Пенко взеха да ме гледат накриво. Нямахме как да се скрие тази връзка. Не ми говореха. Ще свикнат, се успокоявах. Пък и защо трябва да се съобразявам с хлапаците. Аз си имам свои мъжки нужди, а майка им няма да се върне вече, както се очертаваха нещата във войната и в политиката. Нито аз ще се прибера в България...

След три месеца циганката каза, че е бременна. О, Господи, дано да абортира, се молех, дано да си тръгне.

Но тя не абортира, нито си тръгна, а го роди. Раждането стана в бараката – беше леко и тихо. Водата ѝ изтече някъде към 8 часа вечерта. Изкресях на Пенко бързо да бяга за лекар до селото. Той излезе и не се върна два часа. След раждането излязох навън и го видях до плевнята да плаче.

Мария роди сама и сама се оправи, както правят всички циганки. Момиченце! И то беличко. За пръв път дъщеря след толкова момчета. Какво да направя? Душичка е, моя кръв. Кръв, която надделява. Кръстих го на Христана, на законната си жена. Нали тя беше мечтала за момиченце. Направих кошунство, и много по-късно разбрах, че Господ е прокълнал

мен и семето ми, както е прокълнал навремето Хам, както моята баща ме прокле...

Аз се свързах, кръвосмеших потомството си с един от мръсните народи – циганския. Отгоре на това синовете от законната ми жена ме виждаха всяка вечер как отивам в стаята на другата.

Грехът беше сладък, а циганката – стихия в леглото. Беше млада, гореща и гъвкава, на половината от моите години. Тя ми отвори непознати врати на наслада и удоволствия. Така че може би с право ще бъда прокълнат от Бога и ще трябва да изкупя вината си. Но защо да страда и потомството ми? Както потомството на Хам. Несправедлив си, Отче! Не е честно.

СИМ

Войната вървеше към края си, германците се изтегляха. Някои дезертираха, като захвърляха оръжието си в гората и се преобличаха в цивилни дрехи. Предният отряд на англичаните започна да изсича всички дървета от двете страни на главното шосе. Подготвяха плацдарм за самолетите си. Танковете минаваха отстрани в нивите. Животът в градината се промени. Започнаха да идват гости – млади войничета, почти деца. Имахме три високи дървета, на които бяхме направили люлки. Войничетата се качваха, а ние ги люлеехме. Беше им весело, интересно. Почти деца, но идваха с полякини-проститутки. Хранеха ги, даваха им шоколади и ги любеха...

След известно време англичаните се изтеглиха, дойдоха американците. Те идваха с джипове до градината, беряха ягоди. И не плащаха. Нали бяха победители. Кой да ги съди? По едно време се появи Томата – българин, който беше от нашия край и работеше на една друга градина. Вие, казва, не знаете

какво става в града. Бай Цонко, вика, в магазините влизат различни типове, разбиват, ако са заключени, и вземат каквото има — хляб, захар, брашно, кашкавал...

Тъй ли, викаме с баща ми, че и ние имаме нужда. Хайде да тръгваме. Но старият, нали си беше страхлив, в последния момент се отказа, и ние с Томата тръгнахме сами. Взехме една количка, минахме край съседното село Ведел, което беше почти квартал на Брауншвайг и видяхме, че още изостанали германци се изтегляха. Вероятно се бяха крили в близката дъбова гора. Минаваха край нас, без да ни кажат нещо, с безизразни лица, с изкаляни униформи, без оръжие. Отиваха да се предават. След Ведел пътят продължаваше. С изненада забелязахме встрани, в една канавка, един германски войник, въоръжен с противотанков миномет. Стои сам, залегнал. Минахме край него по шосето. Не ни каза нищо. След половин километър наближихме жп линията и видяхме зад нея една върволица от американци, окопали се. Може би чакаха заповед за настъпление. Отгоре кръжеше самолет и вероятно им даваше сведения. Друга група от 15-20 войници пълзяха към близката гора. Наблизихме ги и разбрахме, че ще разузнават дали гората е чиста от вражески сили. От линията един американец ни извика няколко пъти: Комен зи, хер. Няма как, тръгнахме към тях. Хенде хох, беше втората заповед. Вдигнахме ръце, претърсиха ни, а после по-спокойно ни попитаха дали сме видели немски части и къде по-точно. Казахме, че сме видели само един, залегнал с миномет. Провериха ни документите и разбраха, че сме българи. Приблужи се един русоляв и се провикна: Хей, братушки, куда пашли? Прийдите сюда! Разбрахме, че е белогвардеец. Стояхме около два часа при американците, докато се успокоят нещата. Чувах се отделни изстрели на леко стрелково оръжие. После американците ни пуснаха и започнаха да проверяват по къщите в селото за оръжие. В магазин не вля-

зохме. Но до линията, където ни спряха, имаше немски складове. Гледаме – вратата разбита и хората изнасят консерви. Влязохме и ние. Имаше кашони с по двайсет консерви. Телешко месо. Отворихме една кутия и опитахме. Вкусно нещо! В живота си не бях ял такъв деликатес. Напълнихме количката с 10 кашона.

Отбихме се при едни познати германци, мъж и жена. Жената беше с бяла, леко розова гладка кожа, изпъчена, с високо едро дупе. Бяха около 50-55-годишни. Почерпиха ни с кафе. По едно време Томата нещо взе да говори на ухото на жената и след малко отиде с нея в мазата. Забави се доста време. На мъжа това не направи никакво впечатление. Томата се върна зачервен и ухилен. Доволен. Отиде и донесе един кашон и го подари на домакините. Казвам му после: какво правиш, ще ни избият тези германци. Не те ли е срам, ти си на трийсет, тази жена може да ти е майка. Тя преди всичко е жена, вика Томата, и нищо не ѝ липсва. Пазарихме се за кашона. Тя ми се отдава, аз подарявам месото. Беше добра сделка...

Минахме край Брауншвайг на път за Шапен. Аз тиках количката, а Томата ситнеше зад мен. Като ни зърна, че се прибираме, баща ми взе да се радва и вика: давайте първо да скрием повечето кутии, за да не ги намерят, ако дойдат да тършуват. А после да изядем колкото можем, че сега ни се е паднало хубаво месо. И то без пари.

През това време на шосето с изсечените дървета близо до градината кацна американски самолет. Един от екипажа слезе и се запъти към нас. Поиска брадва. Дадохме. Трябваше да сечат още. Много небесни железни птици кръжаха наоколо.

ЙОАН

Прочетоха ни присъдите. Знаех си, имах черно предчувствие. Съкилийниците – същата участ. Вече месец седим в напрегнато очакване. Съюзниците приближаваха към Брауншвайг. Чувахе се тътенът на фронта в близките градове. Нощем небето се озаряваше от пожари и взривове. Накрая ли щяха да ни теглят куршума и като власите до брега да се удавим? Тътенът нарастваше.

Една заран рано-рано хукнаха да ни изкарват. Пазачите ни бяха превъзбудени и крещяха като ни блъскаха: Шнеля-шнеля! Наредиха ни пред затвора и се готвеха да ни ликвидират, когато:

*Крилото на ангел над мене е бдяло навярно,
защото английски танкисти с атака
строшиха вратата!
Спасиха останалите живи. И мен!
Мен – контрабандиста, дете на войната.
О, Боже, жив да си, че ми върна живота.*

*Какво да направя със него сега?
Дали да се върна при мама в България,
където са стъпили твърдо братушките или
да тръгна със днешните си освободители?
Така се получи в съдбата ми скапана:
съюзниците от раз ме взеха за герой.
Пък аз – черноборсаджия и антихрист.*

*Разчувстван, реших да помогна със нещо:
в комендатурата бях разводач-преводач,
гестаповци търсехме, скрито оръжие...
В неделя почивах, играехме мач,
а после с войниците пиех уиски и ром...*

*Обичах по мъжки германките руси,
живота-приятел обичах и... страдах
за близките мои, зад фронта останали.*

Така в стих, влизайки в моя образ, Пенко бе написал поема за моите страдания и превъплъщения в живота. Ще го цитирам отвреме-навреме. Но поезията е едно, а животът, истинският – друго. Радвахме се, че отървахме кожата. Скачахме и се прегръщахме от радост, че и сега оцеляхме. Един английски офицер ни подхвърли едно шише уиски. Пресушихме го набързо, успокоихме се и всеки пое по своя път. Първо отидох да се обадя на моите хора в градината, после тръгнах да търся Гертруда. Разбрах от нейни приятелки, че ме отписала нацяло и се развявала като разгонена кобила. Не я упреквах. Всеки искаше да оцелее първо, а после да спечели в суматоката и разрухата, била тя материална или духовна. Двете със сестра си проституирали, сега с победителите, с английските офицери предимно. Целеха се нависоко.

Аз като човек антифашист, бях привлечен да работя преводач в комендатурата. Дадох ми и униформа. Избръснат, стегнат и млад. Не знам с какво, но привличах жените. Току-що излязъл от пандиза, натрупал едногодишна сексуална енергия, оглеждах всяка срещната. По-леките момичета, които се продаваха за два-три шоколада и кутия цигари, си личаха веднага, дори сами се предлагаха посред бял ден. На петия ден направих сефте: отивайки към комендатурата, срещнах едра дама, водеща огромно куче. Отдалеч изглеждаше привлекателна, добре облечена, с прическа. Загледах се в кучето и в породистия му, макар и прибран, penis. Дали не люби господарката си, помислих еретично. И на мига се възбудих. В това време с крайчеца на очите си видях, че дамата ме гледаше в чатала. Когато преместих погледа си към нея, тя се усмихна, извади

цигара и ме помоли за огънче. Разбрахме се бързо и вечерта я откарах в новата си служебна квартира. О, Господи, след толкова въздържание, бях неудържим. Какво ли не правих с нея. Тя ме импулсираше по всякакъв начин, владееше до съвършенство любовната игра. В едно от затишията ми разказа, че имала мъж. Бил майор, но изчезнал безследно в горите на Беларус. Тамошните партизани устроили засада на частта му. Дали е убит, ранен или пленен – до днес никой нищо не знаел. А животът трябва да се живее. Свършила спестените пари много бързо, инфлацията ги изяла. Започнала да разпродава всичко ценно, което имала. Беше висока, по-висока от мен, Елза се казваше, с къдрави руси коси, много бяла кожа и натежал от очакване бюст. Беше ми като по-голяма сестра. На 39 години, а аз – на 21. Не беше раждала, нямаше корем и бе много гъвкава, макар и налята от годините. Плащах ѝ първите три вечери по 30 марки, хранех я. Поиска да остане при мен, като предложи да не ми взема пари. Наслаждавах ѝ се няколко месеца. Защото беше жена истинска, всеотдайна. Войната вече беше свършила и моят комендант беше отзован в Лондон. Предложи ми да замина с него и аз приех. Видимо развълнувана, Елза ме изпрати с въздишки и сълзи на очи... Взех парите, моите и тези на Сим, които навремето бях изтеглил от банката и бях скрил в един тайник. В Лондон щях да ги сменя за лири-стерлинги.

Преди да тръгна, се обадох на Сим, на Цонко и на малкия Пенко. Казах, че ще им пиша, като се настаня на Острова. Сим и Пенко се канеха да пътуват за България, но как още, не знаеха...

ПЕНКО

Купоните за хляб по време на войната свършиха ли, започвахме да ядем картофи. Омръзнеха ли ни, правехме ги на хляб. Не беше лошо. Като ме прашаше при фурнаджията с купоните, които още не сме похарчили, баща ми заръчваше: Ако дойде германец, ще отстъпиш, ще му дадеш ред, макар и да си ти. Нека си помисли, че българчето е културно. Как бързо го е превъзпитало немското училище.

Така и правех. Но целта беше друга – да остана насаме с хлебаря. Подавам му купона, където явно си личи как сме изтрили цифровия номер. Но той ще ни даде хляб, въпреки това и ще напише нов номер за следващия път. Затваряше си очите за тези прегрешения, защото му давахме зарзават без пари. И картофи му давахме, които той смесваше с брашно и така правеше икономия, което пък, според мен беше пак черна борса. Но за нас беше важно ние да не замръкваме гладни. Когато на вратата се появеше клиент, а той се виждаше още отдалеч през стъкленото прозорче, хлебарят или жена му, който се случеше, скриваше отдолу моите купони, а аз се правех, че разглеждам полупразните рафтове.

СИМ

Зимата на 1946-та беше люта. След 7 месеца се появи внезапно Томата. Току-що изгазил снега, ни каза, че ходил в някакъв лагер, където имало българи и сърби. Донесе един чувал с хляб. Имал позната хлебарка в Брауншвайг. Похвали се, че са добри приятели. Нещо повече. Искала да се ожени за него. След войната милиони немски жени търсеха мъжка закрила и ласка, а много от тях се молеха на случайни или харесвани мъже да ги оплодят поне, ако не искат да се оженят за тях. Естествен инстинкт – нацията трябваше да продължава да се разви-

ва, а жените – да раждат. А нашият Тома се двоуми – дали да се пренесе у тях, или да иде в лагера, който набирал хора за ешелон. Под егидата на ООН ешелонът ще пътува до Сърбия и България. След това Томата изчезна...

В бараката на градината беше много студено. Един дъсчен под я делеше от земята. Казах на баща си, че го напускам, отивам на квартира в града. Оставих го с циганката и двете ѝ деца. Брата взе да плаче. Не искаше при Цонко. Обещах му, че ще намеря начин да го измъкна в най-скоро време.

Квартирата беше на Фридрихалее 27. При Хилда Шумахер. Тя живееше с баща си. Нямаха гориво за печката и се наложи да ходим на товарна гара с него да крадем въглища. Тръгнахме с шейна през нощта. Охрана нямаше, но все пак се пазехме да не вдигаме шум. Напълнихме три чувала с брикети. Радостни се върнахме в къщи. Баща ѝ ме почерпи с червено вино, от което ми пламнаха бузите. Или може би пламнаха от това, че дружах тайно от няколко месеца с Хилда. Тя беше високо и стройно момиче, русолява, като всяка германка. Нали се гордееха, че са чиста арийска раса... Държах се прилично и заслужих уважението на баща ѝ, както и на съседите. Помагах за мъжката работа, защото баща ѝ беше инвалид от войната.

В края на април напуснах квартирата и се прибрах на градината. Можех да остана у Шумахер, канеха ме, умоляваха ме. Но трябваше да делим печалбата за последно. Имах да вземам 6 000 марки, част от които щях да занеса на мама, като се приберам в България. Тя постоянно пишеше сърцераздиращи писма, омокрени със сълзите ѝ. Сбърках, че напуснах квартирата и добрите хазаи. Баща ми беше дал парите на Йоан още през зимата. Той пък му обещал, че ще ги внесе в банка за сигурно. Даже му казал името на банката.

Разтреперан, отидох при касиерите и счетоводството на банката. Оказа се, че парите са изтеглени. Говорих и с дирек-

тора, а той вдига рамене. Йоан бил показал мое пълномощно, с което удостоверявам, че той може да ги изтегли, когато намери за добре. Показа ми го. Брат ми си беше измамник и лъжец от малък. Но не смятах, че ще стигне до това падение – да ограби собствения си брат.

Помня един път на село мама беше сготвила пилешка каша. Току-що бяхме седнали на паралията. Йоан погледна през прозореца и вика: Симо, гледай, гледай тези гугутки на клончето как се сетят. Искаше да каже – любят. Познавах номерата му, но нали съм наивен и се учудих как гугутките ще се любят една върху друга на клонче, няма как да се задържат, си помислих и погледнах навън. Нямаше никакви гугутки, нито врабчета. Погледнах в чинията. Копанчето ми липсваше, а Йоан доволно примляскваше. Вече го беше налупал...

Но сега не ми беше до спомени. Бях останал без пукната марка, при Цонко не можех да се върна, при хазаите – вече е неудобно. Имах един сребърен джобен часовник и отидох при часовникар. Даде ми една мизерна сума след половинчасови пазарлъци. Видя, че съм на зор. Аз разбирах, че ме мамат, но какво можех да направя. Трябваша ми някакви пари, за да идем с Пенко до Падерборн, където беше славянският лагер и се записваха за емигрантския ешелон.

Издебнах, когато баща ми не беше на градината, изсвирих на Пенко, а той това и чакаше. Взе си малкото багаж и тръгнахме към свободата си. А всъщност към едно дълго робство... Но това не можехме да го предвидим и в мечтите си. Знаехме само, че там, в милата ни родина, мама денонощно плаче и ни очаква живи и здрави...

Два дена вървахме пеш до лагера. Пристигнахме капнали. Там санитарите и служителите на хуманитарната организация изкъпаха и преоблякоха Пенко. Намазаха му главата с мас и газ, защото му намериха гниди и няколко въшки. Дадох му

нови дрешки. Бяха се подготвили за подобни гости. Чакахме и бяхме щастливи, че ще се приберем у дома. Кога, не се знае, но бяхме спокойни на това сигурно място... За нас се грижеха от Обществото на народите, което пък се снабдяваше с храни и дрехи от американците и англичаните.

ПЕНКО

Точно на рождения ми ден – 1 февруари 1947 година, вече 13-годишен, дойде Сим и каза, че ще ни запише в един югославски транспортен лагер в град Падерборн. Трябва да поясня, че това бе вече в Западна Германия. Оставих в неведение баща си и циганката. Неблагодарност ли? Не знам. Но аз имам истинска и жива майка, която ме чака в далечна България. Далечна и поробена, както по-късно щях да разбера. Отивахме на вълка в устата. Но нали любовта към майката и родината са най-силните чувства на земята.

На 9 април, т.е. след два месеца, пристигна влак от Хамбург и заедно с други лагеристи българи и сърби потеглихме за Югославия. Казахме си: „Българи и сърби сме братя-славяни и по-лесно ще се спогодим по пътя за родината“. Във влака ни придружаваха представители на Червения кръст при Обединените нации. Те се грижеха за изхранването и безопасността ни. Таксуваха ни като пострадали от войната. Всеки ден получавяхме по един пакет от 5 килограма, в който имаше храна и неща за битови нужди. С една дума от игла до конец. Освен това влакът имаше кухня-вагон. При всяко спиране на влака тичахме с канчетата и тенджерите да ни сипят топла храна, чай или мляко. Четири-пет денонощия пътувахме през Германия и Австрия. На много места, където спираше влакът, виждахме българи, с които се бяхме запознали по време на пъту-

ването. Те бяха взели най-необходимото на ръце и на гръб и се изгубваха от очите ни, махайки за последно. Явно осъзнаваха какво би ги чакало в родината. Но ние вървахме към своята Голгота, към своя ад. Защото мама разплакана ни чака на портичката пред кирпичената ни къщичка. Най-после пристигнахме до крайната австрийска гара, където изчакахме от Югославия да пристигне локомотив да ни поеме.

Пръска се семето на Градинаря по пътищата на Европа. И дали ще се събере някога? Баща ни, градинарят, беше прокълнат от баща си и на свой ред прокълна синовете си, като ги остави на произвола на съдбата...

СИМ

В Загреб пристигнахме на 14 април преди обяд. Тикнаха ни в една странична линия и граниচারите ни обискираха от А до Я. Претърсиха добре и влака. След което той потегли обратно за Германия. А ние чак след полунощ тръгнахме нанякъде с друг влак. След около два часа той спря и под много силна милиционерска охрана ни подкараха до един лагер. Луната се криеше зад облак, а ние се чудехме дали сме свободни хора или престъпници. Нощния конвой беше явно с цел да не ни видят гражданите. Разпределиха ни в едни дървени бараки и ни оставиха. Отвън имаше охрана. Три дни никой не ни потърси. На двора имаше чешми с вода. Хляб или храна не ни дадоха въобще. Само ни предупредиха да не се опитваме да избягаме, защото по телените мрежи имало ток с високо напрежение, а от кулите се стреля без предупреждение. Пиехме вода, за да утолим глада. Заболяха ни стомасите. Накрая се разбунтувахме и се наложи да ни успокояват с обещания за уреждане на свободата ни. Дойдоха представители на местната власт и започнаха да ни извикват един по един. Разпитвах

ни като престъпници и записваха имена, адреси, кой за къде пътува, къде е бил и т.н. И взеха, че ни пуснаха. Местните сърби си тръгнаха пеша, с багаж на рамото и щастливи, че са у дома си вече, живи и здрави. Останахме ние, неколцината българи, решили на всяка цена да се доберат до родината. Хора с различни съдби. Имаше един Слави от Кортен, Новозагорско. Повечето бяха слезли по гарите в Германия и Австрия. Та този Слави бил в нашата армия през втората фаза на войната, когато от съюзници станахме врагове с германците. Бил пленен в едно сражение в Югославия. Като отстъпвали, германците си водели и пленниците с тях. Вече в Германия при една атака на американците, ги изоставили и пак се изтеглили. Американците го предали на англичаните. Брауншвайг беше в английската зона и когато тръгнахме с влака, окупационните сили го докараха с един джип и ни помолиха да се грижим за него и да го доведем в България. Той, горкият, от уплаха, от това, което видял с очите си – разпити, разстрели, бомбардировки и какво ли не, беше си загубил акъла. Беше кротка лудостта му, а като говореше, зацикляше – повтаряше едни и същи думи. Знаеше си името на селото и все питаше дали родината ще ни приеме. Ние го успокоявахме, а така успокоявахме и себе си.

Един друг млад човек, среден на ръст, беше сред нас, с черна права коса, вчесана назад, с кафяви очи, които гледаха изпитателно този, който говори. Самият той не говореше с другите, а само с мен. Не знам с какво му вдъхвах доверие. Казваше се Петко Иванов от Шуменско. В групата беше и една жена с малко дете – още в детска количка. Казваше, че е съпруга на Марин Кранов, редактор на вестник „България“, излизащ във Виена. Разпространявал се главно сред наши студенти и българи, работещи в Австрия. Баща ми също го получаваше. Помня един брой – на първа страница беше Симеончо като дете, изправен до един малък танк. Вероятно пост-

роен само за него. Още двама българи студенти – Иван и Петър, оформяха крайната цифра на групата.

Като видяха, че не си тръгваме, сърбите ни попитаха какви сме. Явно ядосани от отговора възкликнаха: А, вие сте бугари! – и ни подкараха със силна охрана към гарата, а оттам под конвой към Белград. Към УДБА, където щяла да ни се реши съдбата. А там на чист български един от началниците каза приблизително следното: Тъй като в Белград няма българско посолство, ще ни заведат известно време в един курортен лагер, откъдето сме щели да се наслаждаваме отвисоко на тяхната хубава столица. А през това време те ще уведомят нашето правителство... Подкараха ни пеш през града. Над река Сава минахме по единия мост, а след това по един третостепенен път започваше изкачването по хълма. На няколко пъти почивахме, изморени от наклона. Това не се харесваше на охраната, защото сме правели впечатление на минаващите хора. Щом изкачихме хълма, видяхме лагера, ограден с десетина реда бодлива тел.

– Е, па тия бугари ке видят ща е курорт Земун – шегуваха се охраняващите.

Оказа се, че ни местят в нов лагер. Видяхме подредени дървени бараки. По ъглите на лагера, откъм външната страна, както и в предния лагер, имаше високи кули, от които стърчаха дула на картечници. Асфалтов път водеше до една разкошна вила – охрено-зелена на цвят. Тя контрастиреше на бетонните и дървените бараки със своето изящество. Между вилата и оградата на лагера се проточваше дълга тясна пътека, която излизаше нагоре към скалите. Спряха ни на портала, на който с големи черни букви пишеше „Концентрационен лагер за германски военнопленници Земун“. Не беше трудно да се прочете, макар че ни го представиха като „курорта“. Големите телени порти бяха заключени с огромни катинари. Отключиха

порталната врата и ни подкараха като стадо говеда. Помагаха ни да вървим по-бързо с прикладите на оръжията си. Жената с детето изпратиха във вилата, която се оказа, че е комендатурата на лагера. Мен и Пенко ни засилиха в шеста барака. Изпратиха и бай Слави при нас.

ПЕНКО

На брата и на мен старите лагеристи направиха място до прозореца. Стъкла нямаше, но имаше решетки. И пленени германци. Отговорник беше най-възрастният – Густав. Когато влязохме в помещението и поздравихме на немски, всички станаха на крака и започнаха да ни разпитват. Откъде сме, от коя част на Германия. Сим отговори, че сме българи градинари и сме живели до Брауншвайг в селцето Шапен. Яли сме немски хляб и затова така добре се справяме с езика им. Густав каза, че знае за Шапен и твърди, че селцето ще стане музей, защото мъжете му винаги са участвали във войни, т.е. селото е известно още от средновековието като войнишко. Заради това получило земи от Фридрих Велики, който е имал имения в селището и там е играл като дете. Изобщо приеха ни добре, чудеха се как едно малко българче знае така добре езика им. А на това отгоре бях и русокос.

На третия ден от пристигането ни сутринта при нас дойде самият комендант – висок, широкоплещест, с изрязани добре очертани скули на лицето, облечен в генералска униформа. Познах, че е генерал по широките лампази на панталона му отстрани. Бях виждал английски и американски генерали и веднага се досетих. Беше с две звезди на пагона. Всички станахме на крака. Запита как се чувстваме и доволни ли сме от храната. Тонът на гласа му беше видимо добродушен, но в очите му

горяха зли пламъчета. А храната – парена коприва. Какво да ѝ харесваме. Отврат. Един от пленниците отговори:

– Ние в Германия такава храна не даваме на свинете си.

Тогава генералът вече ядосан закрещя:

– Мръсни немски свине, вие и това не заслужавате! – и след това, по-меко някак, каза подвеждащо: – Който желае по-добра храна, нека с канчето си и да излезе навън. Ще повикам готвача!

Аз побутнах брат си и посегнах да взема канчетата, но Густав каза: „Блайбт хир“ (Стойте тук). Трябваше да излязат други двама, защото вече имаше посягане към канчетата. Смъртоносната игра, непозната за нас, беше стартирала. Излязоха Густав Хайнеке и Ханс Мюлер – едно младо момче, с издължено слабо лице и огромни сини очи. Те пристъпиха към изхода по дългия коридор, минаха край коменданта, който ги изчака да се отдалечат на 3-4 метра, и разкопча кобура си. Те дочуха шума и спряха, предусещайки най-лошото. Сърбинът извади пистолета много бързо и стреля четири пъти в гърбовете им. Дватама паднаха без стон на студената земя. Канчетата им издрънчаха. И всичко утихна. Бог да ги прости, те загинаха, спасявайки нас. Всеобщо възмущение и стон се изтръгна от десетки гърла.

Всички в бараката възроптахме, а комендантът, слисан от реакцията ни, заедно с един войник, който стоеше до вратата, се изтегляха навън, стреляйки безразборно във въздуха. Пет-шест души паднаха, ранени от рикоширалите куршуми. Сърбите залостиха вратата отвън. Почувствахме се виновни, съжалявахме, че повярвахме на думите на сърбина. Германците ни казаха, че ние не сме виновни за нищо, а тези разстрели с повод и без повод се извършвали два пъти в седмицата. И разбрахме, че този убиец-генерал може винаги да ни разстреля, без да му мигне окото, без да пита славяни ли сме или „немски

свине“. Бях на тринайсет години, но видях и разбрах какво значи комунистически лагер.

СИМ

На другия ден след разстрела прибраха мъртвите, оставиха вратата отворена и казаха, че можем да излизаме. Към обяд с Пенко излязохме да се поразтърпим и да разгледаме лагера. Грееше хубаво пролетно слънце, пееха птички, дърветата бяха напъпили, а някои от тях – цъфнали. Не знам защо, но вместо да ме радва, обстановката ме натъжаваше. От плаца минахме край кухнята и тогава видях поразителна гледка. Разстреляните вчера бяха положени като снопи един върху друг и чакаха да бъдат хвърлени в огромните пещи на кухнята. Те горяха вместо дърва и възвираха казаните, пълни с вода и малко коприва. Повдигна ми се и понечих да повърна, но само се гърчех. Стомахът ми беше празен. Издърпах братлето настрана.

След няколко дни се запознах с един от часовоите – македонче от Скопие. Той беше чул, че приказваме на български и ни заговори. Попита ме войник ли съм или пленник. Казах му, че сме българи, тръгнали към Родината доброволно. Той ме успокои и каза, че щом не сме германци, ще ни пуснат. Но кога, и той не можел да знае. Беше с още двама войника и с една лозарска машина ръсеха около прозореца на бетонна барака без врати. Отговори, че пръскали с формалин, за да унищожат бактериите и заразата, която се носела от трупове на германците. Погледнах през прозореца и се ужасих: вътре имаше живи скелети с износени дрехи. Това били най-виновните от пленниците. За назидание на другите – зазиждани вътре, без право на разходка и тоалетна, оставени да тлеят, докато изгаснат. Когато някой издъхне, разказваше Милорад, слагат черен

парцал на прозорчето. Тогава от кухненския персонал, също пленници, идват, отварят люка на бетонния бункер, с дълги железни куки издърпват умрелия, затварят люка, а трупа отнасят в огнярната на кухнята. Не знам средновековната инквизиция дали и колко е била жестока, но това, което видях, надминаваше и най-мрачните ми сънища. От високия комин излизаша тъмни кълба и наоколо се разнасяше отвратителна миризма. Кухнята-крематориум работеше на пълни обороти. В името на Сталин, Тито и кликата им диктатори...

ПЕНКО

Бях малък, треперех от страх, но ми беше и любопитно да гледам. Това не беше живот, а театър на абсурда. Плачех, защото ми беше мъчно за хората, умиращи край мен. Плачех, защото нямаше кой друг да ги оплаква. Но нали бях почти дете, не ми обръщаха внимание. Щом дойдеше обяд, всички, които можеха да вървят, се нареждаха в дълга редица с канчетата и лъжиците си. Минавахме край единия казан на готвача. Той сипваше по един черпак парена коприва с гореща вода. След това стигахме до по-малкия казан, където помощникът му ни слагаше върху копривата малко запържено доматиено пюре. Преди да излезем от навеса на кухнята, един друг лагерист ни подаваше филия черен хляб. Изгладнелите и измършавели пленници излапваха набързо с кучешка бързина оскъдната дажба. Допълнително не се даваше. Дори и на мен. Едва се държах на краката си. Може да съм тежал около 35 килограма. Не повече.

СИМ

Измина месец от въдворяването ни в лагера на смъртта Земун. Нощем силни прожектори кръстосваха сноповете си, събираха се на възел и се разделяха на отделни ръкойки. А после угасваха внезапно. Но не за дълго. Нощите минаваха в напрежение и ми се струваше, че никой не би могъл да избяга от това място. Изправях се понякога до прозореца и поглеждах навън как изглежда светът нощем оттук. Ниско долу в далечината се виждаше как река Сава диша, осветена като с гирлянди от светлините на движещите се шлепове и параходи. Техните продрани звуци внезапно проехтяваха и изгасваха сред вълните на реката. А зад Сава беше Белград – голямото сърце на Сърбия. Обикновен жител на този хубав град не знаеше, дори не подозираше, че две години след края на войната на този хълм се намира необикновен лагер – лагерьт на смъртта Земун. И че тук и в другите сръбски лагери малко по-късно ще бъдат избити над двадесет хиляди българи...

На 31-ия ден един надзирател нахълта заранта в бараката и на развален немски каза: „Стягайте се, след обяд е вашият ред да ходите на баня“.

След като хапнахме копривата на обяд, вече под конвой започнахме да се спускаме надолу към един от потоците-притоци на Сава. Пътеката беше тясна и се виеше между храсталаци и скали. Долу до потока ни чакаха други жандари, въоръжени с калашници. За отиване, връщане и къпане се полагаше общо един час. Ние с брат ми вървахме най-отзад. Бате Слави не прояви интерес към банята. И може би спечели живота си.

Когато телената ограда с високо напрежение свърши, продължихме по пътеката надолу. Охраната беше доста напред, долу в ниското. Това ли заблуди военнопленниците, те ли се почувстваха в безопасност, не знам, но като по даден знак, тези от нашата барака изскочиха от пътеката, едни наляво, други

надясно, и побягнаха по склоновете на хълма, приведени зад храстите, оглеждащи се за спасителни прикрития. Юрнаха се всички – едни към притока на Сава, други – към лозята, кой където свари, само да избяга от този ад. Ние, сащисани от това внезапно развитие на събитията, последни се втурнахме към близката гора. Не бяхме изминали и петдесет метра, бягайки след германските пленници, когато ни засипа град от куршуми. Стреляше се от последната вишка на лагера. Картечницата косеше всичко край нас. Спасиха се, но докога ли, само тези, дето вече бяха влезли в гората. А ние, в една изровена яма, прикрити и уплашени до немай-къде, наблюдавахме събитията.

След една седмица ни казаха да си стягаме багажа и да идем на портала. От останалите българи се явиха бате Слави и Мария-циганката с детето. Някои от нашите избягали още в началото, други били избити в суматохата. Поеха ни отново хората на УДБА. На гара Пирот влакът спря и един офицер от конвоиращите ни запита искаме ли да останем на югославска земя. Но ние казахме, че сме тръгнали за България и там ни чакат близките. Ето я и гара Драгоман. Стана ми леко на сърцето и подхванах с другите „Тих бял Дунав”.

ЦОНКО

След заминаването на децата за Падерборн останах сам с новата си жена и детето. Но ето, че и тя си замина с двете деца за България. Циганката Мария Крантова ме изостави. Йоан замина с английския комендант за Острова, за Великобритания. Симо и Пенко – за България. Изоставих градината и започнах работа в общината, в отдел „Чистота”. Имаше какво да се почиства и разчиства след войната и бомбардировките. Тряб-

ваше и да се строи наново. Макар и победени, германците не сведоха глави, не се окайваха, а се хвърлиха да възстановяват пътища, железници, мини, транспорта, промишлеността. Трябваше им работна ръка и я намериха. Пристигаха гастарбайтери за тежката и черна работа от Турция, Сърбия и откъде ли не.

Бях все още мъж в силата си – към петдесетте. Припечелех ли някоя марка повече, ходех при две сестри-германки. Те бяха явни проститутки, не го криеха. Германците се отвръщаха от тях, проклинаха ги. След войната те продължаваха древния си занаят. Бяха собственички на ресторант. И късно вечер започваха да работят на два стана, както се казва по нашенски. Допълнително си изкарваха добри пари. Голяма част от моите марки отиваха при тях. Възхищавах им се като жени: вече наближаваха петдесетте, но хващаха око. След като пийнех поне два литра вино с шунка и кръвта ми завреше, утолявах и другата си жажда. Поне два пъти месечно посещавах ресторанта и една от двете красавици. Те си приличаха като две содени топчета. Нали един германски чеп ги е правил. Която се случеше „дежурна по любов” отивах с нея. Но и тук имаше ред. Заявката се даваше предния ден по телефона. Всичко ставаше точно, по германски. И аз си плащах точно колкото ми искаха.

Писах две-три писма до България, но Христана не ми отговори. Пратих покана за гостуване при мен на Христо, но той ми писа, че не го пускали, щото още бил малък. По нататък през годините щели да разгледат пак молбата му.

ПЕНКО

Радостта от срещата ни с родината беше кратка. След митническия обиск ни поеха нашите милиционери. Пътувах с

нас до софийската гара, а оттам – в нашата УДБА, казваща се с вдъхващото доверие име Държавна сигурност. Взеха ни целия багаж. Измина един ден, без да ни погледнат. Братът запита защо поне не ни дават храна, а пазачът каза: „Защото сте фашисти“. Кратко и ясно. Макар че аз не знаех какво е да си фашист.

Килията беше празна и нямаше никакви постелки. Ако багажът беше с нас, щяхме да се увием с одеялата, а сега треперехме.

На втория ден започнаха разпитите. Най-първо защо сме без документи и къде отиваме. Поискаха снимки на майка и на баща ни. И защо той не си е тръгнал с нас за България. Питаха ни и ни караха да записваме всичко: кои са съучениците ми в Германия, имена, адреси... Казахме за режима в Земун, за разстрелите и чорбата от коприва. Това обаче не искаха да го пишем. Гарван гарвану око вади ли, си мислех.

Ние тук не разстрелваме, каза разпитващия началник и нареди да ни дадат от порцията на другите арестанти, тъй като не сме били требвани още за храна. В килията заварихме багажа си разхвърлян. Вече го бяха проверили. Имахме два скрити шоколада и малко бисквити за подарък на мама и малкия Христо. Бяха конфискувани, стана ми лошо от покруса, от глада и обидата и съм припаднал. Сим ми разказа после, че се разкрещял, извикал надзирателя, който като ме видял проснат с избелени очи донесъл едно шише вода и повикал дежурния фелдшер. Той ми бил инжекция и в момента, когато се свесих, видях че докторът е много разстроен и се обърна рязко към надзирателя: „Не ги ли храните тези арестанти, бе. Вижте ги само кожа и кости. – После се обърна към брат ми: – Ще се оправи, но му трябва силна храна“.

– Тук да не е ресторант, това е транзитен затворнически пансион, но не и пансион за благородни девици – подхилна се

старшията. На другия ден дадоха една порция за двама ни. А към два след обяд отново подробни разпити и подписване на показания и декларации, че сме говорили истината. Едва ли не ни обвиниха, че сме отишли доброволно за отглеждане зеленчуци в Германия, за да храним фашистите. Това беше смяхотворно и сто пъти трябваше да обясняваме, че нямаме никаква вина, че баща ни е извикал преди осем години при него. Следователят каза, че от направената справка е видно, че сме невинни, казваме истината и сме свободни да си вървим. Дадоха ни служебна бележка с печат, който да ни послужи за безплатно пътуване по влака до Горна Оряховица.

СИМ

Когато изкачвахме дървените стъпала на чардака и тръгнахме по коридора, от решетъчните прозорци на килиите надничаха арестанти с бледи, отчаяни лица и ахваха за малкия: Какво момче и вече арестант! Хей, малкия, на коя граница те заловиха? – дочувах да се обръщат към Пенко. Пристигнахме пред килията и видяхме надзирателя да яде от нашите бисквити. Протестирах, че това си е жива кражба, но оня изломоти да сме благодарни, че сме още живи. Изпрати ни до входа и не преставаше да псува и обижда. Бях запазил един голям шоколад от колетите, които ни даваха във влака представителите на Обединените нации. Носех подарък за малкия Христо и за мама. Поне това остана след претърсванията на багажите ни.

Пенко беше заспал, когато кондукторът извика: „Гара Горна Оряховица. Който ще спя, да спя...“ Сякаш невидими пружини ме изхвърлиха от седалката. Разбудих трескаво момчето, станяхме, разкършихме крайниците си и притаихме дъх до изходната врата с багажите в ръце. Слязох първи и по-

ех от Пенко количката на малкия Христо, която мама нямаше как да понесе за България. Върху количката бяхме привързали по-едрия багаж. Със задружни усилия я свалихме на перона. И ето ни на родна земя. Макар и през нощта, чувствах, че ми е някак светло и леко на душата. Осъмнахме с усмихнати лица и широко отворени очи. Но нямаше време за много възторгвания. Чакаше ни път, дълъг 15 километра. Аз се впрегнах отпред, а Пенко буташе отзад и така вървахме около километър. Настигна ни човек с каруца, смили се над нас, но каза, че след два километра завива в друго направление. По пътя му заразкахвахме историята си. Говорехме за войната, за мира след нея.

– Момчета, аз съм до тук, ето тази сграда е на разсадника, където работи синът ми. Казва се Георги. Ха дано свети Георги помогне и на вас да стигнете по-скоро до майка си и братчето си. И да ги зарадвате на този светъл празник.

Продължихме да теглим и бутаме количката, но по едно време едното колело излезе от оста си и съвсем затрудни придвижването ни. Бяхме целите в пот, гладни и без сили. Тогава ми хрумна идея :

– Пенко, по-добре аз да остана тук да чакам, че се е задал голям баир, а ти иди в село у дома и с мама намерете някоя каруца и ела с нея, че така до вечерта не можем се прибра.

ПЕНКО

След като оставих Сим със счупената количка, заподскачах към село по дългото бяло шосе. Изпитвах приятното чувство на свободния човек, зърнал отдалече родния кът. Погледът ми се рееше от зелените поля с покълнал ечемик и пшеница до селото в долината на Янтра. В далечината се мер-

желееха къщи, дървета и двете камбанарии – на горната и долната църква. Селото ни е голямо: наброява около 7 хиляди души, в двете махали имаме по една църква и по едно училище. Кулата на читалището с часовник на върха ѝ също се виждаше. Вече влязнал в Драгойново виждах новите дву и триетажни къщи, които бяха построили с печалбата си градинарите ни по европейски образец – със заоблени ъгли и широки балкони. Някои наподобяваха на обсерватории за наблюдение на небесата, други по-скромни в алпийски стил, с доста заострени покриви. Освен в Европа съселяните ни кръстосваха по целия свят. И съграждаха едно ново село с европейски облик, влагаха средства в имоти, подкрепяха местните земеделци и занаятчии...

Неусетно, без да разбере, влязох в нашата малка уличка „Матей Миткалото” и взе, че ме хвана страх. Дали ще намеря мама у нас, дали ще ме познае, братчето ми, което беше много малко как ще ме приеме? Избърсах сълзите си, които напиряха, преглътнах ги. Ето я къщичката ни, варосана със синка.

*Малката порта и стъпки пред нея в калта.
Побеляла от цвят, кани ме старата круша.
И по навик аз пак ще река: хей, мама е жива
и стъпките мои със сърцето си слуша.*

Мамо, мамо, провикнах се зад портата. Повторих и пак. Но не би. Видя ме съседката и дойде зарадвана. Ти да не си Пенко, дето си идваш от Германия, майка ти си изплака очите, ей какво голямо момче си станал, каза тя и ме потупа по гърба. После се развика към двора ни: Тинке, Тинке ма, бързай да видиш, момчето ти си дойде.

След третото повтаряне, мама била в зимника и хранела пуйчетата, се хлопна вратата на пещника. Какво ма, Маро, какво си се развикала по обяд.

– Бързай, че детето ти си дойде – повтаряше съседката.

– Какво дете, той Христо е при мен.

– Ма децата ти от Германия, ма!

В объркването си мама се олюля, чух как издрънча чинията, с която бе хранила пуйчетата и се затича към вратата, уж бягаше, а не ѝ спореше. Мина доста време, така ми се стори, докато дойде до пътната врата. Но слава Богу, тя извади запъналката, отвори и прегръдката ни сякаш нямаше край... Страхувах се да не би тези мигове да ѝ пресекат дъха, да припадне, но слава Богу. Целувахме се, сълзите ни течаха от радост и мъка. Мъка за дългата раздяла. После целунах братчето си Христо по очите, лицето и му се усмихвах, а то се дърпаше и ме гледаше намусено. Мама каза: Ицо, това е едното батенце, за което плачех, когато ме питаше: „Мамо, защо плачеш, все плачеш?“, а аз ти казвах, че плача за батенцата, останали в Германия, където е война и падат бомби. И се молах всеки ден на Света Богородица да са живи и здрави. И на Свети Георги, когото тази нощ сънувах.

– Ха влизай си у дома де, защо стоиш на портата – каза мама и с престилката си бършеше сълзите.

ТИНКА

Не знам как изкарах три години без другите си деца. Постоянно плачех, а малкият Христо ме утешаваше: майко не плачи, те ще си дойдат. И ето дочаках. Първо Пенко на вратата. Назад вървя, напред не мога. Толкова бях развълнувана. Защото вярвам в Бога, знам че Свети Георги ми ги прати. Тък-

мо бях сварила една пиленя супичка и си мислех къде ли са децата ми, та да си хапнат сега. И Господ ме чу. Оставих малкия, сипах на Пенко супа и тръгнах да търся превоз, за да отидем да вземем Сим и багажа. Но чувам малкия как вика: Какво си дошъл у нас да ядеш, иди си у вас. А Пенко му вика: Аз съм си у нас, ти си иди. Ти си роден в Германия. Едва ги оправих, малкия е на четири години и му викам: Това са ти батковците, за които плаках. И той ме разбра накрая. Напълни ми се душата с радост и къщата с децата.

Христо ми даваше кураж, когато бях най-отчаяна. Ето тази зима ме беше налегнала такава мъка, та плачех с глас. Майко, ти все плачеш, недей, те ще си дойдат живи и здрави. След тези думи разсъдъка ми се върна. Говореше като възрастен, макар да беше на четири години. И ето сега посрещнах първия от синовете си. След малко и Симо си дойде, един камион му качил багажа и го докара. Славя Бога, че ми върна радостта. Йоан остана при баща си, но той е голям и ще се оправи. Хитър е, за него не се тревожа.

През пролетта след Гергьовден Симо беше бригадир на Хаинбоаз, по препоръка на чичо си Косьо, който беше от първите комунисти в селото. Трябвало да покажем на властта, че сме истински българи, че милеем за страната си. Като че сме направили нещо лошо като сме били на гурбет. Симо се върна се върна и без да почива през лятото работи на селската вършачка. Платиха му със зърно. Част от него трябваше да продам, за да го подготвя за казармата: партенки, кърпи, макари, игли, якички – всичко по списъка, който му бяха дали.

ПЕНКО

Мама говореше много за трудните години, които е живяла без нас. С малкия Христо се е утешавала в трудните мигове. Даже по едно време от отчаяние искала да посегне на живота си. Казала на Христо: Подай ми ножа да се убия, да се свърши тази мъка. Тогава малкият я стреснал с думите: Тя твоята лесна, ще се убиеш, а мен кой ще ме гледа, кой ще ме храни и облича. Ти си длъжна да живееш заради мен, защото съм малък. Иначе защо си ме родила. И се разплакал. Оттогава гледала да не изпада в такива нервни кризи, за да не плаши детето. Съзри ме задавяха след тези признания на мама. Обвинявах за всичко войната, която не знае милост. И баща си, който ни изостави...

След като се прибрахме от чужбина, през лятото бях чирак у един роднина. Пасях му кравите, а на това отгоре ме използваше и за друга селскостопанска работа. Дойде есента на 1947-а и трябваше да започна училище. В Германия бях завършил трети клас, а тук ме върнаха три години назад – в четвърто отделение. Защото там образованието било фашистско, тук – социалистическо. Беше ми чудно и обидно. Тези хора нормални ли са? Поисках да взема трите години с приравнителен изпит, но не ми разрешиха.

Не бях кой знае какъв силен ученик, тъй като вече няхах желание да уча. Нещо се пречупи в мен. Ако бях останал там, вече щях да съм в гимназия. Мислех след това да следвам Театрална академия. А тук цял живот май ще си остана бараба. Малките ми съученици се подиграваха, че съм бил изоставал по няколко години в един и същ клас. Да си мислят каквото искат, важно е че билетата се броят наесен, както казваше баба ми Мара. Ще чета, ще пиша, ще се самообразовам. Няма да съм първият, нито последният който сам изгражда себе си – с труд и характер...

Дойде зимата и дълбок сняг затрупа селото. Хапливи мразове сковаха хора, къщи и дървета. Само комините денонощно бълваха пушек. Беше дълга зима. Дойде пролетта, дърветата цъфнаха, Янтра се разшири и заля подстъпите на селото. Имаше окоп строен от трудоваците на Александър Стамболийски през 1922-а година, но скоро водата стигна на сантиметри от горния му ръб. Хората се изплашиха. Дежуреха денонощно и запушваха всеки малък пробив с лопати, с търнокопи. Носеха пръст и чували с пясък. Имаше млади момчета, готови по всяко време да отидат в църквата в долната махала и да забият камбаните, ако водата стигне опасно високо ниво. Но слава на Бога. Чул е молитвите ни и ни запази от голямо наводнение. А голямото наводнение е било в 1922 година и е заляло половината село. Тогава не е имало окоп (или дига, което е едно и също за драгойновци) и хората побягнали с багаж и без багаж към горния край на селото. Някои, уплашени за живота си, се качили по дърветата и на покривите на къщите си. Мама ми разказваше, че когато било голямото наводнение, сложила едно голямо корито на двора и с него като в лодка се ладила. А един съсед, Ганчо Гогев, занесъл на гръб баща си до църквата и го качил нависоко, защото той не можел да върви от старост...

Наближаваше Първи май, който беше обявен като „бойния празник на труда“. На труда, пък боен. Какво противоречие, всичко на бой, на атака, на покоряване на върхове, на планове и на какво ли не ги избива новите управници. Ние, учениците, марширувахме през селото, а след манифестацията пред читалището ставаше голям митинг, на който говореха местните партийци и ръководители на Съюза на народната младеж. Говореха най-вече за дружбата ни със Съветския съюз и какво бил казал другарят Сталин за пролетарския интернационализъм...

Но този път се случи нещо необичайно. Срещу трибуната с първенците застана бай Стоян Гемов – един от най-старите градинари-отшелници. Той беше обиколил много страни и континенти. Бил е в Америка, в Русия, в страните от Европа. Знаеше шест чужди езика и имаше ораторски способности. Беше се прибрал на стари години да притвори очи в родния дом. Цял живот е бил несретник. Сега живееше сам, не е имал жена, нямаше и наследници. Издържаше се с правене на кирпич. Беше започнал от бащиния си двор и след като го продълба целия, отиде на брега на Янтра. Намерил подходяща пръст въртеше калъпа от сутрин до здрач. Мокрите кирпичи изнасяше на високо и равно да съхнат. Ходеше почти гол. Слаб, но изпечен от слънцето, жилав. Беше към седемдесетте, че и отгоре, но не се предаваше. Компания му правеше един стар вол, слаб и той като него. Когато опасеше тревата край байстояновата тухларна, волът получаваше допълнително от сламата за кирпич. Ситно нарязана слама, с повече осил. Мисля, че й казваха мекина. Със стареца беше много интересно и приятно да се разговаря. Със моя приятел Стоян Руменов често отсядахме до майстора на кирпича. Той оставяше калъпа настрана и започваше да ни говори за света, за страните в които е бил, за митарствата си, за хората, с които се е срещал, жените които е любил... Сладкодумието му ни разкриваше далечни и недосегаеми от нас светове. Развихряше мечтите ни. Гледахме го с широко отворени очи, не мигвахме. Дори волските едри мухи, които хапеха най-много през лятото, не можеха да ни отклонят вниманието. Може би тогава Стоян се запали по пътешествия и странстване, та когато завърши висше образование дълги години живя в Америка. Изпращаше ми картички от Мексико, от Куба, от Бразилия... Които още пазя... Но да се върна при майстора на кирпича. До фурната той ходеше за хляб с една прокъсната бяла манта.

А сега, на митинга след манифестацията, беше застанал, обвит в бял чаршаф. Бай Стоян беше демократ по убеждение, по-скоро анархист. Не признаваше държавната власт, още и най-вече комунистическата. Гръмовният му глас се извиси над множеството. Той клеймеше местните и централни комунисти, обвиняваше ги в какво ли не – в диктатурата над народа, в липса на свобода на изразяване, погазване на елементарни човешки права... В началото се получи някакъв шок у народа. Управниците се бяха гипсирали отначало, а после някои тръгнаха да търсят селския милиционер и разсилния. През това време бай Стоян продължаваше тирадата си. Хората слушаха изумени от смелостта и силата на гласа му. За нас думите и мислите му не бяха нови, но той ги беше изразявал по-спокойно пред двама ни. А тук се държеше като един древен оратор. Скоро дотичаха двама и го свалиха от стола, на който беше стъпил и го заведоха в общината. На другия ден го откараха насила в Карлуковската болница, обявиха го за луд. След шест месеца обаче го пуснаха. Беше заболял от туберкулоза и решиха, че е по-добре да си умре в къщи. Но ядец. С обтривки и по-силна храна, която му осигуряваха комшиите – предимно мас, сланина, мед, захар, оцеля. Той знаеше метода на един френски лекар – Луи Кюне. Така навремето са се излекували Асен Разцветников и Камен Зидаров – наши известни поети. Топчета от свинска мас, овъргалини в захар, яйца, гимнастика, силни разтривки на кожата на тялото, дори и през зимата – до зачервяване. Излекува се бай Стоян и продължи да стряска местните властици...

Учебната година свърши и пак се пазарих за пастир. Няма как, трябваше да помагам на мама с каквото мога. През жътвата и вършитбата участвах наравно с мъжете. През есента се прехвърлих в Долното училище. Вече в първи прогимназиален клас. Помня в час по литература, синът на епитропа, Първан,

който беше до мен, ме наклевети, че съм говорел срещу червените пионерски връзки, които щяха да ни слагат. Били напое-ни с кръвта на героите. Бошлаф. Вдигна ръка, излезе и ме предаде на директора. Бъчваров веднага дойде и ме изправи под наклон, опрян с два пръста на стената и надигнат на пръстите на краката. Като крещеше яростно: хитлерист, фашист, ще ти кажа аз... Не е вярно, другарю директор. Добре, че друг не беше ме чул и не потвърди думите на Първан. Въпреки това останях в мъчителната поза до края на часа. Класен ръководител ми беше Христо Първев – Хипа, който по-късно отиде в София и стана преподавател в Софийския университет. Изяви се като учен, написа учебници по българска граматика, преподаваше в редица престижни европейски институти и се пенсионира като професор. Тогава не ме защити, защото беше комунист или най-вероятно се страхуваше за работата си. Но той си беше кротък и добродушен човек.

СИМ

Мама се разболя и я взеха за лечение в Държавната болница във Велико Търново. Докато я лекували ѝ предложили да остане при тях на работа след като се оправи. Като санитарка. Като по-голям, сподели с мен за предложението. Мамо, върви ма, ще ми прашаш някой лев в казармата, че то на село откъде пари – казах аз.

През октомври, малко преди да ида войник, мама наистина реши да става пролетарий. Тя беше от тези селски хора, чиито земи бяха поголовно и насилствено взети. Както и животните и инвентара им. И образуваха ТКЗС (трудовакооперативни земеделски стопанства) по подобие на колхозите в СССР. Уплашени, стопаните подписваха декларация, че влизат добровол-

но, а тези, които откажеха, веднага бяха наричани кулаци и капиталистически отрепки. И бяха подложени на данъчни, морални, физически и други изпитания. За да ги пречупят. Например искаха им мляко, макар че имаха само дръгливи волове. Или нямаха въобще животни.

Мама се завърна и даде нивите доброволно в стопанството, но им заяви, че не може да бъде кооператорка, а ще става работничка. Защото ѝ трябват пари да издържа децата си. Съгласиха се с големи увъртания. Помогна ѝ вуйчо Косьо, макар че не се имаха.

Тръгнахме с мама Христана за старопрестолния град. Свако Гено, който живееше в Търново, ни намери квартира. Баба Цвята, която също работеше в болницата като санитарка, беше нашата хазайка. Пенко си взе отчислителна бележка от училището. Без малко да не му я дадат, защото във вълнението си се обърнал към директора с „господин“, а не както вече било редно – „другарю“. Връщал го пет пъти да излиза в коридора и да казва едно и също: „Другарю директор, моля да ми бъде издадена отчислителна бележка“.

Записахме го в Първа прогимназия в града. Трябваше да се върнем пак в Драгойново – този път за багажа и покъщнината. Натоварихме го на каруцата на съседа бай Петър Станев. Мама му плати с един пуяк и две кокошки предварително. Другите кокошки, три на брой, бяха сварени, опържени и заварени в буркани. Това беше стоката ни. Сложихме най-необходимия багаж: първо чувала с брашно, легла, тюфлеци, юргани, одеяла, чаршафи, куфари, тенджери, кофи. И още: тавите за печене на хляб, нощвите – за месенето му, актовете за къщата. По важност мама слагаше документите за собственост на първо място. Къщата, където мога да се подслоня винаги, лайна съм ринала за нея, казваше с гордост тя. Беше я

заслужила с труда и уважението си към свекъра. На нея я преписа той, а не на сина си – скитника и нехранимайкото...

Заключихме и преди да тръгнем, се обадохме на комшиите. Те наизлязоха да ни изпратят, сякаш отивахме в Америка, а не на 20-ина километра в старопрестолния град. Минахме по моста над Янтра. Родното ми село оставаше все назад, докато се изгуби от погледа ми. Дали някой някога ще се върне тук, не знам...

ХРИСТАНА

Конете пръхтяха и теглеха претоварената каруца, в която ние се бяхме настанили най-отгоре – аз и трите деца. Душата ми се късаше за къщата и за нивите, за овошките, за двора и градината, които ще останат неиззорани, пустеещи. Келеме. Но какво да правя. Съдба. Живот. Трябва да се изстрада, да се измине този път. Мъжът ми остана в Германия и не искаше и дума да чуе да се върне. Едни драгойновски градинари ми писаха, че прибрал някаква циганка, че даже и дете имал от нея. А на всичко отгоре, мръсникът му с мръсник, го кръстил на мене. Да пукне там, да се затрие в чуждата земя. Но аз се безпокоя сега за децата. Как да ги изхраня, как да ги изуча... Аз не можах да отида по-нагоре от трети клас, сега седми му казват. Жена от село съм. С бедни родители. От малки започвахме да се блъскаме по нивите и градините. За единия хляб. А по-късно пак – за децата...

Преди да излезем на главния път Русе – Велико Търново, бате Петър спря каруцата, за да си починат конете. Слязохме и ние да се поразтъпчем. По пътя срещяхме различни превозни средства. Но най-много – каруци със снопени ритли. Хората отиваха или се връщаха от нивите си, натоварили царевица,

сено или снопове пшеница, която щяха да вършеят. Главния път минаваше през село Поликрайще, също така много известно със своите градинари, пръснати и те по света. Както нашите драгойновци, заселили се чак в Австралия, Русия, Канада, Съединените щати и къде ли не. Европейските държави не ги броя, те са близо.

Влязохме в калдъръмената главна улица на Търново. Стигнахме паметника „Баждърлъка” и след малко се отбихме надясно, после наляво и пак на дясно. Излязохме на улица „Гурко” почти до реката и намерихме адреса. Предварително бях говорила с хазайката, баба Стоянка, една съсухрена старица около седемдесетте. Беше вдовица от една година, а пенсийката ѝ – малка. Наемът беше нисък, защото къщата беше паянтова, почти пред срутване. Пренесохме багажа в двете стаи и се настанихме. След два дни Симо влезе в казармата.

СИМ

Заради влиянието на вуйчо Косьо ли, който беше изявен комунист в село (излязъл с няколко човека в местността Тасладжа на 8 септември 1944-та и на 9-ти влезли като победители), или затова, че бях бригадир в Хаинбоаз, не знам, но ме пратиха в Гранични войски. Наше момче значи, сигурен човек. Заставата до Ивайловград. Птиче да не прехвъркне, крещеше началникът – ни натам, ни оттам насам. Усилена политическа подготовка и гонка страхотна при обучението. А и след това старият кокал ни разсипваше фамилиите с негласното одобрение на началството.

И все пак се ядваше, докато мама не ми писа едно писмо, което, както всички други писма и колети, е отворено и прочетено от човека на ВКР и от зам.-началника по поли-

тическата част на полка. Мама не е допускала, че нашата икономическа градинарска одисея, ще се таксува като неблагоприятност, че може да ми навреди с нещо. По-късно, след уволнението, разбрах от нея как Цонко – баща ни, ѝ писал, че засега няма намерение да се завърне в България, а брат ми Йоан изпратил снимка и писмо от Корея, където отскоро служел в Чуждестранния легион. За всичко това ми беше писала. Писмото обаче не ми беше дадено. Но получих изневиделица нещо друго.

Започна едно разследване, едни разпити, една проверка, едно привикване. Не разбирах в началото какво и защо става. Накараха ме да пиша, да описвам семейството си, как сме се оказали в хитлеристка Германия, за да храним фашистите ли, защо баща ми не си идва, къде е братът Йоан. Макар да им беше известно всичко това от писмото, а вече вероятно и от справката с Държавна сигурност, не ме оставяха на мира. Политическият трупаше актив пред по-големите началници. Три години не видях бял ден. Най-черната работа – на мен, физзарядка специална (бегом до хоризонта и обратно), наряди, дежурства в кухнята, почистване на тоалетните, гледане на животни в стопанството... Подполковник Грозев не можеше да прости занижената „революционна бдителност” на кадровиците от Военното окръжие във Велико Търново. И винаги даваше моя случай за пример, когато ни събираше в така наречената Димитровска стая. Следеше се всеки мой ход и всяко писмо от мен и за мен се четеше под лупа. Бях третиран като син на враг на народа

Едва издържах трите години. Може би защото бях млад, силен и не мислех и не чувствах, че съм направил нещо лошо за страната си, като младеж живял във „фашистка” Германия. Защото тя си беше Германия и беше дала прехрана на хиляди българи, а на света – велики умове в науката и изкуствата. А

това прилагателно ѝ го закачиха, когато Хитлер започна да завзема съседните държави и се насочи към Съветския съюз. Определението остана дълго време след войната в пропагандата на комунистите. Отнасяше за Западна Германия, а другата – Източната, си беше наша, социалистическа. Та който имаше вземане-даване с ГФР бе подозрителен и на него се гледаше особено. Колко ли неприятности го чакат малкия Христо, който пък на всичко отгоре беше роден там...

Уволних се през 1952-ра, задържаха ни с три месеца, заради международното положение. Мама, Христо и Пенко вече живееха на върха на квартал „Варуша”, в стария град. Тя продължаваше да работи, този път в Копринената фабрика.

ПЕНКО

Изкарах две години в Първа прогимназия и не можах да издържа. Стърчах с една глава над съучениците си. Нали другарите ме върнаха с години назад, за да наваксам социалистическото образование, което е много по-добро от „хитлеристкото” според тях. Да им се не види и културата сатрапска и ошавеното им образование. От скромния си опит разбрах, че най-голямото от всички училища и университети е самообразованието.

Обръщах цялата наша и чужда класика в библиотеката на читалище „Надежда”. Тя доста беше поорязана по идеологическа линия: Иван Вазов, Теодор Траянов, Кирил Христов, Димитър Талев и други колоси на българската литература бяха редактирани и разделени на периоди: символични, националистически, соцреалистически, магически реализъм и т.н. Някои от периодите се приемаха и творбите от това време бяха включени за изучаваха. А други произведения не се

споменавах или се омаловажаваха. Но нали „не се гаси, туй що не гасне“ е казал Патриарха на българската литература и още: „Тирани, всуе се морите...“.

Четях много, като гладен вълк се хвърлях върху книгите, подчертавах, записвах в тетрадки това, което ми харесваше. Някои мисли и действия на героите приемах като свои. Опитах да пиша стихове, купих си римен и всякакви други речници за литература и култура. Писането вървеше доста трудно. Беше увлкателна игра, но само когато сполучвах. Иначе си е една мъка, къртовски труд. Започнах да си водя дневник, където описвах случилото се с нас, когато минавахме границата, лагерите в Сърбия, ареста в България, срещите с УДБА и Държавна сигурност...

Но трябваше да се яде. Мама боледуваше и беше трудно да ни изхранва с Христо. Хванах се тенекеджия в една кооперация до Баждарлъка. Бях нещо като чирак и по-точно момче за всичко. По цял ден търчах между майсторите и носех разни неща. В почивката, а и по време на работа ходех да им купувам цигари, бира, хляб, кебапчета... Край работата си намерих нови приятели и вечер излизах на разходка с тях. С три момчета се записахме в ЗЕМС – нелегалния Земеделски съюз на младежите. Властимащите го бяха закрили, за да вкарат младите в СНМ – Социалистическа народна младеж, а по-късно – ДСНМ, една прибавка с името на Георги Димитров. За да няма друг младежки съюз, да няма други идеи и мнения. С опозиционните партии бяха се справили донякъде. Техните видни и редови представители пълнеха лагерите и затворите. Където трябваше се превъзпитавах по формулата на „железния“ Феликс: Ако не можем да убедим, ще принудим! ...

Между другото мисля, че се влюбих. Когато си млад има време за всичко. Съседка от година ми беше Илка – едно момиче, което външно не блестеше с нещо. Забелязах я наско-

ро. А след това научих името ѝ. Ние живеехме на „Поборническа“ 43, а тя на следващия номер – 45, срещу нас на високото хълмче. Няколко пъти вечер я гледах как се съблича, зад спуснатото тънко перде, без да изключва осветлението. И настръхвах... Извиках братовчеда си Иван Генов, който живее наблизо. А също и приятеля му Георги. Гадаехме що за птица е тази зад пердето. По силуета си представях, че това е млада неомъжена още жена, която си търси партньор. Или просто играе, дразни, за да привлеча мъжкото внимание. Бяхме заслепени, все едно кино на живо се прожектираше. Преглъщахме, а устата ни пресъхваха от непознат вътрешен огън.

*С момчетата гледаме кино безплатно:
жена се съблича отсреща полека.
Отлита белъото ѝ в кадър забавен...
Екран е прозореца, зрител е всеки.*

*Актриса е тя, не поглежда към нас,
но знае – със тайна душиите ни мами.
Съблича се – в профил, в анфас.
Без дъх оставахме, тихи, замаяни.*

*Не усетихме как дъжд навън е валил,
как времето сякаш се със мигове страстни...
Аз много жени след това съм видял,
и истини голи, съдби непонятни...*

*Но помня нощта и момчетата с мен,
Прозореца близък, полуосветен
и Музата, която се съблича отсреща.
Но... не съвсем.*

Тогава написах това стихотворение, почти на един дъх. Мама ме свари един път в неудобна поза, загледан в отсрещния прозорец. Какво можеше да направи горката, освен да ми се скара и да ми каже, че това са лоши работи. Че съм много слаб за годините си и ще си навредя на здравето, ако се занимавам с жени. Наистина бях почти като манекен на Освиенцим: висок, измършавяващ, с хлътнали бузи, изпъкнали скули и големи очи. Но духът на мъж в мене се пробуждаше. И правех нещата без да искам. Той ме водеше.

Бях приятно изненадан, когато се запознахме непринудено и по съседски. Оказа се момиче с големи сини очи и руса коса – ученичка в гимназията. Част от тайната беше разбулена. Но само част. Отдалеко нещата изглеждаха тайнствени и красиви. Когато станяхме по-близки, научих, че баща ѝ излежава присъда в Плевенския затвор за побой над един партиец с власт. Работел във Вагонното депо на гара Горна Оряховица. От малки ракии и големи приказки за политика една вечер след работа, се стигнало и до юмруци за решаване на спора, боричкане, падане и чупене на крак на отговорния другар... После съд: средна телесна повреда, обвинение в опит за убийство. Някакъв приятел на пострадалия свидетелствал. И мандалото хлопнало за две години.

Излизахме заедно, целувах я, прегръщах я на изпращане. Това беше първото момиче в живота ми. Живота, по-скоро мизерията, ни раздели. И по-близки не можахме да станем. Реших да замина за Бургас и да си намеря по-заплатена работа. Да спечеля. Нали ставах мъж. И ако ме дочака, да се оженим. Обещах да ѝ пиша всеки ден. Това бяха наивните ни детски планове...

ЛЕТОПИСЕЦЪТ

В Търново Христана и синовете ѝ живяха седем години по квартири – ту до реката, ту на Варуша. Тук премина част от детството на Христо – най-малкия, надеждата на мама. От влагата в пералната Христана получи ишиас и я прехвърлиха санитарка при доктор Ковачев в отделението „уши-нос-гърло“. Оттам отиде и работи в Копринената фабрика. Ниска, съсухрена женица, но с жив поглед и с голям хъс – да нахрани и облече, да опази децата си, да ги отгледа и изучи. Но какво се получи: мъжът ѝ остана в ФРГ, Йоан се запиля чак в Корея в някакъв легион да се бие за пари; Симо се ожени и отиде на квартира. Добре поне, че си намери работа в една кухня в квартал Дългълъка; Пенко – неуправляем, в трудна възраст, търси място в живота. Запиля се в чак в Бургас... Надеждата ѝ беше в Христо – най-малкия, който ходеше на училище в отделенията. През деня щурееше с приятели по калдъръмените улици: я на файтон ще се возят отзад, докато файтонджията не ги усети и с дългия камшик ги плесне по немирните глави, я ще се сбият с момчетата от долната махала кой да има бивак на най-високата скала на Варуша, я ще разбият някоя каца в разградените складове на Винпром, за да си направят ски, наречени бъчонки. И с тях да се спускат по тесните улички към центъра. И ще ги пустосват старите жени, и ще изсипват след тях сгурия по излъсканите камъни, за да могат да идат до хлебарницата или бакалията; я някоя беля в училище ще направи и ще я извика класната му г-жа Давидова да я мъмри... Трябваше да е момиче, за да споделя с нея всичко, да може да се опре на старини на нея. Но уви, Господ не я послуша и я дари с четвърто момче. В очакване, че ще дойде дъщерята се роди Пенко – третият син, а след него и Христо. Да са живи и здрави и да си намерят мястото в трудния и жесток живот... За Пенко се тревожеше повече, защото беше раним, поривист и

мечтите му летяха далеко напред, а не гледаше камъните и дупките по пътя и в живота, който все го препъваха. Христо беше някак по-земен, по-грижовен. Надяваше се някога като остарее да я гледа... Така си мислеше и си говореше на глас петдесетгодишната жена.

Разделено е семейството на Цонко и вече никога няма да се събере на яве. „На една крива софра вече / ни бог, ни цар / би ни събрал” писа Пенко в неиздадената си стихосбирка. Главата на фамилията не искаше да си идва – комунистите да не го вкарвали в затвора или да го пратят да чука камъни по шосетата. А и Христана не го искаше, след като разбра подигравката: кръстеното на нейно име момиче от циганката Мария.

Пенко не можеше да приеме един град, който го отхвърляше. Отиде в Бургас, искаше да стане артист, навърташе се край театъра. Запозна се с артисти и увлекателно им разказваше за патилата си по света. Когато се запознаваше с някого, винаги говореше на немски в началото, нали бе учил Дойче шуле. Така впечатляваше новите си приятели, а после живописно им говореше за далечната държава, за войната, бомбардировките, германчетата и полячетата, с които е играл. За големите шоколади, които американските войници дарявали на децата. Някои случки преразказваше, други изиграваше като се превъплътяваше в образи и правеше мимики... Беше интересен, артистите го харесваха и поощряваха. Участва като статист в няколко постановки. В една от пиесите даже имаше две реплики. Нямаше постоянна работа, защото още беше малолетен. Спеше в едни складове за въглища, завит с празни чували. Зимата край морето тази година беше жестока. Добре, че пазачите се смилиха над него и му позволяваха да ношува край тях. Двете кучета, които пазеха склада, свикнаха с пришецеца. Успя да ги предразположи и те го заобичаха.

ХРИСТО

Първите спомени за света и хората се губят някъде между третата и четвъртата ми година. От Германия, от прелитащите самолети над Брауншвайг, от любезните германки, харесващи името ми и мен, от баща си и от най-големия си брат, от завръщането в България, минаването през реката Сава, сръбските шумкари и пристигането в Драгойново... нямам спомен. Само думите на мама и снимките, които бе донесла, ме препращаха в оная далечна държава. Помня сълзите ѝ, тя тъгуваше за децата си, останали в далечна Германия.

Мамо, защо плачеш толкова. Недей, ще се разболееш. Ако умреш кой ще се грижи за мен. Те ще си дойдат, не плачи. И тя спираше да плаче за ден-два, а после отново сцената се повтаряше.

Додето на един Гергьовден, мисля че беше през 1947 година, те наистина си дойдоха. Не можах веднага да ги припозная като родна кръв. Да осъзная случилото се с детския си мозък. Отначало ги взех за натрапници, изяждащи храната, която се полага на нас. Храната, която мама изкарваше толкова трудно с двете си слаби ръце, с мотиката по чуждите ниви, със слугуването в богатите къщи. Но като видях щастливите ѝ сълзи, реших, че това са те, братята, за които толкова беше плакала. Без един, без най-големия, който заминал с победителите към чужди земи и народи, далеко от Германия. И без баща ми.

Помня тази пролет, майското настроение в къщата ни, радостта на съседите, развълнуваните разговори за премеждията им по пътя към дома. А в следващите дни дойдоха отново грижите за насъщния. Четири гърла вече трябваше да изхранва мама. И това я притесняваше много.

Вуйчо ми Коста, който се беше подвизавал като ятак и помагач на партизаните, както се говореше, вече беше заел една от ръководните позиции на голямото ни село. Предложи на мама и тя набързо стегна малко багаж на Сим и той се записа бригадир на строежа на прохода Хаинбоаз. Прокарваше се „нов път в тези канари“, както е писал Христо Смирненски. Еуфорията на първите години след Девети септември, надеждите за розово бъдеще! Бригадирските песни край вечерните огньове, палатките, но и трошенето на скалите с кирки и взривове, количките с чакъла, прехвърлянето и преместването на милиони кубически метри пръст. Там не плащат, но поне ще го хранят, казваше вуйчо. Едно гърло по-малко в къщи. И добро впечатление за семейството ни, щото баща ни и брата останали при враговете на народната власт. Вместо да си дойдат и да строят новия живот, мърмореше вуйчо. Аз Симо човек ще го направя...

Мама работеше на чуждите ниви. Пенко беше пазарен за чирак през лятото до есента. Пасеше кравите на един съсед за едно костюмче и за пари, колкото му струваха учебниците и новата чанта. Пак в интерес на семейството мама си даде нивите в новообразуваното ТКЗС.

Сим изкара две смени по три месеца на Хаинбоаз едната и на линията Перник – Волуяк – другата. На следващото лято по време на жътвата се хвана на вършачката в стопанския двор. Една от най-трудните селски работи през жаркия месец август. Хвърляше снопи в зейналата паст на машината. Един пет-шест метров каиш плющеше шумно и предаваше въртящия ход на барабана. Хората наоколо дишаха огромния прахояк, кашляха и плюеха черни храчки. А той, Сим, беше пръв в редицата мъже и жени, които си подаваха на ръката един на друг снопите. От застиналата пот и прахояка лицето му беше тъмно, като на негър. Само очите му светеха. И всичкото това

усилие, тази изнурителна работа – всеки ден в продължение на месец и половина. А заработката – две крини жито.

Мама разбра, че така не можем да преживеем. Намери си работа във Велико Търново и станахме граждани. Междувременно Сим беше повикан за войник. С протекциите на вуйчо го пратиха граничар в Крумовград или Ивайловград, не помня точно.

Аз започнах да ходя на детска градина „Роза Димитрова“, която беше близо до кино „Искра“, а ние живеехме горе на Варуша, на улица „Поборническа“. Макар и шестгодишен ходех и се връщах сам на училище през всичките сезони на годината. Защото и това си беше училище, макар и по-леко. В детската градина през късната есен на 1948-а имахме гост – самият патрон, съпругата на Георги Димитров ни посети. Помня само, че ни черпи със сладки и бонбони другарката Роза.

Пенко избяга от училище, по-точно напусна. Защото се срамуваше, защото 15-16-годишен юноша вместо да бъде в четвърти или пети прогимназиален клас, го бяха върнали назад с години. Образованието му от Германия било „фашистско“. Това беше обяснението на шефовете от просветата. Не можа да изтърпи унижението да стърчи с една глава над хлапетата и те да му се присмиват – вижте Германеца, ха-ха-ха, замеряйте го с фунийки – ха, ха, ха...

Започна работа като чирак в една тенекеджийска кооперативна работилница. А след време замина за Бургас.

ЛЕТОПИСЕЦЪТ

Аз вървя след събитията, понякога – и преди тях. На някои места героите на сагата може да се разминават по време и място в мислите и разсъжденията си. На други места нещата и

събитията се застъпват и повтарят, в зависимост от гледната точка на героите, от точността и загадъчните спомени. От индивидуален прочит на събитията. Така картината става по-осезаема, по-плътна... А някъде и по-завладяваща...

Тридесет и осем месеца в казармата Сим изкара на мускул, както се казва. Три години и нещо от младостта му бяха пропилени в безсмислени гонки, подготовки за война с врага, опазване на родната граница от вътрешни и външни вражески елементи, учения, тренировки...

Животът му се стъжни, шест месеца след като влезе в казармата. Мама Христана му препрати едно писмо от брата Йоан, който се биеше в Корея на страната на Френския легион. Имало и снимка как е на позиция с лека картечница, а до него приятеля му Ханс. Политическият командир и шефа на ВКР (Военното контраразузнаване) на полка веднага привикаха нищо неподозиращия граничар – до тогава отличник по бойната и политическа подготовка. И започна една канонада от разпити за брата, за бащата и за какво ли не. Бил обвинен, че криел съзнателно връзките си с враговете на държавата. Започнали да го следят, да го третират по всевъзможни начини. Събирали сведения от наборниците му какво говори, как се държи, посещава ли редовно Димитровската стая. Зачестили дежурствата по поделение, дневален, в кухнята. И непорядите, орязали му градския отпуск. Изобщо до края на службата било един ад. Трудно беше да си намери работа след уволнението. Той нямаше и специалност, имаше само основно си образование и вроденото градинарско трудолюбие. Добре, че беше усвоил бързото рязането на лук, беленето на картофи и другите помощни действия в кухнята на заставата, където беше като абониран. Това му помогна да си намери работа в стола на един строителен обект близо до Търново. Тук се запозна с касиерката на стола Тотка от съседното село Присово. И след месец

се събраха. Главният Готвач, бай Петър – един червендалест петдесет годишен тревненец, беше арабия човек. Симчо, му викаше той, не се притеснявай, когато един път обърна, без да иска, тавата с кебапчетата на пода. Събери ги, оформи ги пак и ги печи. Ще ги изядат и нищо няма да разберат. Бактериите и те ще се опекат. Сим се беше притеснил, мислеше, че ще бракуват месото и ще го изхвърлят. А на него ще му удържат от заплатата. В началото, от неопитност, имаше и други грешки, но постепенно свикна със занаята. Живееше на квартира, защото при мама и Христо нямаше място. Тя, Христо и Пенко живееха в една стаичка. Пенко беше отишъл да търси работа в Бургас, но понякога се връщаше. Нали имаше приятелка-съседка. Започна обаче да разрежда идванията си. Нямаше редовна работа, оттам и пари за път не му стигаха. Пък и си мислеше, че е добре да бъде по-далеко, където не го познаваха. И нямаше да го обиждат. Христо се похвали вкъщи, че жената на вожда Георги Димитров им била на гости в детската градина. И ги черпела с бонбони.

ПЕНКО

В Бургас се хванах на работа в една фурна като общ работник. Работата ми започваше в един часа през нощта. Дотогава скитах с приятели по заведения или в Морската градина. Ходех на театър. Толкова много обичах това изкуство, че се запознах с някои пиеси от библиотеката. Изпълнявах, за себе си разбира се, монолозите, които ми харесваха. Някои научих наизуст. В кафенето на театъра ги изпълнявах на маса. Стараех се и влагах чувства, думите ме водеха и издигаха гласа ми без да искам или го снишаваха. Случайно се запознах с един гостуващ режисьор и с част от артистите на театър „Адриана Бу-

девска“. Не се смутих от професионалистите, изпълних им монолога на Хамлет в превод, а после – на немски. Аплодираха ме бурно. А режисьорът, мисля че беше арменец, ме покани за статист в пиесата, която подготвяше. Даже имах две реплики, две изречения. Това за мене беше огромна чест и изпитание да се докажа.

ЛЕТОПИСЕЦЪТ

Пенко играе в театъра, но от фурната го освобождават от работа, бил непълнолетен. От „Работна сила“ им съставили акт за използване на детски труд. Потърси друга работа, но уви – не се намираше работа за малолетен. Не можеше да плаща квартирата и я напусна. Спеше в една стаичка в мазето на театъра, където беше парното. Миришеше на неизгорели въглища, на сгур и сира, но беше топло. И покрив за бездомника.

В кафенето на театъра дочу немска реч и се стресна. Оказа се моряк от Хамбург. Корабът му се разтоварвал и след два дни щеше да отплува. Ханс, така се казваше морският вълк, се впечатли от историята на Пенко, който му говореше като германец от Бавария сякаш. Разказа му за градината в Брауншвайг, за бомбардировките, за пътуването си към България след войната, за майка си, за раздялата с баща си и най-големия брат, за глада и нищетата в която е изпаднал в крайморския град... На другия ден отново се срещнаха и дълго си говориха. Актьорите се дивяха и заслушаха, но нищо не разбираха. Ханс отново го нахрани и му поръча чаша вино. Накрая тихо му каза, че е говорил с капитана и е предал молбата му да го отведат във втората му родина, при баща му. Уговориха се как да стане качването на кораба, мястото, часът. Най-удобно беше през нощта.

Скриха го в машинното отделение за по-сигурно. Заранта проверяващите огледаха кораба и дадоха зелена улица. Тръгна, мощното витло се завъртя. Двигателите бумтяха, но сърцето на беглеца още по-силно биеше и ги заглушаваше. Сякаш биеше тъпан в ушите му. Започваше отново пътят към свободата. Дано само има късмет и мине в международни води по-скоро.

Уви. Някъде след час един катер на морската брегова охрана принуди „Хамбург“ да спре. Последва обстойно претърсване и залавяне на „беглеца“. Капитанът каза, че не са видели кога се е промъкнал. Друго какво можеше да каже. Въпреки това властите изпратиха нота до посолството на Федералната република. А Пенко – момчето без късмет – в килиите на Държавна сигурност. Един от артистите, който е поназнайвал немски език, но не се е издавал, е подслушал част от разговора на Пенко с моряка. И е доложил където трябва. Къде ли?...

След първите побоища и крясъци на охранителите дойде „добрият“ следовател. Той искаше да разговарят по-човешки, ще ми кажеш, ама честно, без да ме лъжеш, защо се опита да избягаш. Ти си културно момче, знаеш чужди езици. Ние те наблюдаваме, ние знаем всичко, но е добре ти да си кажеш, кой те подмами, с кого имаш връзка тук, друг трябваше ли да дойде с теб... Безкрайни разпити, повтаряния, писане... Четири месеца.

И следователят писа под написаното от Пенко накрая: има склонност към артистична отнесеност, послъгва, опита се да ми се представи като герой, жертва на капитализма. Даже ми предложи сътрудничество. Може би хитруваше, за да се измъкне. Под 18 години е и по нашите правила не може да бъде привлечен за агент или сътрудник. Би бил от полза със знанията си по немски. Особено през летния сезон, когато тук идват много туристи от ФРГ. При баща си отивал, за да продължи

образованието си и да го накара да се върне в България, народната власт щяла да му прости... Тъй като е малолетен, на мнение съм да го освободим, но да го наблюдаваме по-отблизо. Да се прибира при майка си във Велико Търново...

ЦОНКО

Йоан се обаждаше от Америка, трудно си намирал работа, нямал документи и се скитал по щатове. Муха без глава. Ела при мен поне, му писах. Но не – щял съм да го подям, нали беше богат военен пенсионер от Френския легион и сам си ядеше парите. Май и жени не завърташе край себе си. Но без жени не оставал. Не подбирал: бели, черни, млади, стари. Само някаква финансова полза да има от тях, освен леглото. От малък си беше приказлив, обичаше да се изхвърля, мечтаеше и разказваше мечтите си увлекателно, но тъй че да му повярват. Умееше да убеждава. Похвали се, че имал дете от една мулатка. Живял в Детройт с нея година без брак и я изоставил с детето. Курвар като мен! Нали е мое производство, мое семе. Не ми писа дори името на детето – как е, черно ли е, бяло ли е на цвят. Как са го кръстили. С какви размери се е родило, колко килограма? Вълнувах се, интересувах се, и с право. Та нали далечното дете е брънка и от мен. Стана ми мъчно. Наругах го в едно писмо и престанах да му пиша.

ЙОАН

Научих за Чуждестранния легион. И се записах в него. След шестмесечно обучение бяхме информирани, че ни предстои занятие в Корея. „Занятието“ – участие във войната между

двете Кореи: комунистическата и на свободния свят. Започваше така наречената Студена война между двете империи: Запада и империята СССР. Съветът за сигурност към ООН взема решение да подпомогне Юга. В този момент СССР бойкотира работата на Съвета и поради това не може да наложи вето. Но той подпомага Северна Корея със военни съветници, пилоти и оръжие, а Китай – по-късно и с войска. Разделението на полуострова става в края на Втората Световна война, когато съветската армия изтласква японците от Корейския полуостров и заема северната му част, а Съединените щати – южната част. Войната започва с нападение на севернокорейската армия, защото Ким Ир Сен смята, че само така може да наложи комунизма на целия полуостров. Войната, която започна през юни 1950-а, завърши през лятото на 1953-та с примирие. Но това стана по-късно. Сега, в 1951-а аз се сражавах в състава на Легиона. За чужди интереси, на чужда земя трябваше да се бия. За пари, разбира се, за какво друго. Ще рискувам живота си, пък каквото стене...

Отначало бях на предни позиции, но след като убиха приятеля ми, който беше до мен, се изплаших и си уредих да стана шофьор. Шофьор на един голям камион, с който пренасях припаси от тила към подвижната кухня на легиона, близо до позициите. Но не толкова, че да ме засегне вражески куршум. Изпратих писмо и снимки на нашите. Едната с колеги-шофьори, а другата – как се бръсна с електрическа самобръсначка пред огледало, поставено на предната гума на камиона. Гумата бе висока, колкото мен. Бръснеш се изправен и усмихнат. Но тази идилия беше временна. Нещата се изостриха след намесата на китайците. Ония с дръпнатите очи вече имаха предимство. Не знаех дали ще оживея. Пишех писма на братята, описвах им барутния ад и се надявах да оживея и да се видим и прегърнем с мама и с тях...

ЛЕТОПИСЕЦЪТ

Че Корейската война е към края си се разбра по това, че комунистически Китай обилно снабдява вьетнамските комунисти с модерно американско трофейно оръжие. Това доведе до нарастване числеността на вьетнамската комунистическа армия със застрашителни размери. През 1953 година тя разполага със 150 000-а армия, подкрепена от 100 000 регионални войници и около 300 000 местни, или партизански сили. Разполагайки с тази комбинирана военна сила вьетнамо-корейците решиха да променят стратегията. Офанзивните им възможности позволиха да нахлуят в Северен Лаос. В зоните около вьетнамско-лаоската граница живее католическо население, което е лоялно към французите. Тази периферна стратегия е добре обмислена и отговаря на нарасналите оперативни възможности на комунистическата армия. Тя е и безотказна, защото през лятото на 1953 година Лаос официално става асоцииран член на френския Индокитайски съюз и Франция е морално задължена да гарантира неговата безопасност. С нахлуването в Лаос Виетмин цели да вкара френския експедиционен корпус в сражение извън укрепения район на Тонкинската делта и да му наложи генерално сражение далеч, на повече от 300 км от неговата основна база...

От своя страна френският командващ Навар е изправен пред дилемата, която двусмислено и коварно му се препоръчва от френската правителствена политика в Индокитай. Без да поема официални ангажименти за отбраната на Лаос, Комитетът на националната отбрана на Франция изработва становище, което предоставя правото на Навар фактически сам да вземе решение за съдбата на тази страна.

Макар и да получава противоречиви директиви, честолубивият френски генерал решава да действа, поемайки цялата отговорност върху себе си, въпреки протестите на част от щабните офицери. Целта е малкия планински форт Диен Биен Фу на границата със Северен Лаос. Селото-форт е превзето от частите на Зиап през октомври 1952 година при настъплението им срещу планинското племе тайци. Тогава малкият френски гарнизон се изтегля, без да приема сражения. Основната оперативна идея на френското колониално командване сега е да създаде голяма военна база на границата с Лаос, която да му позволи да води военни операции срещу силите на Виетмин. Подсъзнателно се преследва генерално сражение, защото такава база, разположена в противниковия тил, ще привлече основните сили на Виетмин и така събрани на едно място те ще бъдат обект на разгром и унищожение. Операция „Кастор“ започва на 20.11.1953 година с въздушен десант, с който в околността на Диен Биен Фу са хвърлени 9 батальона от френския експедиционен корпус и части на легиона. За около месец се изграждат полеви укрепления и самолетна писта за снабдяване по въздуха. Виетминският гарнизон, съставляващ пехотен полк, бива отблъснат от селото и започва постепенно изграждане на фортификационни съоръжения. Това, което французите и легионерите смятаха да постигнат, го направиха противниците.

С огромна армия от около 50 000 човека те хващат в плътен обръч Диен Биен Фу. Виетминците и подпомагащите ги китайци успяват да спечелят и „войната на тиловете“, като за целта са използвали 250 000 „кули“ (носачи), които заедно с транспортното оборудване, получено от Китай, осигуряват прилична логистика на виетминската армия.

Обсадата на полевата крепост продължи 55 дни. Макар и френския гарнизон да се състои от калени в боевете парашу-

тисти и легионери, съпротивата им без подкрепление е обречена. Френската авиация, наброяваща 60-75 самолета, не беше в състояние да изпълни дневната норма от 200 тона продоволствие за войската. Вместо тях тя успява да достави едва 100.

На 13 март Зиап започва настъплението, като предприе атака срещу периферните френски позиции Ан-Мари, Беатрикс и Габриел. От преки артилерийски попадения загина командването на 13-и батальон на нашия легион, охраняващ източния периметър. Във жестока фронтална атака загиват около 300 легионери. И позицията Беатрикс е превзета от врага. Виетминците използваха примитивни тактически схеми, като сапъори им осигуряват коридорите за атака, а след това „пехотни вълни“ заливат позицията със самоотвержени и готови на всичко бойци от комунистическата армия. Полковник Кристиян дьо Кастри, командващ френските войски, не предприе контраатака, държа се пасивно и на другия ден беше превзета и следващата позиция „Габриел“.

Кастри е храбър френски офицер, протеже на Навар, но не е специалист по отбранителни и фортификационни операции. Втората фаза на виетминската офанзива започва на 30 март срещу укрепените линии Доминик и Елиан. Те съставляват втория отбранителен пръстен и са защитавани фанатично от французите. А малко по-късно и легионерите.

Ужасен от огромните загуби в човешка сила Зиап заповядва френската цитадела да бъде взривена чрез минна галерия, прокопана под земята с тонове TNT. Тази методика е известна още от американската гражданска война при обсадата на Питърсбърг. След експлозията 102-ри полк от армията на Виетмин превзема хълма или това, което е останало от него. Сражението продължава още известно време около източния бряг на река Нем-юм, където 70 легионери успяват да пробият и да

се изтеглят към границата на Лаос. Френската съпротива е прекратена в 17.00 часа на 7 май 1954 година, с предаването на Кастри и офицерите от неговия щаб.

ЙОАН

Тръгнах си от Корея и от легиона с чековете – доларите, спечелени срещу нещастния ми и безразсъден живот. Стотици легионери обаче загубиха и двете – и парите, и живота си. Макар че моят нататък не бе поезия, все пак бях жив... И свободен.

*Мечтата „Америка“ навлезе в главата ми –
със нейния дух, с американците смахнати.
С Ню Йорк и хотелите му, парковете, небостъргачите,
естакадите, с вечното движение на коли, асансьори,
с високата мисъл на човека свободен.*

*Градът на света опознах, а след него
Сиатъл, Сейнт Луис, Детройт, Сан Франциско...
Тъчах като паяк по Щатите с техните мрежи
от пътища, железници през пустини, планини и хотели.*

*Печелех и себе си губех с години, с години.
Носталгията ме хвана, по-лоша от язва,
тя мозъка ми постоянно изяждаше.
И образи там се рояха, прелитаха ангели:
децата от село, училището, Янтра.*

*Янтра – реката на моето детство с върбите, с камъши-
те,
с подмолиите тъмни, с тръстиките нежни.*

*И мама, по-малките братя, момичето,
което се беше обрекло на мене и аз – на него;
земята с кафявите буци ме чакаше.
И църквата, дето свещичка запалвах за здраве,
от баба поведен към храма Господен.*

*Наяве – студено и пусто в сърцето ми.
Сред веци и долари,
след среци случайни и търсени,
умирах, беден духовно. Сам и забравен.*

Запознах се с една мулатка и заживях с нея без брак. Казваше се Абигейл, но аз и виках Аби. Приказките, че черните били страстни, са измислени. Беше слаба и флегматична. Като роди, стана дебела, и пак си остана флегматична. Може би трябваше да ѝ направя още едно дете, та дано се събуди. Не я чух да изохка по време на любов. Родил ми дете – бяло с къдрава коса и кафяви очи. Кръстих го Джон – на мое име. Джон ми викаха американците, макар да бях Йоан по българските документи. Две години обикалях край негърката, нещо като база, като наземна станция. Защото летях в облаците. Все търсех работата, която да ми допадне. И все не я намирах. Хубавото беше, че като закъсам имаше къде да се прибера.

Имаше квартира, която плащаше баща ѝ. Това ме устройваше. Поне не плащах наем. Рядко давах пари за издръжка и за къщи, за храна. Стисках си чековете от Легиона за черни дни. Но така не можеше да продължава. Братята на Аби ме предупреждаваха два пъти да се изпарявам, на третия ме набиha и заплашиха, че ще ме предадат на емигрантските власти. Това беше ахилесовата ми пета. Бях с неустановен граждански статут. Нещо като свободен електрон. При очерталата се заплаха, духнах. Смених щата. Това поне е лесно. Нов щат, нови закони.

Нови жени, жадни за любов, изпитвах балканския ми темперамент. Но вече не се застоявах повече от три-четири месеца. Взе да ми омръзва чергарството. България ми се явяваше все по-често в съня. Дните ми бяха динамични, изпълнени с напрежение, рискове и изненади.

Макар че имах някаква сигурност в чековете, спечелени от легиона, аз търсех работа, дори записах да уча икономика вечерно. Но се налагаше често да сменям работата си. Нямах легитимни документи, бях нелегален емигрант. На втората или третата седмица, работодателят след като разбереше това положение ме призоваваше да си обирам крушите, по нашенски казано. Не ме докладвах, толерантно ме съветвах да се изнасям. Тази игра с властите беше 20-годишна. Омръзна ми. Трябваше да намеря начин да се върна в България.

*Света обикалях в съня си, поглеждах отгоре –
бях птица прокудена от гнездото си.*

*Летях над мрежи железни, стени и прегради
и виждах отново Балкана и Мизия ,
Там дете Невъзвръщенец ме водят наистина.*

*Това не е изповед, а дълго носена рана,
защото в Родината вече години ме няма.
Една компенсация за душата ми грешна се пада,
един малък разказ за живота до тука изминат.
Един живот на скитник забравен, безроден.
Самотен ездач на далечни балони...*

И глас да дочуя: Добре си дошъл, сине!

ХРИСТО

През лятото изкарах в една тревненска махала. Като чирак. Мама ме пазари за един костюм за училище и пари за учебници. Случиха се добри хора балканджиите. Трябваше да паса четири биволици и две крави. Научиха ме да яздя и ми дадоха една кротка кобила, за да не вървя пеш по баирите и трънаците. Махалата се казваше Фъревци и се състоеше от десетина къщи. През лятото си идваха синовете, дъщерите и внуците на стопаните. Помагаха в земеделската работа, подготвяха си зимнина, събираха плодове. От сливите правеха ракия, мармалад и пестил. А сливи имаше по градини, дворовете и в Балкана. Имаха един сорт ябълки „йовки“, които издържаша до месец септември следващата година. Държаша ги в хладно помещение, загърнати с папрат или слама. Гледаха си овце, кози и прасета. Овчарят събираше животните от трите околни махали – нашата, Миховци и Райчовци. В началото ми тежеше ранното ставане. Закусвах, вземах торбичката, изкарвах кобилата, животните и тръгвахме. В края на махалата се събирахме с другите момчета-говедарчета. В торбата ми слагаха сирене, лук, свинско месо. За да се запази и през лятото месото се слагаше в малки дървени качета: на пластове – ред сол, ред месо. Така се запазваше до другата Коледа. Макар че го изкисваха, пак си беше доста солено. И вкусно, нещо като пастърма. Когато животните пладнуваха, хапвахме набързо и след това играехме на чилик, на топчета, прескочи-кобила, на карти... Чичо Георги, така се казваше стопанинът на къщата, имаше една кротка биволица. Аз се качвах на гърба ѝ понякога и пътувах с нея из мерата. Един път обаче, както бях на нея, тя препусна внезапно към близките тръни. Бяха я нападнали мухи, викаха им волски. Те не можеха да пробият кожата ѝ, но вероятно я бяха захапали някъде под опашката. Мъчих се да я отклоня. Говорех ѝ успокоително. Напразно. Тя мина през трънака, за да се остърже от мухата, без да мисли за мен. Бях

изстърган и аз. Целият на решето от острите трънки. Повече не й се качих. Подобна участ щеше да ме сполети и с кобилата Мара, която яздех. Един път, когато се прибирахме, тя видя, че пътната порта е отворена и препусна към двора на стопаните, увеличавайки скоростта. Там беше кончето й. Инстинктът на майката я носеше към него. Едва успях в последния момент да се наклоня вдясно до корема й, когато връхлетя в двора. Напречното дърво на портата щеше да ми отнесе главата, ако се бях забавил. Кобилата мина на педя под него. Явно бе добре преценила разстоянието, но не беше помислила, че съм на гърба й...

От първо до четвърто отделение учих в Педагогическото училище на старопрестолния Търнов. Първият етаж беше само за деца от начално образование. На втория беше Педагогическо училище – средно или полувисше, не си спомням. Цели класове с учителите си идваха да практикуват при нас. Бъдещите млади учители, между които и Кръстю Пенчиков от Драгойново, когото познавах, за пръв път се явяваха пред деца, преподаваха, изпитваха, установяваха контакти с учениците. Учителите и колегите им си водеха бележки и после в своите курсове правеха разбор на проведения час... Пенчиков живееше в нашата махала и ме помнеше. Той ме изкара на дъската. Разказах урока по история. Зададе ми допълнителни въпроси, на които отговорих. И ми писа отличен. Не можах да разбера неговите учители колко са му писали, но той говореше увлекателно, с ясен и топъл глас. Изпита едно момиче от класа и преподаде новия урок. Бях в четвърти клас. Не подозирах, че прогимназия ще започна да уча на друго място.

ЛЕТОПИСЕЦЪТ

Труден е хлябът, изкарван в Балкана. Христо участваше във всички работи на стопаните: в прибиране на сеното, на диканята стоеше с остена по време на вършитба, в брането на сливите и ябълките беше най-пъргав. Свикна на труд, заякна. Научи се да цени своя и чуждия труд.

Отделенията завърши в така нареченото Педагогическо училище срещу пощата. Там сега е Факултетът по изобразително изкуство. Наблизо, на някакви си сто метра беше ресторант „Москва“, където работеше брат му Сим. Често през голямото междучасие отскачаше до кухнята. Брат му вече беше главен готвач, а съпругата му Тотка – помощничка. Христо хапваше набързо едно-две кебапчета и доволен се връщаше при съучениците си. Когато беше в първи и втори клас, зад училището имаше трапезария, хранеха децата с американски помощи: мляко на прах, фасул и зеле се предлагаше най-често. Ако не му харесваше менюто, отскачаше до ресторанта. До трапезарията имаше и скривалище – пробита галерия в скалния масив, която отиваше много навътре. Ако, недай си Боже, империалистите решат да бомбардират града на Янтра. Не се решиха да го сторят, да нападнат и скривалището си стоеше заключено. Готово винаги в дадения момент да отвори врати. Класната, госпожа Давидова, беше доволна от успеха и дисциплината на Христо и му препоръча прогимназията „Йосиф Първи“, която прекръстиха на „Никола Вапцаров“. В края на август се записа в новото училище. А то беше на двеста метра от квартирата, която беше наела майка му – на „Поборническа“ 43. Преди това живееше на улица „Гурко“ – до само реката. На „Поборническа“ смениха два адреса и накрая се озоваха в началото на „Кольо Гайтанджията“. Оттам нагоре почваше хълма Варуша, обрасъл с бадеми, диви зарзали и люляци, осеян с камънак. На върха имаше една скала, която хлапетата от този край бранеха като своя наблюдателница срещу от на-

шествията на бандата от Долната махала. Сраженията се водеха с прашки, лъкове и стрели и с камъни, ако се наложи близък бой. Ръкопашният бой и борбата също влизаха в арсенала на воюващите. Скалата минаваше от едни ръце в други, но така или иначе в края на деня си оставаше на варушанлии. Надвечер нападателите и бранителите на крепостната скала се изтегляха в базите си – мръсни, изпоцапани и кървави те се прибираха по домовете си, където някои от тях биваха хокани и ступвани от родителите.

Файтоните бяха едно от любимите превозни средства на по-богатите търновлии. Автобусите не бяха още на мода. От единия до другия край на главната улица, разбирай и на града Велико Търново, хлапетата се настаняваха поединично или по двама на така наречената „носеща гредя“ до задната ос. Това ставаше тихо и бързо в момента, когато файтонджията качваше нови пътници или вземаше парите на старите. Сваленият гюрюк на файтона пречеше на водача да види какво става в близост до задните колела. Когато някой ухилен търновец – пешеходец, видеше, ни посочеше издайнически с пръст на файтонджията. Тогава ставаше опасно. Собственикът се обръщаше назад и замахваше с дългия камшик. Някой път улучваше, друг път – не. Хлапетата продължаваха да нахалстват и той спираше да ги подгони, ако беше сам. Ако имаше кирия, не спираше, за да не огорчи клиента. Замахваше по няколко пъти с камшика и подгонваше конете още по-бързо...

Този септември Христо за пръв път видя голо момиче. На втория етаж на къщата живееше и друго семейство под наем. То имаше две ученички, но този ден по стечение на обстоятелствата, те бяха останали сами. Познаваха се с Христо, заедно ходеха и се връщаха от училище, играеха в двора и на улицата... Христо беше също сам, а брат му Пенко, току-що върнал се от Бургас, беше тръгнал да си търси отново работа във

Велико Търново. Момиченцата – Пепа – в пети за шести клас и Галя – трети за четвърти, го поканиха горе при тях да играели на една игра. Там му казаха, че играта се казва „майка и баща“. Искане ли да се включи, го попитаха и без да дочакат отговора му, спуснаха пердетата на прозорците. Майка щеше да играе Пепа, а Галя – пазач за нежелани посетители, застанала отстрани до пердето. С едното око гледаше навън, а с другото – играта. Без да му мисли много Пепа си свали гащичките и легна по гръб на леглото. Хайде, какво чакаш, стресна объркания още Христо, събувай панталона, нали ще ставаш баща. След като нашия герои трескаво си изу панталона, двете момиченца ахнаха. Пишката на момчето беше тънка като молив, но щръкнала десетина сантиметра, именно тя заинтригува бъдещите „майки“. Явно не бяха виждали още така изправен атрибут. Галя забрави задължението си на пазач и гледаше подготовката. Идвай отгоре, подкани Пепа и легна с изпънато тяло по дължината на леглото, със събрани крака. Христо сложи онова нещо между краката ѝ, но тя така ги беше стиснала, че нещото не можеше да влезе където трябва. Малката беше зяпнала. В това време на външната врата се зачука и стреснати, хлапетата набързо се заобличаха. Отваряйте, какво правите там, защо се бавите. Христо чу гласа на бате си Пенко. Пепа изтича и отвори, след като оправиха леглото. Защо сте спуснали пердетата по бял ден, на какво играете? На дама, каза бързо Пепа. На дама ли и Пенко завъртя един шамар на Христо. Бързо да слизаш, че ще кажа на мама, а и на вашите, обърна се той към сестрите. Но не каза. Защото му обещаха повече да не играят на тази игра.

Зимата, макар и люта, имаше своята романтика за децата на града. Всички малки улички слизащи надолу към главната бяха готови скиорски писти. От Винпрома разглобяваха буретата и от дъските им ставаха готови ски. Само каишки трябваше

да се приковат. Бъчонки им викаха на тези „ски“, но те вършеха добра работа. Особено, ако се смажеха отдолу с грес или специална вакса. От горе, от Варуша чак се спускаш – до главната. От там – за някоя шейна или файтон се хващаш и продължаваш да се пързалияш и по равното. Калдъръмът на тесните улички бе затрупан сега с 20 см сняг. Бъчонките утъпкваха снега, той ставаше на пързалка, а бабите падаха и пустосваха. Намираха обаче отведен удар. Заран, чистейки печките, посипваха сгурта на пистата и така затрудняваха малките скиори. И се придвижваха по-стабилно до бакалницата и хлебарницата. Временно обаче, до по-нов сняг. И нещата пак се повтаряха – пустосване, клетви и сгур. И падащи бабички.

СИМ

Животът ми се подреди горе-долу. Началниците от ОКС (Окръжния кооперативен съюз) ме ценяха като добър готвач, постоянно ми предлагаха работа – в Балкантурист, после на Баждарлъка имаше един малък ресторант, следват Дебелец, Лясковец, Самоводене... Завърших задочно техникум по хранително-вкусова промишленост. Вече бях дипломиран майстор-готвач. Издигнах се. Станах инструктор в Окръжния кооперативен съюз, изпитвах бъдещи готвачи.

Искаха да ме правят партиен член, но след справката от Драгойново, се отказаха. Баща ми бил останал в ФРГ, а брат ми забягнал в САЩ. Каква по-добра характеристика. И ставаше по-лошо, взеха да ме гледат накриво. Пуснаха копои подире ми. И пак се върнах в занаята като обикновен готвач. Другото са главоболия, разпразии с разни хора, с партийци гледащи ме под око.

На почивка на морето се запознах с един германец от Хавер, ФРГ. Работел като охранител в банка. Говорехме си на

немски, станахме близки, тъй като сме почти набори. Споделяхме общи спомени от войната. А ХанOVER е на трийсетина километра от Брауншвайг. Аз го поканих на гости във Велико Търново. Следващите години на път за морето или когато си тръгваше, ми гостуваше ден-два. Отново главоболия с Държавна сигурност: въпроси, писане на обяснения, съдържание на разговорите ни и т.н. На него нищо не можеха да му направят – гражданин на ФРГ, а мен ме усукваха на сто. Германецът ни покани да идем на гости в Хамбург, но му обясних, че няма да ме пуснат. Така и стана.

Помолих го да иде да провери как живее баща ми и да ми пише. За мое добро решихме повече да не се срещаме, а само да си пишем. Колко съм бил наивен. По-късно, след години срещнах пенсионирания майор от ДС, който ме е водил, и приятелски сподели, че всички копия на писмата ми се пазят още ТАМ. Както и да е. Животът си течеше, въпреки всичко, въпреки страха и терора. Разведох се с Тотка половин година след като сключихме граждански брак. Случиха се непреодолими противоречия помежду ни. Но пък Бог не ме забрави и ми прати Стойка – една приказлива и пълничка мома. Тя започна отскоро работа като помощник-готвачка при нас.

От хубавата храна наедрах, Стойка се разхубави, но дете не можахме да си родим. Забременя извънматочно и я оперираха по спешност. Казаха, че вече е невъзможно да забременее. След голямо тичане по институции успяхме да си осиновим дъщеря. Кръстихме я Христомира. През свободното време започнах да ходя на тренировки в игрище „Юнак“ до Стамболовия мост. Вдигах щанги, треньорът ме напътстваше и още първата година станах окръжен шампион в полутежка категория. Отидохме на квартира в близост до центъра, защото имахме проблеми със съседите си на Варуша. И заживях като всички търновлии – икономично, ненатрапчиво. Имаше две

свободни тавански стаи без тавани и дюшеме. Споразумях се с наемодателя. Ремонтирах ги, без да викам майстори, пригодих ги за живеене, прекарах ток и ВиК и ги дадох под наем на студентки. Заради идеята и за положения труд хазаинът ми приписа едната чрез фиктивна покупко-продажба. Наема от другата беше за него. Започнахме да събираме пари за дъщерята, сина и внуците, които непременно щяха да дойдат...

ПЕНКО

Братът Сим се оеснафи нацяло. Въпреки това си го обичах, жена му го командареше, а той си беше кротък и благ по характер. Отвреме-навреме ходех на гости, но взех да разреждам и все по-рядко го правех. Разбрах, че пестят от всичко. Ходят като сомнамбули в тъмното вечер и през нощта, за да не харчат ток, бойлерът се включваше в петък вечер на нощна и трябваше водата да стигне за изкъпването на двамата и дъщеря им. Квартирантките плащаха по левче за изкъпване с топла вода, перяха си дрешките със студена, имаха отделен електромер, а бойлерът, както обясних, се ползва със заплащане. Очаквах всеки момент да ми поискат хотел-параса. Виждах, че снахата все се цупи, прави някакви гримаси и току подхвърли някоя уж случайна обида. Лятно време Сим скита по пазарите и купува евтина и не толкова добра стока и я затварят в буркани. С очите си видях: в огромното му мазе имаше стотици. От минали години – също. Не могат да ги изядат, но затварят, да има, ако нещо стане. Я криза, я инфлация, я война... По-точно Сим има две мази с преходна врата между тях, които хазаинът му не ползваше. А на това отгоре оня взе, че се премести да живее в София. Продаде му втория етаж на добра цена. Половината в брой, а другата част – на изплащане за пет години. Та

двете мази са пълни с буркани и дърва за огрев. Печката стоеше в хола на втория етаж. Тя беше тип „Циганска любов“ и работеше безотказно. Сим я тъпчеше с найлонови шишета, стари обувки и каквото събереше по пътя или в кошовите за боклук. Пластмасата гореше яко, но миришеше в стаята, че и навън. В тази стая спяха с жена си. На печката се готвеше, там се топлеше вода за миене на чиниите, сушеше се прането през зимата. Там се хранеха на топло, гледаха телевизия... Дъщеря му, която беше още малка, отиваше да си ляга в съседната стая, като ѝ се разрешаваше да пусна за 10 минути печка-духалка.

Но стига съм критикувал брата, а да видя моите си работи, че закъсах здраво след връщането си от Бургас.

ЛЕТОПИСЕЦЪТ

Като се завърна в старопрестолния Търновград, Пенчо потърси приятелите си от Младежкия земеделски съюз, който вече беше в нелегалност. Намери момчетата унили и уплашени. Трябва да си мобилизираме силите за борба срещу диктаторите, срещу узурпаторите на властта, срещу наглите комунисти – с тези и подобни думи, той се мъчеше да ги запали отново за идеята ЗЕМС. Трябваше да се направи нещо, трябваше да се докаже на народа, че има хора, които се борят срещу неправдата, срещу убийствата и лагерите. Измислиха позив. С печатни букви от вестниците налепиха върху десетина хартийки: Долу БКП! Да живее Г. М. Димитров!

Разделиха си позивите – една част пръснаха до Стамболовия мост, друга до паметника „Майка България“, а третата – до Баждърлъка.

За един ден, нямаше и ден, в Държавна сигурност бяха събрани всичките десет позива. След три дни, незнайно как се

добраха до авторите и ги арестуваха. Започнаха следствените действия: от кога са група, кой е ръководителят, чия е идеята за позивите, къде е оръжието им, кои са останалите ятаци, имат ли връзка с чужбина и т.н.

Ние с тебе сме стари познайници, усмихна се следователят Петров, дошъл от Бургас специално за разкриване на групата. Нали ми обеща да се държиш прилично. Сега ще опереш пешкира.

Четири месеца Пенко беше следствен, чакаха го да навърши 18 години, за да го изправят пред съда. Разказваше после, че бил в същата килия, в която турците държали Левски, преди да го закарат в София. Виждаше особен знак в това.

В съда двамата му довчерашни приятели и съидейници дадоха показания срещу него, как ги заблудил, какво им обещал. А обещал, че Гемето ще прати долари, ще делят по равно... И още десетки глупости. Пенко беше вече пълнолетен и в крайна сметка му друснаха пет години ефективни като организатор, а другите двама – условно по две години. По ирония на съдбата на този ден – 5 март 1954 година, издъхна Сталин, който беше унищожил над 40 милиона свои и чужди хора. Мега-сатрап! Но тогава това не се знаеше и хората плачеха, децата стояха на пост пред портрета му с празни автомати и си обещаваха да са твърди, стоманени като него. Те вярваха, така им беше обяснено, че е починал най-великият човек на земята! Бащата на народите. Но имаше и други мнения, макар и по-рядко да се чуваха. Бог е чул молбата ми и го прибра, но късно, каза пред съда Пенчо с последната си дума в момента, в който съдията призова за едноминутно мълчание в памет на вожда на световния пролетариат. Прокурорът веднага се закани, че ще стъжни живота му.

В Плевенския затвор имаше много политически от по-старото поколение и няколко младежи като него по на осемнай-

сет-деветнадесет години: един млад художник от Радиево – Георги Караджов, друг младеж, който след десетоноемврийските промени от 1989 година стана вицепрезидент на Петър Стоянов. Казваше се Тодор Кавалджиев, също пишеше стихове. Издаде ги след промените, когато беше вече действащ вицепрезидент. В Университета, както по-късно се изразяваше Пенко за затвора, се научи да играе шах – времето за мислене бе предостатъчно, да прави фигурки от тесто за шаха и цигарета от дърво. Например: лъв, в отворената му уста – цигара, а от опашката се засмуква дима. И няма как, като десетки други бистреше политиката и той. И се стремеше да отрази точно мислите си на белия лист. Ето някои от нещата му:

ДЕТЕТО НА ЗАТВОРА

*Наричаха ме всички тъй
във Плевенския затвор
през петдесет и трета.
Не дете, но и мъж не бях,
в мъх беше моето лице,
душата ми – при мама.
Наяве – затворът!
Играчите – отсреща на вишката,
само чакаха
до решетката на килията
да доближа.
И да ми видят сметката.*

КИЛИЯ ЗА ДВАНАДЕСЕТ ПОЛИТИЧЕСКИ (ВСЪЩНОСТ ЕДИНОЧКА)

*Чудя се още, как ни събра?
Багажът ни, и той беше със нас.
Половината спят, другите прави.
И ни боляха всичките стави.
Нито можеш да се протегнеш,
нито да легнеш като човек.
На желязна стена се облегнеш
и ставаши като памук – разнищен. И мек.*

Или разказът му „Разстреляната шапка“ в подкрепа на първото стихотворение.

РАЗСТРЕЛЯНАТА ШАПКА

Само петнадесет минути ни се полагаше, за да подишаме чист въздух, както беше по правилника. Ние, политическите от Плевенския затвор, през неделното време използвахме тези петнадесет минути за почистване.

Веднъж, като изтупвахме одеялата си с моя другар по килия, осъден по процеса на „Горяните от Сливенския балкан“, край нас мина надзирателят от етажа. Бях най-малкият от всички, осемнайсет-деветнайсетгодишно момче, и тъмничарят реши, че може да си направи шега с мен. Взе шапката от главата ми и я хвърли във вдлъбнатината на одеялото, което държахме. В същия миг замахнахме, двата края се опънаха и то гръмна, а шапката полетя нагоре като птица. Надзирателят се разсмя гръмогласно. Останалите гледаха шапката и също се смееха. Но „птицата“ се умори да лети, започна да се връща обратно, направи малко отклонение и падна само на крачка в

забранения парцел отвъд бодливата тел. Смеховете секнаха. Затворниците се умълчаха.

Несъзнателно пристъпих и почувствах върху коленете си острите шипове на оградната тел. Тогава погледнах нагоре към кулата, която отстоеше на трийсетина метра от нас. Там, на вишката, от своята бойница, часовоят зорко и мълчаливо се целеше в мен,

– Ей, приятел! – провикнах се. – Само на една крачка е шапката ми, искам да си я взема!

– Кажи му да не стреля. Нека момчето да вземе шапката си! – обърнах се и някои от другарите ми към надзирателя.

– Абе, пресегни и си я вземи! – викаха други. – Той нали вижда, че това е шапката ти! Не разбира ли, че си правим майтап!?

Думите им замираха в зловещата тишина. Тъмничарят мълчеше, а картечницата продължаваше да ме държи на мушка.

„Ние си правим майтап, но той не разбира това и току-виж, спечелил още една звездичка...“ – помислих си аз и се наведох над забранената зона, без да отклонявам поглед от часовоя, сякаш исках да му кажа: „Виждаш ли, аз нищо не правя. Само си искам шапката. Без нея ще ми бъде студено. Разбираш ли? Ето...“

Ръката ми бавно се протягаше напред.

– Вземи я, вземи я! – викаха затворниците, като ме окуражаваха.

Изведнъж пукотът на картечницата разкъса тишината и ехото се удари във високите стени на затвора.

Не паднах, останах наведен, неподвижен – миг, който ми се стори безкрайно дълъг.

Другарите ми като разбунен кошер се развикаха:

– У-у-у-у-у!!! Убиец!

Издърпаха ме и започнаха да ме успокояват, като ме разтъриваха по раменете, ръцете и слепоочията. Тъмничарите се разбързаха да ни приберат по килиите. Чак тогава се сепнах и погледнах зад мрежата – от шапката нямаше и помен. Тя беше простреляна и преселена в отвъдното.

В този ден ме затвориха в карцера. Наказаха ме, че съм направил „опит за бягство“ – първият опит за бягство от затвора, за което и не бях помислял.

ХРИСТАНА

Мъките и неприятностите ми следваха едно след друго. Бях свидетелка на развода на Сим с първата му жена – Тотка, от едно дряновско село. Една глупава патка. Живееха отделно от мен на квартира. След няколко месеца момчето ми нещо се омърлуши, мълчеше и ни в клин, ни в ръкав накрая ми каза, че иска да се развежда. Чакай, му казвам, едва половин година се водите и бързаш да я гониш. Мамо, не мога да я търпя повече, почти проплака той. Защо, какво е станало между вас, му зададох ребром въпроса. След седмица на моите постоянни въпроси се престраши и ми разказа всичко. Тотка била истеричка, по цяла нощ искала любов още и още. Ходел като пиан на работа от изтощение. Когато вече не можел да я задоволи, започвала да си играе с мъжките му работи. Стискала му топките с все сила и така стигала до оргазъм пак и пак...

Веднага я напускай, ела у нас, креснах му аз, отидох в квартирата да си вземе багажа, а оная я насях и навях: кучка разпасана с кучка. В съда тя искаше развода да им да е по взаимно съгласие. Аз като свидетелка заявих: Другари съдии, може ли да се живее с такава постоянно незадоволена жена. Тя е болна. Ще умори момчето ми. Тормози го по цели нощи, оти-

ва като парцал на работа. И как го тормози, ме пита съдията Добрев. Ами как, изпълох камъчето аз, иска постоянно да я оножда, а като не може вече го стиска с все сила за мъжките му работи. Може и да го е повредила вече.

Голям смях падна в залата. А ти откъде знаеш това, какви доказателства имаш, нали не си била в спалнята им, застъпи се адвокатата й. Аз не съм, но момчето ми се оплака, нали го виждам как се стапя. Симо потвърди пред съдията действията на Тотка срещу мъжествеността му. Отново смях в залата, имаше млади юристи – стажанти и граждани. Разведоха ги все пак по нейна вина. А след няколко месеца Сим си доведе момиче от неговия занаят – стажант-готвачка от стар горнооряховски род. Стойка се наричаше и много ме уважаваше. При всяко виждане ми казваше: Мамо, туй, мамо, онуй... Сякаш мехлем ми капеше на сърцето...

Нататък животът ми беше отново движение. Теглеше ме към село, към дома, който запустява. Напуснах Търново и се преселих в едно село – на пет километра от Драгойново. Селото беше край жп линия, а до нея имаше тухларска фабрика. Дадох ми стая в общежитието и започнах да работа като покривачка. Покривах с цигли прясно изградените редове от пресни тухли. Христо записах в местното училище в пети клас. Първия срок изкара в Търново. В общежитието живееше едно момче с дядо си – руснак, белогвардеец, който работеше на ринговете и следеше процеса на изпичане на тухлите и керемидите. Момчето се казваше Иван и беше съученик на Христо. Сприятелиха се и навсякъде ходеха заедно. Даже им купихме еднакви пуловери през пролетта – цветни, на квадратчета. Момичетата ги харесваха и им викаха близнаците.

ЛЕТОПИСЕЦЪТ

Технологичният процес в тухларната беше от прост – по-прост: отнякъде караха подходяща глина. Добавяха вода и я объркваха, докато стане като тесто. След това се изсипваше в улей и шнек я подхващаше, объркваше, размесваше отново, като тесто. И го придвижваше напред под формата на дълга оформена тухла. Мократа тухла се движеше напред от ролките под нея. На равни интервали по напред тя се разсичаше на отделни парчета (тухлички) с един лък, на който имаше опъната тел. С трансмисия от ленти готовите тухли веднага се извозваха извън фабриката и се нареждаха една над друга в редици от по метър и половина високи с дебелина две тухли. Подреждаха се шахматно, така, че между тях да минава въздух. След известно време, когато поизсъхнат добре, се покриваха отгоре с цигли, един малък покрив, за защита от дъжд.

Циглите се правеха на отделни машини. Парчето глина там се шамповаше и придобиваше необходимата форма. Нещо като печатница, барабан, който се въртеше и печаташе... цигли. Циглите също се сушаха в специални сушилни. След като изсъхнеха суровите още строителните материали, се подреждаха по особен начин в рингове. Така че да има свободен достъп до кислород, който ще осигурява силата на горене и на изпичане на материала. От ринговете (помещенията) беше изкарана предната доза изпечени и горещи тухли и цигли и трябваше да се заредят с нова партида. Това беше робски труд: и изваждането на изпечените, и зареждането на новите. Температурата беше над 70⁰ С. Лицата на рингаджиите бяха черни от пепел и сгур, само очите им блещукаха. Компенсираха здравето им само с няколко бутилки подсолена газирана вода. След едноседмичното зареждане, запалваха антрацитни въглища между отделните редове тухли и цигли. И запечатваха вратите на ринга с глина. Горенето се поддържаше от втория етаж, Там имаше

стотици дупчици, колкото отвора на кюнец. Отворите бяха затворени с чугунени шапки с дръжчици. Майсторите на ринга, какъвто беше бай Сашо, дядото на Иван, ежечасно минаваха, отхлупваха отворите с една дълга кука, да не им пари. А с другата ръка изсипваха по улея въглища, за да се поддържа горенето. Печенето си имаше определени температурни параметри. Това също беше грижа на майсторите. Имаше специални термометри, които отчитаха температурата на изпичането. То продължаваше около две седмици и цикълът се повтаряше: извозване на готовата, гореща продукция, зареждане... На близката жп гара имаше резервни линии, на които чакаха празни товарни вагони, а цигани товареха строителен материал за всички краища на Родината.

ХРИСТО

В общежитието живяхме две години. Мама се разкъсваше между двете селища: Върбово и Драгойново. В събота след обяд отивахме пеш до нашето, за да нагледаме къщата и двора. Окопавахме и пръскахме овошките, поливахме зеленчуците (салата, домати, чушки, патладжан, моркови и каквото още бяхме засадили). Разчитахме на тях да подпомогнат изхранването ни. Пък и нали сме си градинари по рождение, не биваше да оставаме пустееща земя. Земята храни човека, ако се грижи добре за нея. В двора имаше още ябълки, сливи, зарзали, круши, асми и два големи ореха. Всичко това искаше работна ръка. Сим живееше в града, хапваше си на воля в ресторанта, не даваше пари за храна. Жена му и тя – до него. Събираха пари за къща. Пенко беше в Плевенския зандан. За някакво „провинение“ му бяха дали допълнително шест месеца вътрешна

присъда, която трябваше да изтърпи в Белене. Всеки месец мама му пращаше колетче с храна и дрехи.

На третата година мама не издържа раздвоението и окончателно се преместихме в Драгойново. Записа се в текезесарската бригада на Недьо Куцаров. Накараха я да ни отпише от жителството в Търново, защото нямало да ни дават купони за хляб. Трябвало да станем жители на Драгойново. Каква глупост! Беше ми мъчно за всички тези отстъпления по вина на мама: необоснованото ѝ тръгване от Брауншвайг в разгара на войната за България, отказа от старопрестолния Търнов, напускането на тухларницата. Спиралата се завъртя обратно. Мама си имаше своя теория, въпреки моите критики. И нейното беше все право. И като се замислях така, беше, но ми ставаше горчиво някак. Сега може би щях да уча в немско училище. Щях да знам езика и да имам добро бъдеще. В Търново щях да завърша гимназия. Но мигът и времето не може да се върнат, не може сянката да изплува и да стане веществена. Времето и пространството поглъщат всичко. Изтриват го. И го скриват завинаги в черни дупки... Само от време на време то изплува в паметта на живите. И в паметта на мъртвите...

Родното село на баща ми и майка ми беше голямо. И все още богато, недообрано от властниците, беше село на кулаците, както го характеризираха в Окръжния комитет на партията. Изпратиха свой инструктор-драгойновец, който за продължи разкулачването. Запазиха му заплатата и привилегиите, полагащи се на по-изявените партийци...

За Драгойново и неговите люде ще става дума и по нататък. А моят детски и юношески спомен ще допълва картината. Селото се мие от две реки: Янтра и Росица, които се сливат току до него. Съществуваше още свободния дух на хората, обходили Европа и света, затворени сега зад Желязната завеса,

но запазили чувството си за хумор. Някои драгойновски жаргони и думи се помнят още. Например думите им, явно дошли от близостта с големите реки: „къпя“, „къпи“, „къпят“ и т.н. Хората ходеха да къпят животните си през лятото, хлапетата се къпехме до бента от март до октомври, И къпането стана някакъв синоним на работа или на драгойновски хумор, на фриволност, на освободеност... В зависимост от ситуацията и настроението на компанията. Например: комшията Иван къпи двора с мотиката. Значи нещо работи, копае. И не му пука. Ако някой ерген е засечен с мома в централната градина в любовна поза, или седнали прегърнати на пейка – той всъщност я къпи, т.е. гали, люби... Ако групата зевзеци усети, че някой говори за някаква случка, послъгва, но красиво, подсмиват се и го насърчават да лъже още: къпи, къпи – кимаха окуражително с глави. Т.е., давай, давай в същия дух...

Постепенно свикнах със съселяните си, с новите си съученици, с комшиите, с гордостта на селото – градинарите, издигнали европейски къщи, построили читалище и часовникова кула, училище, дарили пари за църква...

Някои от тях, по-малката част, се бяха прибрали в чудното село Драгойново, както го е кръстил приятелят ми Стоян Руменов, да се радват на старините си под родна стряха. То, селото, имаше и други екзотични имена: Рио Драгонеиро или Драганфурт на Янтра. Все навей от странстващите по света наши хора. Други – по-млади на години бяха ходили на работа и се върнали. Но усвоили език и култура. И едните и другите обикаляха площада, селото и десетте му кръчми, трите ресторанта и разговаряха почти на всички европейски езици. Спомняха си весели случки от „тази пуста чужбина“. Как се конкурирали на пазарите, как работели и през нощта, за да са първи със стоката на пазара, как заглеждали с алчни очи унгарки и

германки, как се мъчели да ги примамят с по-ниски цени и с горещи балкански погледи...

В Драгойново откриха двугодишно селскостопанско училище и след седми клас се записах в него. За гимназия или техникум в града мама нямаше сили и средства да ме издържа. От стопанството ѝ плащаха жълти стотинки за убийствения труд. Помагах из двора и градината, доколкото можех. Но очите ми гледаха повече навън. Бях юноша, примамвах ме новите съученички от околните села, които живееха на квартира в Драгойново; забавите; ходенето на кино; държането за ръце в тъмното; бъркането под полата; напирането към тайнствения влажен триъгълник; тихото боричкане, защото момичето не смееше да извика и да се разкрие в полутъмния салон. А щом е решила да бъде с тебе на кино, значи е предвиждала и това. Вие сте влюбени, целували сте се край пътната врата на хазаите. Тя или той е получил(-а) първото любовно писмо в живота си или снимка с несръчен подпис; и обяснение семпло: ликът ми скромен имай го за спомен или с вричане за вечна любов... А след киното, омаломощени от тайнственото боричкане в салона, но доволни – тя подмокрена, той – още вдъхновен, с натегнат панталон, следваше Движението. Наречено още Стъргалото, където на триста метра на групи се движеха младите хора, срещаха се, запознаваха се, харесваха се или ставаха приятели. Момичетата трябваше да се прибират, имаха договорка с хазаите. Изпращаш я обикновено след вечерния час с целувки за лека нощ, с обещание за сънуване. Понякога сърдитите хазаи са врътнали ключа, та се налага да прескочиш дуvara или портата, да отвориш на момичето.

И пак се връщаш на Стъргалото, т.е. на уличката пред общинската сграда. Тук се залюбват, разлюбват или оформяха бъдещите двойки-младоженци от Драгойново. В центъра е

Младежкия дом, в който се играе на моникус, тенис на маса, шах и карти. Срещу заплащане. Който падне – плаща купона.

Тъй като нямаш пари, а и откъде да ги имаш, се стремях да побеждавам на тенис и на шах. Карти и моникус не обичах да играя. Бях от добрите, може би най-добрият в тениса на маса, защото много момчета, а и по-големите ергени искаха да играят с мен, за да подобрят формата си. Предварително знаеха, че ще загубят, но искаха да се развиват. Имах и равностойни съперници от съучениците си. Удоволствие ми правеше да ги надигравам и над тях да проявявам майсторството си. Доктор Борислав Стоянов, който беше председател на физкултурното дружество, забелязваше най-добрите млади момчета и момичета в спорта. И ги привличаше към различните отбори. Освен в отбора по тенис на маса, аз участвах и като лекоатлет. Приятелят ми от махалата Георги стана шампион по борба на общоселското първенство. Заедно с него се увличахме и в колхозенето. Обикаляхме околните села, съблажнявахме местните момичета, дразнехме техните младежи. Стигаше ли се до конфликти, ние „дипломатично“ се изпарявахме, въртейки яко педалите към Драгойново.

Увлечени в игрите в Младежкия дом, често с Георги се прибирахме по домовете си в малките часове. Нас, момчетата, не ни притесняваше вечерния час. Просто не го спазвахме. Обикновено вечерях след 24 часа през нощта. Гладен не можех да заспивам. Мама винаги оставяше яденето на загасената печка, за да остане топло, когато се прибера. Изморена от непосилния труд на кърва в текезарските ниви, тя отдавна беше заспала. Дочувах само тежкото ѝ дихание. В такива мигове изпитвах угризения, за трудния ѝ живот, за пръснатото ни Хамово семе. За мъжката подкрепа, която не можех да дам. Какво можех да направя. Трябваше да уча, за да се измъкна от Дра-

гойново. А тя се беше обрекла на къщата и двора. Един път да се пенсинира, че да си почива повече...

ПЕНКО

Излежах си трите години в затвора. Плюс вътрешната присъда. Ама че лежане. Без малко накрая да ми дадат още една вътрешна присъда. На „разговор“ с политическите в Плевенския затвор дойде Антон Югов – вътрешен министър и висш партиен функционер, да ни говори за предимствата на социализма, за все по-голямото му влияние в света. И как пролетариатът щял да победи рано или късно във всички поробени от капитализма страни. Казал го Карл Маркс. Говори и за вътрешната политика на партията, за вътрешните врагове, каквито в случая бяхме и ние, според него. Но ако някой реши да влезе в правия път – може да му се даде шанс. А шансът беше, вече знаехме от практиката, да стане доносник. И да клепа съкилийниците си. Нищо ново под слънцето. Накрая, след едночасовия монолог, Югов поглади мустака си и почти размекнат попита за въпроси и мнения, за нередности и изстъпления спрямо лишените от свобода и граждански права. От такива „права“ бях лишен за шест години. Нали съм наивен, станах и взех да критикувам режима на затвора и наблегнах на лошата храна – чорби от обелките на картофите, фасул чорба – само по име, гонещи се из водата няколко зърна, мухлясал хляб, черен като пръст, лъжичка мармалад и филийка за закуска, борш – само със зелев лист... Началникът на затвора си водеше записки, а Югов, намръщен каза, че ще провери как са нещата в кухнята. И за финал – направи още едно заплашително вече изказване към всички инакомислещи и врагове, тровещи новия живот.

Размина ми се само с петдневен карцер, отървах вътрешната присъда и на втория ден след изтичане на редовната присъда ме изритаха с думите да си отварям очите (в разговор с политическия), че можело да се видим пак. Впрочем той ми предложи да сътруднича на властта, за да сме предотвратили навреме противодържавните намеренията и дела на някои млади хора. За да не лежат като мене по затворите. Защото всяка вражеска дейност рано или късно се откривала от органите. Но по-добре рано, за да се говори с хората и те да се убедят да не се отклоняват от правия път. И да не слушат лакеите на капитализма, позорящи страната ни от радио Свободна Европа, радио Лондон, радио Ню Йорк, от разни вестници. Като каза да се убедят, си припомних изречението на „железния“ Феликс Едмундович, сложено на видно място в така наречената „Просветна стая“ на затвора. Щял да ми даде името на офицера от ДС в Търновското МВР... Категорично отказах, заявих, че не споделям идеите за сътрудничество. Ще си изкарвам парите честно като работник. И ще уча, за да наваксам пропуснатото. Каквото съм направил – съм си платил. Скъпо и прескъпо.

И наистина много по-късно се виждахме с неговите хора от Търновското МВР. Но все по тяхно желание. И по донос от „бдителни“ граждани, разбира се. Който и да сгази лука политически – аз все бях на устата на топа. Някой написал изречение срещу властта на видно място, други донесли, че в нашата плевня имало картечници и автомати и съм организиран сваляне на властта и т.н. неща, които те трябвало да проверят дали не съм съпричастен. На няколко пъти тършуваха из двора и зимника, изтърбушиха тавана да търсят „доказателства“... И докато се разбере кое, как е отнасях по десетина-петнадесет дни в ареста на окръжното МВР.

Прибрах се измъчен и слаб в село при измъчената си майчица и при порасналия и поизточен вече брат Христо. Нямах време да се отпусна и пристигна повиквателната – бях призован в Строителни войски да изпълня дълга си към родината.

ЛЕТОПИСЕЦЪТ

Трудовашкият път на Пенко се оказа още по-труден от затворническия. Компанията му беше доста под интелектуалното ниво в затвора – цигани, крадци, криминални отрепки, неграмотни турчета... Това можеше да се издържи някак, но непосилния труд и унижението – не. Имаше и „неблагонадеждни българи“ като него. Те бяха част от интелигенцията на страната и естествената му среда за разговори в малкото свободно време.

След задължителното общовойсково обучение с пушка манлихера (празна, разбира се), след „тревогите“ среднощни: „атом от изток, атом от запад“, с което ги караха да залягат ту на изток, ту на запад, докато се скапят, следваха маршировките в калта и в дъжда. На втория месец ги изкараха на обекта. Смяташе се, че имат обща подготовка, и ако се наложи, ще бранят страната от южните ни Натовски съседи, а и от Титова Югославия. Ако това се случеше тази „бран“, зад тях сигурно щеше да върви поделение от „чистачи“ на ДС, та ако някой реши да отстъпи или да избяга от предната линия, да бъде посъветван своевременно с куршум. Както например са вървели поделенията на КГБ и ГРУ след настъпващите съветски войници през Втората световна война... Само напред можеш да оцелееш, назад – не. Но, слава Богу, до това не се стигна, за-

щото времената вече бяха други. Днешният трудовашки девиз е: строим и бдим!

Обектът – седемнадесеткилометров канал за напояване от язовир „Росица“ към Дунавската равнина. Инструменти – права лопата и крива лопата. Нормата – 7 кубически метра на калпак. Изтощеният от затвора и от недохранване Пенко не можеше да изпълни тези кубизи. Клисавата и лепкава глина беше трудна за отлепване от инструмента, оставаше по него и го правеше по-тежък. Не му стигаше силата. Вечер, след проверката ротният го пращаше отново на обекта да си изпълни нормата. С отделюнния и още едно вярно момче, което трябваше да следи за ставащото. На светлината на фенер Пенко продължаваше да дълбае в канала. Често момчетата го съжаляваха и му помагаша. Към 23 часа се връщаха в поделението. И докладваха на дежурния. Това се повтаряше почти всеки ден. Нервите на Пенко не издържаха, започна да припада на обекта. Изпратиха го в болница за месец, после – отново на обекта. И след месец пак – в болница. Депресията му се задълбочи. В психиатричното отделение се принуждаваха да го връзват. Наглед – слаб, изтощен, но по време на припадъка едва го удържаха. Откъде ли получаваше тази сила, се чудеха сестри и лекари. Сякаш тя се утрояваше.

Освен това болният беше в постоянна и болезнена ерекция. Тя личеше отдалеч по бялата „палатка“, която правеше в средата на болничния чаршаф. И това не можеха да разберат лекарите – слабо изнемошляло тяло, неимоверна „мъжка“ сила.

И потентност, за която биха мечтали всички мъже на тези години. Случаят беше особен, необичаен и за пръв път във Военната болница докторите умуваха над този „казус“. Някои сестри го поглеждаха похотливо, а една от по-възрастните реши да опита, да се „жертва“ за каузата на медицината. Медикът е хуманист, той е дал клетва за спасяването на болния, да

опита да го излекува... Но дали със всички средства? Явно любопитството в случая надделя, а и сестрата, която не е давала Хипократова клетва, най-акуратно реши да опита какво е това чудо. Вълнението ѝ беше обяснимо, още повече тя беше разведена и нямаше другар до себе си. Пенко беше в самостоятелна стая. След като раздаде лекарствата в 24 часа и удари няколко пеницилина на болните от бронхопневмония, време беше и тя да се „инжектира“. Болният Пенко спеше с еректирал член. Тя го погали нежно по-лицето, ръката ѝ постепенно слезе надолу и докопа нещото. Докато Пенко разбере какво става, достатъчно подмокрена преди това, сестра Бонева вече беше отгоре. В продължение на петнадесет-двадесет минути тя усети няколкото изпражнения на болния и както призна на шефа си по-късно: „Слязох от него, но пенисът му все така си стоеше, момчето ме гледаше с блеснали от благодарност очи, но каза, че още го боли. Отново го възседнах, вече не се изпразваше, но твърдостта оставаше непроменена. След час и половина, като изпробвах и други пози, вече задоволена, се отказах. И той заспа с опънатата палатка на чаршафа. Слава Богу никой не разбра.“ Доктор Стоянов, с когото вече бяха само приятели, защото другите сестрички бяха далеч по-млади, слушаше внимателно и от време-навреме задаваше точните въпроси. Решиха да не казват на колегите, а и разбере ли управителя на болницата, лошо им се пишеше. Все пак се сетиха и извикаха психиатър-сексолог за консултация. След като оглежда Пенко и атрибута му и лично се увери в твърдостта на члена, сексологът заключи: priapizam, и го записа в дежурния дневник. Преди това обясни, че кръвта, влязла в члена, се е блокирала от няколко малки мускулчета и те не давали възможност да се оттегли обратно към кръвоносната система. И за покаже, че знае повече от това, разказа легендата за Приап, малоазиатския бог на плодородието и размножаването. В из-

куството той е изобразяван с изключително развит полов орган в състояние на вечна ерекция... За съжаление при хората страдащи от приатизъм липсва „божественото удоволствие“. Болестта протича като страдание, като нежелана и болезнена ерекция. Изходът: или операция (хирургическа намеса), или секс, докато мускулите блокиращи кръвта, се отпуснат и тя се върне отново в кръвообращението.

Лекуващия лекар съобщи на болния за операцията, но Пенко веднага отказа под страх да не го осакатят. За другото д-р Стоянов не му каза. Явно ревнуваше сестричките от чуждия еректирал фалос. Те бяха неговият харем, а кой „султан“ би се лишил от харема си. Пилотната сестра, естествено не се стърпя и разказа на другите – на ухо, за мъжествения слабак. Какво по-голямо предизвикателство за жените от това. Една по една те се насладиха на приаповия комплекс в продължение на месец. Той ги изтърпяваше с мъка. И, за тяхно съжаление, и за радост на болния, о, небеса – блокиралата кръв най-после се оттегли. Оттегли се и болката, а и припадъците се разрешиха. Разбира се болестта бе следствие от разбитата централна нервна система на редника-трудовак. На физическата и душевна интервенция, на която бе подложен. И третиран като враг на народа, съден за политическа дейност, пропагандиращ западната култура, ценностната система на враговете...

Най-после, накрая на втората година, го уволниха по болест. Беше почти развалина – един наръч кокали, изпито и бледо лице. И две трескаво-горящи сини очи. Припадъците продължиха, но ставаха все по-редки. На село два-три месеца се възстановяваше. Не толкова от храната, а от това, че си беше вкъщи на спокойствие. Постепенно укрепна. В селото нямаше работа за него, трябваше да ходи в кооператива по нивите или в градовете край Драгойново.

Случайно научи, че в шивашката фабрика в близкия град немска фирма ще доставя и монтира ново оборудване. Търсеха преводачи. Отиде на разговор с директора. Точно в този момент при него беше немски инженер, който се измъчваше ту на английски, ту на немски да обясни нещо.

ХРИСТО

Лятото беше в разгара си. Сухото континентално лято и изгарящото четиридесетградусово слънце бяха характерни за това време. То изпичаше земята, зърното, хората и животните. Изкарваше им водата. Жътвата и вършитбата. Полето и харманите димяха. Това време беше благодатно за Стоян Гемов – един странник, когото повечето драгойновци смятаха за луд. Изглеждаше 65-70-годишен. Трудно е да се определи възрастта му, защото беше жилиав и слаб, косата му черна, леко прошарена, а очите му – живи въглени. Живееше сам. Но имаше и другар – един стар дръглив вол. Беше го кръстил Аржентинец. Бай Стоян, така говореха селяните за него помежду си, но той искаше да се обръщат към него с „Господин Гемов“. Беше независим човек, демократ. И го доказа на Първи май, когато произнесе вдъхновена реч срещу насилието над хората, за човешките права и свободи. Тогава много хора си промениха мнението за него.

Както и пролетта, той правеше кирпич на брега на Янтра. Августовското слънце изпичаше бързо калъпите. Който строеше плевня или дувар, знаеше, че тук ще намери евтин строителен материал. Закупеното се носеше франко адреса на купувача. Майсторът саморъчно товареше каруцата, впрягаше Аржентинеца и с песен на уста извършваше доставката. На връщане товареше слама или мекина, за да има храна за добичето,

пък и за здравина на кирпича. Работният ден при него започваше рано сутринта. Долу, близо до реката той правеше едно голямо калило. Материал – бол. Глината, подходящата пръст за кирпича – от брега, водата – от реката. Слагаше известно количество слама и започваше да тъпче на бос крак. Ходилата му бяха едри, корави и черни. А и той от слънцето – черен и корав като изпечен кирпич. След като направеше сместа, вземаше една дървена форма, с размерите на два кирпича и започваше да я пълни. Заглаждаше отгоре и изтегляше калъпа. Кирпичите оставяше на място, докато заякнат. След няколко дни ги изместваше нагоре и ги редеше на зиг-заг един върху друг в редица, така че да преминава въздух между тях и да продължат да съхнат.

Бай Стоян се беше върнал преди осем години от чужбина. От юноша обикалял света, работил е каквато му падне, за да си изкарва прехраната. Преминал през много държави – далечни и близки: – Аржентина, Мексико, САЩ, Италия, Сърбия, Австрия, Унгария, Германия... – изреждаше ги на пръстите на двете си ръце. А някои, дете само е пресичал, не споменаваше дори. Стар ерген, на стари години, като му омръзнало да скита, решил да се върне в бащиния дом, когато разбрал, че вече никой не живее в него. Освен това носталгията натискала душата му от дълги години. Пък и си мислил, че е добре да умре на родна земя и да го погребат там, където се е родил. Баща му и майка му починали, сестри и братя нямал.

След половин година малкото пари, които имал, взели да свършват. В текезесето не му се работело за стотинки надница, а друга работа не му предлагали, защото бил обявен за неблагоприятен, макар че доброволно се върнал в България. Решил, че трябва да се изхранва с правене на кирпич. И започнал от дома на баща си. За две години вкарал в работа всичката пръст пред къщата и малкото дворче. Преработил я и я продал

като строителен материал. Плътно изгребал пръстта до съседите. Зейнала дупка като басейн с олимпийски размери. И бликнала вода по метода на скачените съдове от близко минаващата Янтра. Крякнали жаби, на тънки струни звънкали комари. Бай Стоян пуснал малки рибки да се размножават. И да растат. Комшиите се уплашили да не им подкопае къщите и да се срутят в басейна. Завалели устни и писмени оплаквания до властите. Дошла комисия от околията. ВиК и хидроинженери се хванали за главите и издали предписание обекта да се запечата (интересно как), а кметът му направил акт за глоба. Който останал на книга, щото стопанинът нямал нищо: ни пари, ни мебели, ни дрехи. На гол човек какво може да му се вземе. Гол, но умен, предприемчив. Без да губи време, решил да продължи с кирпича край реката. И така вече три години. Там спи, там се храни в колибката си. До него е първия му приятел – волът. Зимно време се прибира в къщата, заедно с него в приземната стая. Говоря му като на човек и ме разбира, даже ми чете мислите, споделя г-н Генов. Искаше така да се обръщат към него, не с другарю, а както е в демократичните държави – господин. Съседната стая предвидливо е напълнил със слама за добичето. За себе си не мисли. Печка не му трябва. Топли се от топлината на Аржентинеца. Нощем лежи до него. А за храна – комшиите от време навреме му дават по нещо, което разделя с приятеля си. Пролетта отново излизат на обекта. Бай Стоян – в калилото, а Аржентинеца пасе на поляната. Така очакват поредните клиенти от пролет до есен.

Беше края на петдесетте години. С няколко приятели от махалата Христо, Георги, Румен, обикновено в късния следобяд, отивахме край реката на разходка. Както и днес. Качвахме се по старите изкорубени върби да видим гнездата на дребните птички, хвърляхме обли плоски камъчета по водата, вадахме паяци от дупките им, играехме челик, забавлявах-

ме се. Но най-интересни бяха срещите ни с господин Гемов. По това време, след като беше омесил и насякъл две-три калила кирпич, той се препичаше по гръб на слънце. Аржентинеца преживяше, легнал до него. И ние сядохме, поканени от стареца. Обичахме да слушаме загадъчните му и странни истории. Поглъщахме ги с отворени уши и уста. Даже забравяхме едрите волски мухи, които кацаха по нас. Чак когато забиеха жилата си по-дълбоко и бяха смукнали кръв, ги размазвахме с премерен удар. За да не вдигаме шум. А комарите не ни правеха впечатление.

Ние бяхме момчета на по 15-16 години. На толкова бай Стоян (за нас той беше дядо, но го титулувахме с „бай“ помежду си заради енергията и закачливия му характер) беше напуснал България с чичо си и „акостира“ чак в Аржентина, много преди преломната 1944 година.

Питахме го за какво ли не: какво е работил, как се е издържал, учил ли е, жена имал ли е, деца, любовници, неприятности с властите... Вече знаехме, че от спечеленото в Аржентина (там имал роман с една жена омъжена) си купил лека кола на старо и трябвало да бяга от гнева на ревнивия съпруг. Вола си кръстил Аржентинец, за да му напомня за аржентинката. Тя му била първата и го научила на много неща в любовта. А любовта е като въшката – тя излиза на челото, обърква ума ти и се вижда от всички, дори да се мъчиш да я прикриеш. Получава заплаха за убийство. Анонимна, но той много добре знае от кого е. Изоставя ласките на жената (помни още сълзите ѝ), чичо си изоставя и се покрива. Защото животът е преди всичко. Та през Боливия, Бразилия, Колумбия стига в Панама. Продава колата и си взема билет за пътнически параход до Мексико. Установява се в Гуадалахара. А оттам до Щатите – с малко подкуп, по канала на контрабандистите – в Града на ангелите – Лос Анжелис... Но той нали си е дявол. По-късно ми-

тарства из Европа. Работи при български градинари-драгойновци. Те били като бълхите – навсякъде, шегува се той.

Сега, на заника на летния ден и на живота си г-н Гемов беше гол, както през целия ден, само с едни черни долни гащета. Аз тъй и си го спомням край реката. А когато отиваше до магазина или взеше кирпич – увит с една черга от кръста надолу. Или с чаршаф, ако е горещо. Всяка градска мадама и всеки циганин би завидял на тена му.

Като ни видя, той седна и каза, че днес ще ни изнесе една лекция за мъжката сперма. Тъкмо беше започнал да говори за ползата от онанирането и на хоризонта видяхме да приближава майката на Стоян, едно от съседските момчета. Тя носеше пръчка и без да се приближава много, за да не гледа голия старец, се развика да тръгваме, че козите се прибирали от паша. И трябвало да им се шета: доене, поене, почистване на сайте... Забра ни всички, такава била заръката на родителите ни. Да си ходим. А може би се съмняваха, че ни учи на лоши неща и бързаха да вземат превантивни мерки.

На другия ден отидохме по-рано при него. И той продължи лекцията си за спермата. Тогава в училище с недомлъвки се говореше, а в пресата се пишеше отрицателно за онанирането. Как младежите отслабвали, изглупявали и по-късно не могли да имат деца. Обратно, г-н Генов, ни убеждаваше, че движението на спермата, редовното ѝ изхвърляне – независимо дали в жена или в шепа, е живот. И няма нищо вредно и скверно в това. Напротив, вредно е събирането и застояването на семето у мъжа. Жените всеки месец прочистват кръвта си. Трябва да следваме природата. Ето – вижте ме и мен. Аз нямам жена. Въпреки това при тази възраст и при тежката и уморителна работа, два пъти в седмицата се облекчавам. Как ли? Ами след обяд както съм легнал и както ме напече слънцето, желанието се събужда у мен. Слънцето с неговата радиация помага мно-

го. И като си припомня бедрата на двайсетгодишната Донка, която един път в седмицата идва на реката да пере, и ще не ще, отивайки навътре при по-чистата вода, запрята полите... О, това ми стига. Не искам нищо повече. Сякаш, че Бог я праща. Като си я припомня, завързала басмяната си рокля нагоре, за да не се измокри... И съм готов... Чувате ли какво ви казвам, аз съм завършил световния университет на живота... Комunistите искат да ви направят безполови и послушни същества, за да ви управляват по-лесно. Но мен – не!

Мълчахме и слушахме. И вътрешно в себе си бяхме съгласни.

След време, може би през есента, някои доброжелатели в кавички отново бяха писали нагоре, че г-н Гемов, правейки кирпич незаконно без разрешение, подкопава брега на реката и ѝ нанася вреда. Отново комисия и специалисти от ВиК и мелиорации. И забранили дейността на нашия приятел... Всъщност му взели хляба. Как е изкарал зимата, не знам, но помня, че на манифестацията на 24 май, когато цялото село, текезесарските бригади, учениците и спортистите минавахме край трибуната, където бяха местните величия, на срещуположния край на улицата прогърмя гласа на г-н Гемов и заглуши всичко. Завит с един бял чаршаф от врата надолу, сакаш ученик на Махатма Ганди, той говореше за свободата на словото, за братята Кирил и Методий, за техния подвиг. И за нашето овчедушие...

Манифестацията почти свърши и хората се наредиха край него да го слушат. Управниците се шокираха от дързостта му. И десетина минути бяха в каталепсия. Като ония бубулечки, бутнеш ли ги от дървото падат на земята и не мърдат. Правят се на умрели. Все пак кметът и партийният се съвзеха и прати-ха пазача на общината и селския милиционер да го приберат.

Вкарали го в мазата. Хората разправяха, че през нощта го били, а на другия ден с линейна – в Карлуково. При лудите.

Колко са го държали там, не зная. Вече бях излязъл от селото и учех гимназия в областния град, където се бяхме преселили. Научих от приятели, че един от лудите го ударил с лопата в главата. Г-н Гемов починал в Окръжната болница. Разправяха, че убиецът бил обявен за невменяем, както си му е реда, но след година го изписали като здрав. Излекуван. Някой каза, че работел като портиер в Окръжния комитет на Отечествения фронт.

Не знаехме къде е погребан майсторът на кирпич, но когато през ваканциите се събирахме в село, често отивахме на реката и си спомняхме за казаното от него. За дързостта да живееш смислено по своя си начин, за овчедушието, за свободата на личността...

Водата наистина беше съборила голяма част от брега и беше направила остър завой на това място. Хората го бяха кръстили Гемовия завой. Така се казва и до днес, макар че направиха корекция на руслото и талвегът върви на друго място.

ОТКЪС ОТ ДНЕВНИКА НА ХРИСТО

18 септември 1958 година.

Вечерта на Движението ме намери братовчедът Благомир. Той е помощник-огняр в Тютюневия монопол. Предприятието се намираше в една голяма сграда в центъра на селото. На втория етаж имаше просторни помещения, където бяха нанизите от тютюн сорт Виржиния – едни едри, зелени и тлъсти листа. Те трябваше да се изсушат, да се балират и продадат на някоя тютюнева фабрика. Изсушаването ставаше с въздух, който се подгръвяше от пещи, намиращи се в приземния етаж. Понеже

братовчедът напускал, търсеше заместник, за да го освободят от работа. Това било условието на началника. Още същата вечер застъпих на работа от 22 часа. Трябваше да носим с колички въглища с другия помощник-огняр Тихомир Фенерев, да изхвърляме сгурията и да помагаме на майстора-огняр. Огнярят – бате Иван Тончев, нисък, набит, с черна къдрава коса, поддържаше доброто настроение, макар че ние катаleysвахме. Особено аз – на 15 години съм, но не бях работил толкова тежка и изморителна работа. Заранта към 7 и 30 предадохме смяната, измихме се и всеки у дома си. Събудих се в седем вечерта. Целият ми организъм, всички мускули ме боляха страшно. Особено ръцете и краката. В 22 часа отново на линия. Първо карахме въглища до шестте печи. След това изхвърляме сгурията, пак пълним бункерите с въглища, пак сгурията... Един зашеметяващ кръговрат. Несвикнал още с нощните смени, притварям неволно очи, мускулите ми треперят. А огнярят бате Иван – неговата е още по-тежка. Той бяга от пеш на пеш, регулира горенето. Целият мокър от пот, черен като нас. Но засмян, весел. Само очите му светят...

23 септември 1958 година.

На Движението срещнах бате Ганчо Гацов, един мой по-голям роднина, студент по икономика в Полша. Ходил на мострени панаир в Пловдив и след два дни ще пътува за Варшава. Разказа много интересни неща. Направихме компания с други момчета и момичета. Бате Ганчо свиреше на китара и пееше полски рокендрол. Тази музика беше забранена през това време от властите, но поляците нали са по-европейци и по-свободолюбиви, не се подчиняваха на забрани от подобен характер. Изнесе цял концерт през групата приятели. Те продължиха, а аз – за съжаление, поех към огнените печи...

28 октомври 1958 година.

В Драгойново се открива двегодишно Земеделско училище. Подадох си документите, защото беше в село, нямаше да плащам за квартира и храна, за отопление и други разходи. Отидох на среща с една учителка и я попитах какви предимства ще имат завършилите. Тя отговори, че ще можели да учат задочно в някой селскостопански техникум и едновременно с това да работят в ТКЗС. С мотиките и вилите. Нямали да имат специалност, а щели да получат само знания. Голи знания, си казах, но все пак знания. По-добре отколкото да се шляя по улиците и до късно през нощта да играя тенис на маса или шах с местните спортни величия.

Да се изпотявам и да настивам.

3 ноември 1958 година.

Вчера ни дадоха заплатите от Тютюневия монопол и днес с Тихомир сме в новото Земеделско училище. Условието е курсистите да са под 18 години. Бяхме 18 момчета и 36 момичета строени пред двете учителки: директорката Цонева и Недялка Рибарева. Повечето ученици бяха от околните села. С Благомир ходим редовно на кино. Филмът „Среща на таланти“ ни се стори безинтересен и излязохме още в началото. И хайде на турнир по тенис на маса, където май имах някакъв талант. Но засега съм едва на трето място.

5 ноември 1958 година.

На откриването на новото училище присъстваха гости: председателят на селсъвета, партийният секретар на ППО (първичната партийна организация), секретарят на ДКМС (Димитровския комунистически младежки съюз) от околията. Всички обещаха да помагат на училището. Комсомолецът каза, че до месец ще се учреди организация и при нас.

Казаха ни, че занятията ще започват в 8 часа. Момчетата ще са в отделна стая и ще изучават домакинство, шев и още нещо, което не е още уточнено. А ние, момчетата ще изучаваме растениевъдство и животновъдство. След часа на класния ни пуснаха да си ходим.

4 декември 1958 година.

В местната партийна организация обсъждали учредяването на комсомол в нашето училище. Станало дума и за мен, както ми каза по-късно Енчо – местният председател на ДКМС. Той предложил аз да оглавя новото формирование, но партийният Ненчев се противопоставил, като казал, че дори не бива да влизам и в Комсомола като редови член. Другари, обърнал се той към присъстващите, вие сте притъпили своята революционна бдителност. Това момче е родено в Западна Германия, баща му е още там, а брат му Йоан е в Америка, но преди това е бил legioner и се е бил срещу нашите в Корейската война. Настъпило мълчание, което нарушил представителя на околията. Той заявил, че всички учащи от 14 до 28 години по неписано правило са членове на ДКМС, а че Христо е роден в Германия и има хора зад граница, той не е виновен. Доведен е в България от майка си на 4-5 години. Но брат му Пенко беше в затвора политически, контрирал партийният. Всеки отговаря за себе си, пак се противопоставил околийският секретар. И тъй като няма по-будно момче там, аз предлагам той да бъде комсомолски секретар. Досега няма отрицателни прояви. Не пие, не пуши, бил е работник в Тютюневия монопол. Нека му дадем шанс, пък след време ще видим... Енчо отново ме подкрепил, като пак ме предложил. Казал, че съм един от добрите спортисти на селото: шампион по тенис на маса, добър шахматист, бегач на средни разстояния. Доктор Стоянов, председател на Физкултурния клуб, винаги ме вземал на околийски и

окръжни състезания, където съм представял добре себе си, а от там и Драгойново.

Някакъв необуздан гняв напираше в душата ми. Едва се удържах да не ругая и псувам пред Енчо. Може би категорично трябваше да откажа и комсомол и секретарство, но си помислих, че ще бъда дамгосан отсега. И бъдещето ще ми се стъжни... Макар че без това то се стъжни, но по-късно...

12 декември 1958 година.

Синкава мъгла се стели по улици, над покривите и дърветата. Замирихва на зима. Студено е. Добре, че училището е на половин километър от нас. Зъзна с късата си ученическа куртка, заметнал съм шал през устата да не гълтам мъглата. След часовете имахме практически занимания в промкомбината, а вечерта от 20 часа колективно ходихме на театър. Местният самодееен колектив е сред най-добрите в страната. След театъра имаше забава. Нашите момичета бяха там. Най-много танцувах със Златка – едно плахо момиченце от Козаревец. Средна на ръст, стройна и добре развита. Особено в гърдите – след очите ѝ те сякаш ме омагьосваха. Чувствах твърдостта и еластичността им по време на страстните танга. Искях животът да е едно безкрайно танго с това момиче. Тя беше с приятелката си Таня. След забавата с Григор – един съученик, ги изпратихме. Пред вратата я целунах плахо. Тя не реагира и аз продължих по-смело. Бръкнах под жилетката и опипах гърдите ѝ. Тя притихна за малко, а след това се дръпна и каза, че много съм си позволил. Да не мисля, че като съм комсомолски секретар всичко ми било разрешено. Аз се извиних, казах ѝ, че е свястно момиче, че я ценя много и следващите седмици ще разбере колко много я обичам. Обещах да ѝ пиша писма в часовете, а междучасията да ѝ ги давам. За да разбере, че я харесвам, че съм влюбен...

Мама е болна. Утре ще я водя в болницата в града. Дано се оправи. Цялата къща ще легне на моите ръце. Сим и Пенко са в Търново, работят. Аз ще се грижа за мама, докато се оправи със здравето...

17 декември 1958.

На училищните стълби ме посреща Иван Тодоров – един мой съученик от най-недисциплинираните. Обича да се подиграва с всички. „О-о-о, другарят секретар пристига. Сторете път на началника“. Така ме посрещна с гадния си смях. Неговите приятели също се смеят. Отминах, а Иван продължава да подхвърля цинизми по мой адрес. Предпочитам да мълча. И да свърша нещо полезно за съучениците си.

След обяд отидох с група драгойновци (определена десетка) за дърва. В близката гора. Десятка се казва, защото определят парцел за десет човека, които се грижат за изсичането, превозването и разделянето помежду си на дървения материал. Една каруца имаше и за нас.

Духаше топъл вятър. Човек би казал, че е пролет. Но листата на дърветата не са зелени, а жълто-кафяви. В къщи разтоварихме и аз започнах да домакинствам: подредих дървата, нахраних кокошките, носих вода от чешмата, готвих... Благомир е изписан от болницата. Играхме тенис на маса. Вече съм най-добрият в селото. Мама ще бъде изписана след два дни. Ще отида да си я прибера...

ПЕНКО

С инженер Дитрих Шулце веднага се разбрахме. По най-точния и бърз начин. Той говореше същия диалект като мен – баварския. От начало помисли, че съм немец, и ме попита как-

во правя тук и кога ще се прибирам в родината. Обясних му, че съм българин, а езика го знам без акцент, защото съм ял немски хляб. Но в момента съм обикновен работник, строителен бояджия. Бих искал да работя като преводач на фирмите по преустройството на фабриката.

В това време влезе едно момиче, явно извикано от директора – по-късно разбрах, че е учителка по английски, и започнаха да говорят с инженер Шулце за работата, която предстои. Директорът ми каза да подам молба за работа като преводач в „Личен състав“ и да се обадя след някой ден. Едва дочаках да минат два дни. Бях зажаднял да разговарям с някого на езика на великия Гьоте, още повече, че и ще ми плащат за това.

Уви, от „Личен състав“ ме попариха. Нямам съм немска филология и не можело да ме назначат. Покрусен, с последни усилия да не се разплача им казах, че съм готов да се явя на всяка специализирана комисия, откъдето ѝ да е, за да докажа, че зная езика и разговорно и писмено. Гишето хлопна като гилотина пред главата ми. На излизане (какъв късмет!) срещнах германския инженер и му разказах какво се случи. Той се учуди искрено на доводите на чиновничката и каза да го изчакам. По-късно от секретарката на директора, с която станаме след време близки, разбрах, че почти вдигнал скандал на директора Иван Куцаров и във вълнението си говорел ту на немски, ту на английски. Преводачката-учителка едва смогнала да хване думите. Но все пак достатъчно ясно казал, че ако Пенко не е преводач, той ще си замине с фирмата и да се оправят както могат с оборудването.

След три дни получих телеграма да отивам на работа във фабриката. Но първо да се явя при директора.

При Куцаров беше някакъв изтупан дългуч с къса коса и мустаци. Очите му сякаш ме пронизаха. След като ни запозна,

директорът каза, че имал работа и ще се върне след час. Дългичът се оказа майор от Държавна сигурност. Беше външно любезен и внимателен в началото. Трябваше да му разказвам наново историята си и тази на семейството, премеждията в Бургас с осуетеното ми бягство с германския кораб, делото за позивите, затвора, Белене... Разбрах, че беше изчел и знаеше всичко за мен, дори къде какво съм говорил за Германия като хвалба или възхищение от начина им на живот. Изненадваше ме с подвъпросчета, от които по-късно стигам до извода, че където и да съм бил до мен е имало хора на ДС, сътрудници, доносници или каквито и да са. Финалът на разговора беше красноречив и директен – щели сме да се срещаме на две седмици или когато ме потърси, за да давам сведения за дейността на немската група техници и инженери. Как работят, дали спазват пусковите срокове или протакат нарочно ремонта, какво правят в свободното си време, какво говорят за живота у нас...

Понечих да го репликирам, че мен ме интересува само работата ми и нищо повече, но той даде да се разбере, че оставането ми на робота и по-нататъшния ми живот ще зависят от сътрудничеството ни. Разбрах, че няма изход, ако искам да работя любимата си работа. Декларация обаче отказах да подписам.

Директорът дойде, поръча усмихнат три кафета на секретарката. Изпих набързо моето горчиво кафе и отидох да си получа заповедта за назначение. Беше ми чоглаво. Чувствах се гузен през себе си, сам себе си предадох, но нали трябва и да се яде. А пък за срещите с майора все ще измислям по нещо дребно и битово най-вече. Не бих могъл, а и не искам да предавам хората, които ми подадоха ръка.

Немската група се състоеше от 19 специалисти от фирмите „Бема“ и „Пуч“. Какъв късмет – оказаха се от нашия град Бра-

уншвайг. В почивките, в обедите и вечерите и в свободните часове говорех с предишните си съграждани за премеждията по време на войната, за фабриките, музеите, улиците, кварталите, замъците на града и какво ли и къде ли още не се разхождах из паметта си. За детските си игри с истинското оръжие, захвърлено от бягащите войници в края на войната, за сестрите-проститутки, които спечелили и вече имат ресторант край града, както разбрах от Йохан – един от техниците на моят възраст. Имаше още четирма на по двајсет и няколко години, останалите бяха на възраст между 40 и 50 години..

Оня от ДС започна да ме привиква на разговори в почивните дни. Нямаше как, разказвах му как върви ремонтът, какво харесват и какво не германците. Разбира се не казвах за ругатните им, за недоволството от съвместната работа с нашите работници и инженери, които не винаги вършеха точно и прецизно посоченото от германците, не казвах и за свободните разговори след вечеря на чаша вино, за антикомунистическите им съждения. На втория месец казах на г-н Шулце за наложеното ми „сътрудничество“ от ДС и за досегашните си срещи с ченгето.

Той ме успокои. Каза, че не е изненадан. И не напразно ми е гласувал доверие. Правилно съм избрал позицията да ги водя за носа с дреболии и незначителни разговори.

ХРИСТО

След като завърших двегодишното земеделско училище, държах 11 приравнителни изпита и се записах във втори курс на Селскостопанския техникум в Завет. Имаше пансион за такива като мен – по-бедни. Но трябваше и успех да имаш, поне над 4 и една втора. Успехът ми се въртеше около петицата.

Техникумът имаше опитно поле – там на практика виждахме това, което учим. Освен това и работехме в определени дни. В края на трети курс се явявахме пред ДАИ за шофьори, трактористи и комбайнери. Мисля, че бях добър ученик. Вървеше ми и в любовта. Това бяха годините за влюбвания и разлюбвания, за страсти, разочарования, възходи и падения. Така навлизах в лабиринтите на живота, в неговите явни и скрити пътища и пътеки.

Имах бурни преживявания със съученички. Пиших им прочувствени писма. Побърквах ги, плачеха, ревнуваха, преследваха ме... Тук, в една от стаите на пансиона познах изцяло женската плът. По-точно трима вкупом – един след друг сторихме това. Беше дошла сама в стаята ни почти пияна, почерпихме я още един коняк и за наш ужас – после не искаше да си отива. Едва заранта с големи обещания за любов и нови срещи я отпратихме. Малко след това мина възпитателят Станев. Отървахме се на косъм. Щяха да ни намалят поведението поне с две единици, да ни изритат от пансиона. Или просто да ни изключат. На това отгоре аз бях комсомолски секретар на трети курс. Вторият ми роман беше с Нина – едно хубаво и напращяло момиче. То плачеше сякаш за ласки. Нина живееше в пансиона за момичета, който беше на четвъртия етаж на техникума. Вечер след 21 часа ги заключваха, а през нощта дежуреше пазач. На втория етаж имаше една по-голяма стая, която се използваше за физкултурен салон през зимата. Салонът не се заключваше, защото си беше в сградата и както обясних се заключваше от входната врата. Измислих пъклен план. Който се оказа печеливш. Малко преди 21 часа, половин час след занималнята (а тя беше на третия етаж и беше задължителна за всички курсисти), слизайки надолу, се скатах във физкултурния салон. Уговорката беше Нина да слезе при мен към 22 и 30 часа. А може и по-рано, ако заспят момичетата от

стаята ѝ. Час и половина треперех от страст и от страх. Страх да не ме хванат и дали ще се справя като мъж. И страст към момичето, което ме беше пленило с културата на поведението си, с красивото си вече напълно оформено тяло на жена, с големите тъмни очи и може би с най-големите гърди от момичетата, които познавах. Бяхме се притискали по забавите, целували под клонестите ниски дървета в училищния двор. И естествено, стигнахме до този момент.

Тя дойде боса, по пижама, леко разрошена. Дюшекът до козата за скачане ни приюти. Беше една борба още от началото и една съпротива от нейна страна. Юношеска работа, неопитност и незнание от моя страна. Разреши ми само да я целувам, да я галя и притискам на голо гърдите ѝ. Не ми даде да ѝ сваля пликчетата, независимо от настояванията ми и опитите да ги сваля сам. Беше много здрава, стискаше си бедрата като менгеме. Сред едночасова борба изморен и разсърден аз станех да се ходя. Изчаках да се успокоим. Но измъкването беше много трудно. Тя трябваше да дойде с мен, да отключи тихо и след като изляза, да заключи пак. Ключът стоеше отвътре на вратата. Може би защото много курсистки закъсняваха след вечерния час и дежурния час по час трябваше да отключва и заключва. Около 20 минути се ослушвахме за пазача до стаята му. Когато взе да хърка силно, боси изприпкахме до врата и се разделихме.

Оказа се – за цял живот. След два дни тя се омъжи за един местен младеж, войник в отпуск... Но това е друга история. Имах други проблеми, от които зависеше оставането ми в пансиона и безплатната. Намалиха ми поведението и трябваше да излизам на квартира или да напусна техникума. Случката беше елементарна – една късна вечер няколко момчета от пансиона, а той беше до училището в една одържавена къща, отворихме вратата и влязохме в кухнята на ученическия стол, изва-

дихме от хладилника пържоли. И се измъкнахме ни лук яли, ни мирисали. Пекохме ги на пернишката печка в една от стаите на пансиона. И тогава наистина се размириша, та до другия ден. Бяхме купили бира и коняк. И така се натряскахме, че не можахме да станем навреме и да почистим и прикрием следите. Откриха ни веднага по миризмата и кокалите, които не успяхме да приберем.

Мен ме изкараха организатор, понеже бях по-голям с една година от другите и секретар на комсомола на 3-ти „А“ курс. На учителски съвет ни наказаха, а мен – най-много: намалиха ми поведението с две единици. А това значи, че губех пансиона и стипендията.

ЛЕТОПИСЕЦЪТ

След случката с пържолите Христо започна да търси информация за други техникуми, където би могъл да се премести. От нощното пиршество се интересува местната милиция, започнаха разпити на момчетата. Опитваха се да ги насочат по друга пътека – дали Христо не ги е организиран, дали не ги е агитирал да поръсят с миша отрова пържолите и така да си направят шоу, гледайки какво ще стане с преподавателите и съучениците им. Как щели да тичат посред часовете до тоалетните и как щели да ги задръстят и може би много от учениците да напълнят гащите. Всъщност това не било даже шоу, а диверсия, защото можели и да загинат деца. Следователят, пристигнал специално за случая от окръжния град, бил намерил след оглед в стола пакетче с въпросната отрова. Момчетата не се поддадоха на провокацията и не натописа Христо.

На третия ден в градинката пред техникума го покани на разговор един благ господин, представи се за инструктор на

общинския комитет на БКП и че би искал да го защити, защото разбрал, че е добро момче, разпитвал в Драгойново за него. Той съвсем приятелски и спокойно започна да го подпитва за случая, а след това за семейното положение на курсиста: баща, майка, братя. Има ли писма от ФРГ, какво пише баща му, брат му от Америка обажда ли се?... Обичаше да слуша дълго и напоително, не го прекъсваше. Накрая задаваше кратки и доуточняващи въпроси и подканяше Христо да говори подробно за живота си, за разделеното семейство, за близките си планове, за бъдещето и т.н. Че щял да му помогне, ако иска да иде при баща си в ФРГ на гости. Или в САЩ при брата Йоан. А той ще поиска ли? Да, нормално е да се срещне с разделените си близки, и той щял да направи всичко възможно. Било човешко да се помага, да се съберат близки, макар и във враждебни страни. И Христо, доверил се на добрия човек от Общинския комитет на БКП, започна надълго да му обяснява историята на семейството. Може би три часа стояха на скамейката, унесени в разговор. Младежът за пръв път в живота си разговаряше свободно и естествено с човек от властта. Как му се искаше да среща повече такива сърдечни люде. Другарят, Петров се беше представил, го покани на кафе следващия ден в комитета, където го помоли да напише всичко, което са говорили, за да можел да му помогне, когато трябва. След написването на историята си, след изпитото кафе Христо си тръгна, а другарят Петров, който се оказва агент на прикритие от ДС, написа в ъгъла на първата страница „Умен, интелигентен, ще просперира в живота, но трябва да се наблюдава развитието му, да не му се разрешава, засега, да напуска страната!“ Извади една папка, сложи написаното вътре при другите материали, завърза четирите ѝ краища и доволен от свършената работа, си наля едно уиски.

Нищо неподозиращият ученик вървеше спокоен и доволен от срещите с добрия човек, но обиден на директора и учителския съвет, реши да напусне. Директорът обеща на следващия съвет да отменят наказанието след лятната ваканция и да го върнат в пансиона, но Христо се оказа непреклонен. След ед-носедмичните придумвания да остане най-накрая му дадоха отпуско. Приеха го в Селскостопанския техникум в град Две Могили, след като се бе уговорил, че иска да бъде в пансион, поради липса на средства за квартира и храна. Видяха, че има добър успех, и нарушиха разпореждането за добро поведение. Предстоеше лятна бригада-стаж в град Бяла, а есента наистина на първия учителски съвет поведението му бе вдигнато на „примерно 6“. Предпоследна година, последен срок. Нови учители, нови приятели, нови момичета. Всички искаха да разберат що за птица е, какво е направил, та да се мести последния срок? Момичетата, както и в предния техникум, се навъртаха край него. Реши да не прибързва с нова връзка, с нова любов.

На бригадата нещата бяха по-разкрепостени: без униформи, без вечерен час. Трябваше да изпълнят определени задачи в опитните полета и в машинотракторната станция. И следобяд бяха свободни до вечерния сбор. Лятото беше горещо. Континенталният климат и слънцето вдигаха термометрите до 40-42 градуса на сянка. Спасението беше в Янтра. Момчета и момичета по шорти и бански креяха, пръскаха се с вода, плуваха.

Теменуга се казваше момичето със сини очи, руси коси и стройно тяло, което най-спокойно го хвана за ръката и го поведе към бързата Янтра. Явно беше от тези, на които не им пука от хорските приказки. Хванати за ръце, те нагазиха до гърди. После той, вече възбуден, я доближи до себе си и я прихвана с една ръка за кръста, а с другата я вдигна нагоре, като се

намести между бедрата ѝ. Вече не виждаше и не чуваше нищо друго, притискаше я нежно. Течението ги отнесе на стотина метра надолу. Тук по-далеко от другите, той я целуна, погали гърдите ѝ, а тя като пиявица се вкопчи в него дали от страх да не се удави, или от страст. Вероятно и от двете по малко. Чувстваше готовността ѝ да му се отдаде и само отмести едната страна на шортите ѝ. Тя прошепна само две думи: Пази ме! Потъна в топлината ѝ, задържа се малко в нея, после се стресна изведнъж и ужасен се дръпна в последния момент. Едва се удържа да не направи белята. Последва блажено отпускане за двамата. След петнадесетина минути, когато се наканиха да го направят пак, от далечния бряг се развикаха към тях, че е време за обяд. Тръгнаха към групата. Наближиха я, но банските му бяха подозрително издути, ерекцията не можеше да изчезне веднага. Момичетата крадешком го наблюдаваха, а после споделяха помежду си, че едва ли е имало нещо между него и Теменуга, а че тя само го е възбудила до полуда и не му е решила друго. Това, естествено, даваше шанс на някои от другите момичета да се надяват, на тези които бяха по-отворени, разбира се... А те не бяха малко. Особено тези от европейския град Русе. Но той остана верен на Теменуга до края на бригадата.

През следващата учебна година, вече в последния курс на техникума, реши, че трябва да наблегне на уроците, за да изкара по-добра диплома. Мечтаеше си да следва право. През ваканцията Теменуга го беше сменила с някакъв местен ерген и се омъжи за него около Коледа. Не му даде никакви обяснения. Някои от съучениците му се подиграха, че му е сложила рога. Беше му тъпо и тежко, болката – непоносима. Защото се беше влюбил за пръв път истински. Тя напусна, по-късно се явявала като частна ученичка и завършила. Това го разбра след години от съучениците си на първата от срещите на ви-

пуска след 10 години. Но тогава страда невидимо за другите, вътрешно – в себе си. Без дори да каже на най-близкия си приятел Ванчо Витанов, който от солидарност напусна техникума в Завет и дойде с него в Две Могили. Изходът беше заравяне буквално в книгите и учебниците. Изкара много добре матурата. Боеше се много от изпитите по математиката, но филоложката, която живееше с математичката – и двете красиви моми по на 25-26 години, го успокояваше. Още повече тя го харесваше, защото ѝ беше най-добър курсист по литература, разнасяше му темите по класовете и го сочеше за пример. Макар по-възрастна от него с шест години, той се заглеждаше по нея, правеше ѝ комплименти и я гледаше право в очите. Така и стана. На писмения по математика българичката Момчева беше квестор, преписа отнякъде задачите. И незабелязано от другите, ги сложи пред него. Той преписа от преписаното, но изглежда не беше точен, защото получи тройка. Все пак изкара. На устния нещата бяха по-лесни. Математичката Русева, с фигура на момиченце, председателка на комисията, циркулираше между мислещите на чиновите курсисти. Няколко пъти спира до него и тихо му издиктува формулите на задачите и отговорите. Той ги написа на дъската и се измъкна с леки обяснения. „Много добър 5“. И така средната оценка стана четворка. Раздадоха им дипломите. Преди да отпътува за Драгойново, ги покани на кафе. По-точно пиха по едно чинцано и по едно кафе. Развеселиха се. Беше топла юлска вечер. Хиляди звезди сияеха над Две Могили. Изпрати до квартирата любимите учителки и за сбогом ги нацелува дълго и страстно. Като мъж. После всички се смяха. Смееха се, но сякаш бяха просълзени. Дадоха му адресите си в Русе, защото и двете бяха оттам, да им пише есента и да каже къде е приет да следва. Мислеше дълго, харесваше и двете, но не им писа. Не искаше да се разд-

воява, а нямаше и нищо сериозно между тях. Младежки залисии. Разбира се, от негова страна.

Беше доволен от себе си и очакваше да се развива успешно и нагоре. Нямаше как да следва редовно, мислеше да работи и учи задочно след казармата. Но още есента беше попарен от неговите драгойновци. Не знаеше точно каква характеристика са му писали, но след цялата му лоялност към властта и комсомолска преданост получи удар в гърба. Беше определен да служи в Строителни войски, като брат си. А уж всеки отговаря за себе си, всеки сам гради име и бъдеще. Другарите черпеха данни от извора. Който си беше едно кално блато.

ЙОАН

Ходих няколко пъти в посолството ни във Вашингтон да моля за виза или за някакъв документ, за да се върна в България. Вторият секретар на посолството ме накара да опиша в подробности житието си: бит, връзки с лица и организации, фирми, в които съм работил, жените с които съм бил, наркoпoлaсьoри познавам ли, вземал ли съм дрога, защо толкова настоявам да се върна в България, съгласен ли съм да сътруднича...

След половин година ме извикаха и казаха, че ще ми дадат паспорт-пасаван. Само за еднократно влизане в страната. Тръпнех от щастие. Запазих си билет за самолет на Кралските авиолинии (КЛМ), който пътуваше до Амстердам, но спираше да зарежда гориво в София. С него пътувах и българи.

От паспортна служба ли, от Държавна сигурност ли бяха, но още щом слязох, ме посрещнаха на вратата за ВИП-персoни и ми взеха паспорта, под невинния довод, само за справка. Поканиха ме в една стая и някакъв цивилен, представи се за

Петров, започна да ме разпитва надълго и нашироко защо чак сега съм пожелал да си дойда (беше края на 1963-та), къде съм бил, какво съм работил и т.н. Опитах се да скрия за Френския легион, но те знаеха. И ме заплашиха повече да не се опитвам да ги лъжа. И продължиха: кои българи познавам, има ли такива от опозицията – хора на Г. М. Димитров, на Ванче Михайлов... След петчасовите въпроси и отговори ме накараха да напиша всичко, което съм говорил. След като го написах, ми казаха, че вече съм зачислен като техен сътрудник или агент. Ще ми помогнат да се върна в САЩ, но ще очакват редовни сведения за настроенятия на българската емиграция към социалистическата власт в България. От което останах изненадан и им казах, че не приемам никакво сътрудничество. Ще говорим друг път и при други обстоятелства, ми каза за довиждане човекът от ДС...

Отправих се за Търново при брата Сим. Голяма радост. Не бяхме се виждали 18 години. Постоях при него десетина дни и отидох в Драгойново да видя мама Христана. Току-що се беше пенсионирала като кооператорка от ТКЗС. Изглеждаше измъчена от непосилния труд в стопанството и в двора. Всичко на нейни ръце лежеше. Още на първия час започна да ми се оплаква колко е сама и как сме се пръснали по света като Хамовото семе. Аз – в Америка, Пенко – в Кремиковци (живееше в Ботунец, едно селище до комбината; Може би там ще трябва да отседна, за да съм близо до София). Преспях една вечер в село, стана ми скучно и тъпо. Макар, че бях сънувал къщата, улиците, реката, мама, селския прахоляк... Мечтата ми се счупи, може би защото сравнявах, без да искам, всичко това с гледките на световните градове, шосета, небостъргачи, пазари, кабарета и какво ли още не. Момичето, което възпявах и желаех в мечтите си, беше станала една дебела селянка на средна възраст, родила три деца, сраснала се със земята и със селото.

Видях я отдалеко. Бях разочарован. Съседите едва ме познаха. Изредиха се да идват да ме разглеждат като извънземен.

Като някакъв експонат, изкопаемо или нещо подобно. На третия ден си тръгнах. Бях изпратил телеграма на Пенко и той ме чакаше на гарата. Като ме видя, се разплака от радост. Прегръщаме се дълго. После още по-дълго се черпихме, потъвайки в спомени за Германия, за войната, за баща ни, за цялото семейство. Стана дума и за най-малкия – Христо, който в момента беше трудовак в Девня. Може би заради мен или заради баща ми или заради Пенко, който е бил политически затворник. А вероятно и заради всички. Макар, че както каза Пенко, Христо имал добро име в село: спортист, работник, че и комсомолски секретар. Заради нас са го унижили, та го пратили с циганите и турците да копае канали и да прави шосета. Цонко не си дойде, за да не чука камъни по шосетата, както писа в едно писмо, но тази участ се падна на двамата му най-малки сина. Да е здрав и силен духовно трудовакът, за да издържи обидата и унижението. И да ни прости. Ако може. Заради сухото гори и мокрото, казва народът. Ето го примерът.

ХРИСТАНА

В последното си писмо Йоан писа, че си уредил с посолството да се върне в България. Преди това ми пишеше сърцераздирателни писма, че го тормозели и мъчели, не му давали работа, преследвали го. Подозирали го, че е комунистически шпионин. Като майка се тревожех, но какво можех да направя. Оставаше ми вярата, че ще си дойде здрав и читав.

И си дойдѐ. Една събота гледам някакъв едър мъж чука на вратата и вика: мамо, мамо, отвори, върнах се. Това не беше оня строен и младолик Йоан, когото помня от края на 44-та.

Грамаден и сериозен, с черен костюм и черен шлифер, с една едра черна чанта в дясната ръка. Разцелувах го. Усмихна ми се, но сякаш някак отдалечен го почувствах, един друг Йоан. Отдели се в една стая и не излезе от там до вечерта, когато го повиках за храна. До себе си носеше черната чанта постоянно. И до клозета ходеше с нея. Йоане, какво има в тази пуста чанта, че все я мъкнеш навсякъде. Мамо, това са много важни документи. Ти не разбираш, казва. От това зависи съдбата и живота ми. Че какво толкова има, че чак животът ти да зависи. Не ми отговори. През нощта чантата беше до леглото му.

На другия ден го разпитвах за живота му в Америка и по света. Откакто се разделихме, след като тръгнах за България, той бил преводач на английския комендант, после заминал за Лондон с група демобилизирани английски войници. Един от тях се отправил за Франция. Щял да се записва професионален войник във Френския кралски легион. Присламчил се към него, след като разбрал, че след тригодишна служба можеш да напуснеш с една камара пари – част от спестената ти заплата. Изкарал трите години в Корейската война, откъдето ни прати две писма и снимка. Легиона почти бил разбит, а войната загубена. Оттам – в Америка, обиколил няколко щата в търсене на работа и по-лек живот. За жена и деца не ми каза. Дали имам снаха и внучета, не посмях да го питам. Работил на различни места. По едно време изглежда, че се умили и отпусна малко, та бръкна и взе да ми подава една банкнота от един лев – току що отпечатана – гладка и красива. Мамо, вземи ма, вика, виж колко е хубава. Аз го срязах, че не му искам левчето, да си го прибере обратно. След толкова години раздяла, да ми подава един лев! Пенсията ми нищожна, едва свързвах двата края, а той се подиграва – лев ще ми дава. Очаквах, че ще е заможен, ще донесе подаръци. Ще ми облекчи старостта. Нали идва от богатата Америка. Уви. На другия ден сподели, че трябвало да

тръгва. Не се опитах да го спирам. Отмиля ми след това гостуване, с това държание. Тръгна, без да ми остави никакви пари. А аз бях взела назаем пари от съседката Гергьовица да му купя месо и да го нахраня с пържоли и луканка. Ядеше до пръсване, все едно се запасяваше за дни. Охладнях към първородния си син, да ми прости Господ, и си поплаках, като замина. Очаквах закрила и подкрепа, а той дойде и си тръгна като чуждестранен турист. Как съм могла да родя такъв егоист! Как го е променил света! Останах с един син по-малко в душата си.

ПЕНКО

Йоан ме намери на обекта. Типичен американец имах насреща си, с прическа – канадска четка, очила с дебели рамки, черен костюм, наперен корем, но не много дебел, добре сложен, около един и седемдесет висок, с черна лъскава чанта в лявата ръка. Както бях с мръсните си дрехи, се хвърлих да го прегръщам и целувам.

Той обаче се дръпна. Чакай, вика ще ме изцапаш, а това ми е единственият костюм. И си подаде само двата пръста отдалеко за здрависване – показалеца и средния. Видя ми се малко обидно, но не обърнах внимание. Бях с бояджийските дрехи, целият оплескан с вар и блажни бои, та си дадох сметка, че не е редно да се сърдя. Обадох се на бригадира бай Стоил, той веднага ме освободи до края на седмицата. Бях им говорил много за Германия, за Йоан, който е в Америка, изобщо за семейните ни истории. Този ден получих аванс и вечеряхме в едно изискано заведение. Братът пийна доста, но говореше малко. Не разбрах има ли жена, деца, къде точно е живял, какво е работил... Домъчняло му за България, за мама и Драгойново. Предположих, че следващите дни ще ми разкаже повече

за скиталчеството си. Ходихме да му търсим работа за преводач. Той знаеше немски, английски, сръбски, унгарски и китайски. Навсякъде искаха да покаже диплома за филология по съответния език или нещо като следдипломна квалификация. Той нямаше такива документи. Езиците знаеше говоримо. От Министерството на външните работи му писаха, че могат да го вземат на хонорар за търговски преговори с китайска делегация, която щяла да пристигне след месец у нас. И въобще, ако има нужда от преводи на документи и писма. Започна като синхронен преводач. Работи около месец и се отказа. Било много отговорно, а заплащането – малко. Не бил свикнал да работи за толкова малко. В Америка не било така. Започна да скитосва по София. Прибираще се вечер. Аз го издържах, живееше при мен в общежитието. Беше претенциозен, искаше пари за ресторант, не можел да се храни в квартирата, в Америка не било прието така. Аз започнах да вземам заеми от приятели и колеги, но парите бързо свършваха. Започнах да правя икономии от свои разходи за храна и дрехи. Но пак не можех да издържам финансово. И психически вече. Йоан започна да ме тормози и най-безцеремонно да ми пребърква джобовете, да се държи брутально.

Всеки ден си сменяше чорапите, старите хвърляше в коша за боклук, караше ме да му пера ризите. Взех един чифт от изхвърлените чорапи и ги изпрах, защото моите бяха скъсани. Тъкмо щях за ги обувам, беше неделя, той каза да му ги дам, че били негови. Но нали ги изхвърли, викам. Няма да ти ги дам, изпрал съм ги за себе си. Нахвърли се отгоре ми, затисна ме. Беше над 100-килограмов четиридесетгодишен мъж, навря чорапите в устата ми и за малко да ме удужи. Започнах да го моля да ме пусне. Пусна ме и си взе изпраните чорапи, а аз останах с моите скъсани.

Следващата събота отидохме при Сим на гости във Велико Търново. Останахме три дни. Сим и жена му ходеха на работа в кухнята на ресторант „Славяни“, ставаха рано и се връщаха късно следобяд. Йоан започна да хазайничи като у дома си. Той имал ли е дом, се питах. Казваше – аз съм гражданин на свободния свят. По някое време се затваряше, някъде около 8 часа заранта и започваше да върти станциите на радиото на Сим. Около час. Не ме допускаше при себе си в стаята. А чантата винаги беше или в краката му, или в ръцете му. Един път отворих да го питам нещо. Той се беше надупил и записваше някакви числа, които му диктуваше говорител от УКВ-станция. Направи ми знак с ръка да затварям. Започнах да се съмнявам в носталгията му по родината и роднините. Може би е изпратен с някаква задача? Още два пъти през деня се усамоти край радиоапарата. Видях, по-скоро почувствах, че е доволен от разкодираното. На следващия ден, след като се поразходихме из града на Янтра, нещата се повториха в определения час. Беше ми неудобно да го питам какво прави. Но имах някакво лошо предчувствие.

На третия ден след радиозаниманията му, той започна да си припява някаква песничка на немски. Наподобяваше „Лили Марлен“. На обяд хапнахме, каквото имаше, а то имаше много, защото семейството-готвачи си носеха порционите вкъщи, а там те се хранеха между другото. В килера намерихме една дамаджана с вино. Аз изпих една чаша и отидох в другата стая да полегна. Заспал съм. След три часа се събудих от някакви гадни изпарения. Погледнах коридора – целия беше оплескан с оповръщана храна. Отворих хола и какво да видя: Йоан хърка, та се къса, петлитровата дамаджана – празна, саламът, сиренето и пържолите – изядени. По-точно непреработени от стомаха му и изхвърлени в коридора. Беше пиян като гъз. Разтърсвах го, виках му да стане, уви. Тъкмо разчиствах коридо-

ра, колкото можех, и Сим и жена му се върнаха от работа. Та като се развика жена му: аз затуй ли ви прибрах, маскири с маскири. Да се пръждосвате от къщата ми, че ще извикам милиция. Сим беше като на тръни, изплашен.

От крясъците Йоан се разбуди подпухнал и блед като платно. Олюлявайки се, отиде до тоалетната. Стойка продължаваше да крещи за милиция, шпиони и какво ли не! Аз бях казал на Сим за Йоановите истории с радиото му, а той като послушен съпруг – на нея. Сега тя ни цакаше с тези козове, с цел да се отърве от нас. Йоан излезе поосвежен и леко изплашен. Ами, Пенко, ние да си тръгваме, че много се задържахме, пък и бели направихме на брата. Сим, който беше под чехъл, вече беше събрал пътеките от коридора и ги накисваше в банята. Мълчеше, целият беше зачервен. Като посрани се измъкнахме тихомълком и се запътихме към гарата. По-точно аз се чувствах виновен, макар да знаех, че Йоан е дебил. На него не му пукаше изобщо от нищо.

Трябва да отидем в Девня, да се видим с Христо, каза ми той на излизане от Сим, да се видим като братя на живо. За пръв път. Беше на две години, когато с мама си тръгнаха за България, уж за двайсет дена. А ето минаха почти двайсет години зад Желязната завеса. Защо да не идем, казах аз, но ще му дамеш някой лев да си купи нещо като излиза в градска отпуска. Направи се на глух, но аз нямаше да го оставя така. Нали ми се похвали веднъж, като си пийна, че в голямата черна чанта, с която не се разделяше, има стотици чекове и можел да тегли долари от която си иска банка. Повече не отвори дума за чековете. Караше ме да го храня и черпя, защото ми бил на гости.

СИМ

Стойка щеше да ми оскубе косата заради пакостите на Йоан и Пенко. Да не са стъпили тук, ще им счупя краката. Ще ида в милицията и ще разкажа и за радиото, дето слушаха. Но той само Йоан, обадих се да защитя Пенко. Ти да мълчиш, че има да береш ядове и ти. И ми натри носа за германското семейство, които гостуваха у нас три лета подред на път за Варна. Те оставаха по четири-пет дена, но тя опяваше после, че сме се охарчили заради мен да си упражнявам езика. И за благодарност какво – някакви дрипи ни оставяли да доизносваме. Всъщност дрехите и обувките, които ни подаряваха, бяха чисти, изпрани – грееха като нови. Каквито и си бяха. Но една жена иска ли да злобее, и за карфица ще се хване, ако търси повод.

Германката – едра и сочна блондинка, около трийсет и осем годишна, беше бездетна, умираше за дете. Не знаех у кого от двамата бе вината, но когато останехме насаме, ме гледаше очаквателно с големите си сини очи. Но третата година не се стърпях и когато жена ми и Гюнтер бяха отишли да търсят някакъв сувенир, да ме прости Господ, извърших прелюбодеяние. Първо я хванах за кръста отзад с две ръце, уж че се спъвам, за да не падна, притисна се тя към мен и аз започнах нескорошно да я целувам. Тя това и чакаше горката. Усети желанието в мен и се отпусна в прегръдките ми.

Обладах жената на госта си. Грозно и подло. Но как да се въздържиш от такава мощна красота, от такова привличане. Тя трептеше, тя зовеше за ласки, жадуваше ги. Пък и защо да не роди, да си отгледа и тя дете като всяка майка. Това е неосъзнат природен инстинкт – да се продължиш... След два дни тя създаде нов сгоден случай да останем насаме. Този път беше за по-дълго. Два пъти изтръпвах в утробата ѝ. Забит в нея, чувствах, че летя. Сладка кражба. Заминаха и повече не дой-

доха. Следващата година германецът ми писа, че имали момченце. Добре, че с него си приличахме малко – аз клоня към блондин, като него. Стойка може би подозираше нещо, никога не ѝ стана приятно, когато станеше дума за германското семейство от ХанOVER.

ЛЕТОПИСЕЦЪТ

Трудовашкият взвод, в който служеше, по-точно работеше Христо, се готвеше да излиза и тази заран за обектите в Содовия завод. Минаха три месеца, откакто го призоваха да „бди и строи“ за родината в Строителни войски. По-точно да строи безплатно и каторжно. Грешка, плащаха лев и петдесет стотинки месечна заплата. Беше му обидно, че е подценен и поставен наравно с цигани и неграмотни турчета. Местните дерибей в Драгойново, от които зависеше бъдещето на всеки човек, се направиха на разсеяни. Те били дали положителна характеристика, но „отгоре“ се намесили и Христо се озовал в графата „неблагонадеждни“. Не заради теб, но нали знаеш много добре, Пенко беше политически затворник, баща ти останала в ФРГ, най-големият ти брат е в САЩ, а преди това е служил във Френския легион и се е бил срещу нашите другари от Лаос и Виетнам. Макар че си добро момче, добър общественик и спортист, понасяш неприятности заради семейството си.

Ама нали всеки сам гради бъдещето си, възрази Христо на Тошката – местния чиновник, завеждащ военния отдел в селсъвета. Така е, но тук се касае за сигурността на държавата. Ето и ти миналата година искаше да идеш при баща си в ФРГ на гости за три месеца. Може би щеше да се върнеш, за да отслужиш воинския си дълг, а може би – не. Гаранция няма. И другарите от Държавна сигурност правилно не те пуснаха. С

брат ти Симо бе направена грешка, и той бе изпратен да служи на границата. Но по-късно това беше отчетено, а вуйчо ти, който тогава се застъпи за него, получи партийно наказание за слаба бдителност.

Не можеше нищо да се направи срещу „железните аргументи“ на управляващите. Преглътна и тръгна към Военното окръжие. Към полунощ ги качиха на пътнически влак, заранта се озоваха в Бургас, а по-късно с автобуси в Приморско. Беше средата на октомври. От Международния младежки лагер си бяха тръгнали последните групи летовници, оставяйки аромата на тайнствена сладост и някакъв небългарски аристократизъм дори и в предметите разхвърляни или забравени. Циганите се кефеха най-много на смачканите еротични списания, от които се усмихваха голи моделки... Но и българчетата си плакнеха очите. Като няма наяве, поне на картинка... Една седмица провеждаха оборка на района. Времето беше меко, особено следобедите, и ставаше за плаж. Но кой ще ги остави...

ХРИСТО

Леглата ни бяха железни, на два етажа – около двеста на брой, заредени в наскоро опразнения ресторант на хотелския комплекс „Нептун“. Стотици младежи бяха почивали тук – в елитния Международен младежки лагер – Приморско, с който се гордееше ЦК на Комсомола, а Тодор Живков го посещаваше всяко лято. И обясняваше на чуждестранните младежи и девойки, че така добре почивали и нашите младежи, че подобни условия на живот и отдих на хората можел да създаде само *социализмът*.

А сега ние трябваше да съберем и почистим всички отпадъци от тези показни грижи – боклуците в опразнените стаи, в бунгалата и в дъбовата горичка: дамски аксесоари, празни флакони от пръскала и мазила, използвани презервативи и памучни тампончета на овулирали момичета, мръсни пликчета и хавлии, части от вестници и списания... Това ставаше след обяд към 15 часа, когато уж трябваше да почиваме.

До морето имаше един хвърлей разстояние, колкото дължината на две футболни игрища. Тръбата свиреше в пет. За две минути трябваше да сме извън помещението, а след петнадесет започваше физзарядката. Едва сварвахме с тоалетните. След няколко елементарни упражнения започваше крос до Китен и обратно. Темпото се диктуваше от ефрейтор Шиков – едно злобно русоляво момченце от Видинско, изгонено наскоро от армията за кражба. Слухът върви след човека – къде точен, къде лустросан, но не го изпуска. Пътищата му са неизвестни. А иначе Андрей Шиков бе едно голобrado и слабичко момче – имаше вид на самата невинност. Къосе. Гледах да избягвам погледа на зелените му малки очички. Бил е младши сержант в армията, кашик, разжалван на ефрейтор и пратен за назидание при трудоваците. Но пак началник. Говореше се, че го хванали да краде в спалните помещения, когато бил дежурен. Беше си запазил армейската униформа и обичаше да плаши и наказва обърканите новобранци. Особено мургавите.

Който изостанеше в кроса или където и да е в обучението, си патеше здраво. Шиков му измисляше специални упражнения: бегом до морето и обратно, легни-стани, атом от изток, атом от запад и все от този род.

Преди обяд – теория, след обяд – строева. Ходом марш към морето, командваше ефрейторът. Първите, стигнали до водата, спираха. Кой ви каза да спрете? Продължавай, командите ги давам аз. Така със зимните си шаечни дрехи навлизах-

ме до гърди в морето, защото нямаше команда „кръгом“ или „остави“. Влахчето си умираше от кеф. След едномесечната гонка ни заклеха за вярна служба към народ и родина с едни пушки манлихери от Балканската война в ръцете. Без патрони, разбира се. А след клетвата ни ги взеха, щото нямало да ни трябват вече. И ни разпределиха по обектите.

Нашият взвод беше определен да служи в Девня. В Содовия завод. Имаха нужда от безплатни работници за тежката и опасна за здравето работа...

Девня – Долината на бавната смърт и на бързата любов, както я наричаха местните интелектуалци, наистина димеше в пушеци и прахоляк. Прането на домакините посивяваше за час. А ние вършехме, каквато има непосилна за цивилните работа: изкопи, полагане на кабели в дълбочина, лепене на плочки, отливане и облицоване на вани, в които ще се вихрят отровни разтвори, работа с киселини.

Храната идваше на обекта към 13 часа, когато някои вече си бяха изяли хляба. Заран, след закуска, ни даваха по един хляб за обекта. От него трябваше да остане и за вечеря.

На обекта като бояджийки работеха и две проститутки-софиянки, въдворени за две години по съветски тертип да се учат на труд, та да се отучат от другото. Уви, те тука повече се развихриха и заработваха много повече от заплатата си. Тук имаше и затворници на по-свободен режим, работеха и изкарваха добри пари. Имаше и турци, които работеха две седмици по 12 часа всеки ден и после ходеха при семействата си да се грижат за тютюна и за семействата си в оставащите две седмици до края на месеца. Като непретенциозна работна ръка имаха бонус – от обекта ги караха до родните им места и ги връщаха безплатно.

Да се върнем на „заточените“ мадами. На аванс или на заплатата късно вечерта пред стаята на Зоя и Светла се заформяше

опашка от жадни за нежна плът мъже. Хората чакаха кротко и смирено, без да се пререждат. Сеансът струваше пет лева.

Ние, трудоваците, преглъщахме отдалече – едно, че нямахме пари, друго, че в 21 часа имаше вечерна проверка и след нея – прибиране по стайте или в Димитровската стая – на телевизия до 22 часа. А след това – в спалните. Имаше женени циганета между нас, които не издържаха без секс, намираха пари и прескачаха оградата. Когато хванеха – три дни карцер. Светла не бе особено привлекателна – дебела, с увиснал корем, перхидролена коса. Но си имаше редовна клиентела от по-възрастните турци. Зоя обаче обираше точките – висока и съразмерна, приличен бюст, къдрава черна коса, сини очи. Знаеше си цената и нарочно минаваше край оградата на поделението да ни дразни. Очите ни се лепяха по задника ѝ. Сигурно много от нас са я сънували. Турците обаче налитаха на дебелината Зоя. Вкусът на Анадола се виждаше и тук.

Една заран, преди да се отправим към автобусите за работа, ротният ме спря и каза, че този ден съм в градска отпуска, защото съм имал свиждане с двама души – мои роднини. Преоблякох се в по-прилични дрехи, взех разписаната от капитан Драгиев книжка и се отправих към портала. На входа стояха двама души – брата Пенко и още един въздър господин, с обло бяло лице, кафяви очи и дребна коса, стърчаща нагоре. Беше с черен костюм, бяла риза и черна вратовръзка. В лявата си ръка държеше солидна черна чанта.

Запознайте се, това е брат ни Йоан, каза Пенко. Преди месец се върна от Америка. Думите не ме изненадаха особено, сякаш говореше за друг човек. Подадохме си ръце. По-точно той подаде два пръста – показалеца и средния. От него лъхаше някаква далечна студенина. Личеше, че не се вълнува изобщо след 20-годишната ни раздяла. Помни ме като двугодишен, а пък аз – само по снимка. Но сега, наяве, бе друго. Студенината

му се предаде и на мен. Не посмях да го питам за личния му живот...

Тръгнахме из градчето. Черпиха ме кафе и лимонада. Обядвахме в ресторант. Йоан говореше малко. Задавах му въпроси за живота в Америка, за хората, сградите... Отговаряше кратко и стори ми се – неохотно. Отидохме в Централното ръководство на комплекса да питаме за работа като преводач. Каза на секретарката на директора, че владее пет езика. Тя наблегна, че имали преводач от френски и английски, но ако искал, да напише молба. За всеки случай. Написахме кратка молба и си тръгнахме. Йоан написа адреса на Пенко. Изпратих ги до автогарата към 16 часа. Чувах Пенко да го подканя нещо: хайде бе, хайде бе, дай му...

Преди да тръгне автобуса, Йоан ми подаде 5 лева, свити на руло: Един подарък от мен, ей тъй за харчилък.

Повече не го видях. Пенко ми беше разказал някои неща от гостуването им в Търново. Като се изволних, разбрах, че имал перипетии с нашите власти, бил в Централния затвор в София, следствен. Дали пък нашето ДС не му е създавало образ за пред американците? Но защо, освен ако не е двоен агент? Освободили го по повод на амнистия – 20 години от соцреволюцията или победилото соцвъстание, както го назоваваха тогава агитаторите. Или превратът, както пък сега се пише и говори. Останалото научих след много години. Но в разказите на Сим и Пенко и в документите, които прочетох, когато отвориха досиетата, имаше съществена разлика. Защо ли?...

В края на службата, по-точно бачкането без пари на държавата, бях слаб, но изпечен като каиш – тънък, но силен. От тези, дето точат бръсначите на тях. Тежах 62 килограма, висок 178 см.

Изпили порядъчно количество алкохол и с възгласите: Уво-Уво-Увол–не–ние!, ние, трудовачетата – враговете на на-

рода, вървахме по главната. Трудно понасяхме първите часове на свободата. Условната свобода. Свободен си като пчела, но в рамките на кошера. Най-много да си носиш нектар от дворчето, наречено България. В други дворове и полета не можеш да прелетиш, друг мирис и цвят да вкусиш. Постепенно се разделихме на групи по направления, разменихме си адреси, прегръщахме се, целувахме се... А после всеки на своя автобус. Аз – към Драгойново.

ЦОНКО

Пенсионирах се като работник по чистотата в градската управа на Брауншвайг. Писах писмо на Христана в Драгойново. Пенсионер съм вече. И съм добре със здравето. Извиних й се за дългото мълчание, затуй, че не съм й прасал пари за издръжка, за всичко, дето съм й причинил след четиридесетгодишната ни раздяла. Ако ме приеме у дома, ще й донеса пенсия в западногермански марки, с която бихме живели добре всички. Ако не беше се заинатила тогава, през август 44-та, и не беше тръгнала сама с малкия Христо за България през фронтовете на войната, и сега щяхме да си живеем добре в Шапен, който вече е квартал на града. А Брауншвайг е преобразен: нова гара, асфалтирани улици с цветя и зеленина греят, хората спокойни, работливи... Завършвах писмото си отново с молба, че тук ми е самотно и тъжно и че последните си години и смъртта искам да срещна в родния край. И да ме погребат до баща ми в Драгойновското гробище.

Отговори ми след два месеца. С кратко ядовито писмо. Където си бил досега, там да ти изгният кокалите. Ти пита ли ме как съм живяла, как издържах тези момчета, откъде намирах сили да се боря с живота, за да ги отгледам здрави и читави, с

изключение на оня пройдоха Йоан, който се е метнал на теб. И не прокопса никъде, макар да обиколи света. Туй ми е последната дума и не си прави труд да пишеш отново.

Отряза ме. Написах писма на Пенко, на Христо и Симо да ми помогнат, да я убедят да ме приеме. Обещах им подаръци, леки коли и парично подпомагане. Отговори Пенко, той си е милостлив, тъй си го спомням, макар и да съм го поступвал от време-навреме, вярвах, че ми е простил. Писа, че той лично ми е простил, но майка му не може да прости и не дава дума да ѝ се издума за моето завръщане...

Тогавя се сетих за циганката Мария Крантова и за дъщеря си Христинка, които бяха заминали още през 47-ма с влака на ООН за България. Пенко ми беше писал, че пътували заедно. И след всички перипетии се разделили в София. Имах един стар адрес. Преди години бях писал на Мария да дойде при мен с детето, но не я пуснали, защото сме нямали граждански брак. Не знаех дали е сама или е семейна сега. Едва ли – такава съблазън не може да остане сама. Имаше си всичко, спомням си, което да завърти акъла на мъжете. Сигурно си е уредила живота. Но реших да пробвам за всеки случай. Нали имаме дъщеря все пак. Писах с надежда да ми отговори. Уви. Писмото се върна. Такава улица нямало и такъв номер.

Угасна и последната ми надежда. Заедно с нея ще угасна и аз някой ден в чуждата държава, без да има кой да ми затвори очите.

ЛЕТОПИСЕЦЪТ

Вече половин година Йоан кръстосва България. Взе да му омръзва родината и родният край. Нищо интересно не му се случваше... Насити се душата му на родни планини и реки, на

срещи и спомени и неща, за които плачеше в писмата си и упорито искаше да се завърне. На всяка цена в родната Народна република България. Но сега го обхвана някаква необяснима апатия. Не мислеше вече за мама Христана и за кирпичената къщичка край Янтра, за другарите и съучениците си от детството, за страстните наши момичета дори. Срещу долари правеше любов, с която си хареса от контингента край елитните хотел-ресторанти. Хвана си и малко трипер за спомен от една. Винаги се пазареше предварително около столичния хотел-ресторант „Балкан“ най-вече. После ги водеше в квартирата на Пенко или те го водеха на техни места. Предпочиташе той да води, страхуваше се от нападение и ограбване. Но изглежда сексуалните му напъни поохладняха. Липсваха му хоризонт, път и нови мечти. Нямаше подходяща работа за неговите възможности.

А може би беше изпълнил възложените задачи. Ако се вярва на думите на Сим и на Пенко за заниманията му пред радиоапарата, за евентуално приети шифрограми и съобщения... Тогава защо така хлапашки, ако наистина е нечий агент, тръгва с влака за Гърция без виза и без необходимите официални разрешения.

Някъде до първата гранична зона правят проверка на документи и Йоан е задържан. Опит за бягство от родината! Непознат без паспорт. Отведен е в Централно следствено отделение – София. Започват разпити, на които той се държи като човек „ни лук ял, ни мирисал“. Просто така бил свикнал да пътува по света. И досега, представете си, никъде не го спирали. В Щатите било така.

Назначиха му втори следовател, който като го видя, ахна: Бе, Йоане, ти ли си, какво правиш тук, как си се забъркал в тази каша?... Оказа се неговият съученик от отделенията в драгойновското начално училище Петър Дацов. Цивилен, но под-

полковник. Следовател по политически дела. Разприказваха се за детството, за игрите край Янтра и Росица, за училището, за съученици... Дацов тихомълком почти обеща да помогне. По повод 20-годишнината от 9 септември 1944 година правителството издаде закон за амнистия на следствените с по-леки прегрешения и за осъдени, които имаха да излежават още година-две. И за тези, които имаха добро „поведение“, разбира се.

И ето – отново свобода. Но този път, опарен от нехайството си, Йоан намира правилния път. Вмъква се във Френското посолство. И като войник на легиона търси политическо убежище. Как е излязъл оттам, не се знае, но през септември 1965 година, се обажда от един хотел, близо до парижкото летище „Орли“, собственост на Френския легион.

Ето и писмото:

„Драги Пенко, Христо, Симо и мила майко.

Става вече почти година, откакто напуснах София и заминах на Запад. Прекарах два месеца в Брауншвайг. Бях на гости при бащата Цонко в Шапен и Хилда Шумахер в Глисмароде. Видях и Дитрих Лампе, съученика на Пенко. А също така бях и във фирмата „Бемма“, която реконструирала оня химически завод в България и си спомнят с много добри чувства за преводачеството му. Много доволни са от съвместната им работа. Говорих лично с директора. Поздравих всички наши познати, които още са живи и здрави и си спомнят за нас. Целият град Брауншвайг изглежда съвсем друг – той е един съвременен модерен център, макар и не толкова голям. Има нова железопътна гара, която е като едно цветно бижу. Ако желаете да пишете на Цонко, адреса му е „Каманщрасе“ 15, Брауншвайг. Скоро се пенсионира. Изпраща ви сърдечни поздравии. Желаете да се завърне в Родината си.

Много здраве на всички, които се интересуват от мен. Очаквам отговор.

Ваш Йоан.“

Тъй като не получи отговор, след два месеца Йоан изпрати три самолетни билета от София за Париж със запазени места плюс 20 долара за всеки един от тримата братя. Какъв наивник! Бил зад Желязната завеса, а не осъзнал какво е. Може би защото се измъкна леко, през Френското посолство...

Естествено, ДС не пусна тримата братя. Дори един. И не ги изпусна от очите си. И по различни поводи продължаваше да ги държи във шах. Има такава ситуация в черно-белите квадратчета – „вечен шах“, от която няма измъкване. Или поне не се очертаваше такова в близкото столетие. А и Йоан повече не се обади.

ХРИСТО

Мотях се из село два месеца и ми омръзна. Ходих във Велико Търново и в Горна Оряховица да търся работа. Питах, разпитвах – без резултат. Взех да се изнервям. Мама ме успокояваше – все някак с нейната пенсия щели сме да изкараме. А пенсията й, току-що се бе пенсионирала, беше смешно малка, текезесарска. Тошката от военния отдел на селсъвета, дето беше ме препоръчал за трудовак пред военните, отминаваше гузен край мен с колелото си. Живеехме наблизко и често се налагаше да се разминаваме в махалата. Не знам дали е вярно, но взех да си мисля, че у хромите, куците и наказаните от Бога има някаква омраза и завист към нормалните хора. Чувал съм и взех да го вярвам. Тошката имаше големи и зелени жабешки очи, шръкнали настрани уши и единият му крак беше с десе-

тина сантиметра по-къс. Поради това винаги се движеше с колело – от тях до стълбището на селсъвета и обратно. Вече не го и поздравявах, отбягвах мазния му поглед. Опита се да ме заговори няколко пъти, но го отминавах мълчаливо. Не съществуваше вече за мен. Макар че преди казармата ми се пишеше едва ли не приятел...

За да минава времето, а и да се отърся от тежки мисли, правех дълги преходи по брега на Янтра. Тя обикаляше селото и аз заедно с нея го обикалях. Беше си дошъл в отпуск един наш състезател на дълги и средни бягания. Гошо Тихчев – републикански и балкански шампион на 1500 и 3000 метра. Но той не се отпускате. Тренирахме заедно, бягайки по насипа, опасващ селото. Служеше в спортната рота на армията. Стигнахме ли до Големия бент, намалявахме темпото, разгривахме и дълго гледахме падащата вода и играта на малките рибки. Те имаха дързостта да ѝ се противопоставят. Да се изкачват срещу падащата голяма вода. Не бях ли и аз една такава рибка, блъскана от водопада на системата. Но аз не се съпротивлявах видимо, защото не виждах изход. Имаше една приказка – срещу буя на лудия и пистолета на силния не можеш да противостоиш. Бях примирен, макар и да скърцах със зъби... Вътрешно в себе си трупах ненавист и омраза към партизанските порядки. Ето – опитах се да кандидатствам право, но се оказа, че нямам подходяща характеристика и за това. По-късно разбрах, че тази специалност била отредена за децата на най-верните и влиятелни другари... Оставях Гошо да прави поредните си обиколки сам, и от Щирковата воденица се отправях нагоре към голите хълми над селото. Високо, колкото можеше по-високо. И все пак това беше равнина – Дунавската, макар и хълмиста. Но равнина. Отгоре и отдалече селото изглеждаше като гнездо за птици. Птици бяхме всички, които отлитахме и се

завръщахме тук. Рано или късно. С телата или с душите си, но се връщахме. Ние, драгойновските гурбетчии...

Един понеделник си взех някои неща, предимно дрехи и бельо, качих се на влака и потеглих към Долината на бавната смърт и евтината любов. Нямах избор тук, а Девня се разрастваше, беше голям национален обект и трябваша аргати за черната работа: строители, бояджии, фаянсаджии, стъклари... От Личен състав на Содовия ме пратиха при бъдещия началник на една елподстанция, която предстоеше да бъде пусната. Набираха среднисти за дежурни електротехници. Излезе ми късметът, но в началото трябваше, заедно с другите момчета, да помагаме за завършването на обекта. Имаше довършителни работи по мозайки, измазване, поставяне на осветление и т.н. Бъркахме бетон на ръка, превозвахме го с колички, правехме изкопи, изхвърляхме строителни отпадъци и какво ли не още. Накрая помагахме и на инженерите по наладката и пробите. А заедно с това вечерите ни обучаваха по 2-3 часа за новата отговорна работа.

В общежитието ме настаниха в една стая с две момчета от нашия край – Наско и Бойко. Подстанцията и общежитието, което беше съвсем наблизо, бяха извън града. Стаята ни под номер 100 беше на шестия етаж, а прозорците гледаха към промишлената зона с десетките производства-замърсители: завод за пенобетон и цимент, содов, азотно-торов и какво ли още не. Отначало заран излизах на терасата да правя лицеви опори и разни упражнения за разкръшване. Започнах да усещам дращене в гърлото и сълзене на очите. Логично – отсреща огромен облак, кафяво-жълтеникав или смог, както по научно-му взеха да го наричат. След третото утро започнах да си правя лицевите опори в стаята, докато Наско и Бойко се излежаваха. Към заплатките ни от 65 лева даваха по 20 процента вредни. И двеста да дават, кой може да ти върне здравето, роп-

таеха работниците. Добре, че работехме в затворени помещения: коридори, командна зала, вътрешни разпределителни електроустройства. Подстанцията беше понижаваща 220 на 20 и на 6 киловолта. Линиите или така наречените фидери захранваха обектите, в които имаше двигатели, работещи с 6000 волта напрежение. Често ставаха аварии, породени най-вече от претоварвания. При нас трещяха маломаслените прекъсвачи, палеха се токови килии при по-силен товар. Екстрено сменяхме трансформаторното им масло, а нагорелите крайници изчиствахме до блясък с пила и шкурка. И включвахме отново. Както писа един журналист в централен вестник: „...И токът бавно и тържествено потегляше...“ Много смях. А на практика всичко ставаше форсмажорно и токът тръгваше със скоростта на светлината, а не бавно и тържествено. Обектите чакаха. Всеки престой над 15 минути по наша вина ни струваше парични глоби и наказания. Отнасяше го и началникът ни. Отделно крясъци на големци от различни нива, ругатни по радиостанцията и телефоните. Не стига, че беше опасно за нас, за живота ни, а от друга страна ни изнервяха и препираха допълнително. Истинска лудница. Бързината водеше до заобикаляне на някои основни правила по техническата безопасност. Получаваше се затворен кръг. Ако спазваш правилата, трябва да изпълниш пет-шест обезопасяващи мероприятия, а това отнемаше поне 10 минути. И тогава започваш да оправяш аварията, като естествено просрочваш времето и телефоните започват да звънят на поразия. Ако пренебрегнеш някои от правилата, можеш и да влезеш в 15 минути, но за сметка на здравето си рискуваш. Работиш под напрежение или в близост до проводници под напрежение. И един невнимателен жест и... Както се случи с колежката Верка. Без да иска, с лакът закачи една шина и се запали пред очите ми. Додето изключим всичко и я изгасим, беше вече въглен...

Три месеца беше пред очите ми потресаващата картина на смъртта ѝ. Сънувах пламъците, които обхващат и мен, крещях насън на колегите да изключат напрежението. Те се бавеха, или не ме чуваха. Или техниката отказваше... Скачах, плувнал в пот. Виждах гримасите на съквартирантите, събудени от моите крясъци. Не беше нормално. Посъветвах ме да ида на психиатър...

СИМ

След като Йоан се подигра с нас, като ни изпрати тези билети за самолет, повече не му се обадох. Няколко пъти ме беше изиграл в съвместния ни живот и повече не исках да го чуя и видя. Още като деца, си спомням как ме баламоса един път... Така тръгна от детството и тъй продължи с лъжи и мошеничества живота си. Не знам как се е оправял по света и как е останал жив досега, ако и там си е служил с мошеничества. Друг път, който помня – в Германия, като се съюзи с банкера, излъга ме да подпиша пълномощно на немски и ми взе парите. И като се върна в България и бяха на гости с Пенко, пак успя да ме заблуди, като ми пробута фалшиви долари и ми взе грешни пари. Уж имах обеща на ухото. И пак ме изигра.

Още един път се обади от Франция. Защо не дойдохте, защо не ми пишете. И се изгуби пак...

Реших да потърся бащата, бяха минали десетина години, откакто писа, че се е пенсионирал и иска да си дойде. Писмото ми от „Каманщрасе“ 15, адреса, който последно ни беше изпратил, се върна. Такова лице не живеело там...

Междувременно годините си вървяха. Пенко продължаваше да работи като бояджия в Кремиковци, но мама застаря и трябваше да помислим за нея. Пенсията ѝ малка, земеделска,

от ТКЗС-то, и от търновските предприятия имаше пенсионни осигуровки, които ѝ отредиха обидната сума от 68 лева месечна пенсия. Аз и Христо ѝ прашахме по някой лев, но това не оправяше нещата. Трябваше да има близък човек там. Да ѝ помага и да поддържа къщата. А и да не е самотна в дълбоката си старост... Това трябваше да е Пенко, защото беше сам и необвързан семейно. Нямаше деца – явно по време на арестите, по карцерите и затворите, когато съзряваше като мъж, нещо в него не се е доразвило напълно. Най-вероятно оплодителната функция на организма.

ХРИСТО

Дните в промишленото градче течаха еднообразно. С Наско и Бойко работехме на различни обекти, но в една смяна. Смяна „Б“. Работиш 12 часа – от осем сутринта до осем вечерта, на другия ден застъпваш в осем вечерта за нощна смяна – пак 12 часа. След това почиваш 48 часа. Така се върти работното кълбо. По този начин за 22 или 23 работни дни правиш необходимите часове за заплатата си в зависимост от броя на дните и празниците (ако има такива) в текущия месец. В оставащите 5-6 дни си свободен или в „кодекс“, казано на профсъюзен жаргон. Ако графикът е направен така, че почивката ти в края на месеца съвпадне с другата почивка в началото на другия месец, имаш свободни две седмици, почти една отпуска. Тогава си вземаш торбичката и – където ти душа сака. Ако искаш екскурзия, завръщане в родния край, любовни авантюри и какво ли не...

След работа обикновено играехме карти или шах. На бридж залагахме 50 стотинки или един лев, за да е по-интересно и напрегнато. След аванс или заплата, вземахме пиене и за-

почвахме играта. Не усещаме как изминават 12, 24 или 48 часа, ден ли е, нощ ли е. Не откривам топлата вода, като казвам, че комарът увлича. Той заразява ума ти. Но друго е да го изпиташ на собствен гръб: напрежение, алкохол, цигарен дим, караници, разпразии... Едни се разоряват, други забогатяват. На втората година решихме, че така си губим времето, нервите и парите. И решихме да учим задочно. Наско и Бойко записаха МЕИ-София, аз – Химико-технологичния институт в Бургас. Вече не искаха политически характеристики от родните места на кандидатите за висше образование. Продължавахме да играем на карти, но вече само за удоволствие, и то когато си вземахме поредните изпити.

За удоволствие и по-скоро за разтоварване си имахме едно момиче от КИП-а (контролно-измервателни прибори) на Азот-ноторовия. Беше много печена, умна, находчива. Нимфоманка от Плевен, на 21 години. С рижа коса, кафяви очи, тяло на манекенка, висока, но съразмерна. Непукистка или поне така изглеждаше. Обслужваше ни на смени. Тя си избираше кой да бъде поредният. Не се сърдехме. Останалите разбираха без думи и отиваха да пият бира за 3 часа. Ето че и Ев(т)ината любов от Долината на бавната смърт дойде щастливо при нас. Как да не вярваш на народния певец, на безименния фолклорист.

Милена, така се казваше нашата обща муза, на всичко отгоре умееше и да готви добре. Даваше всичко от себе си, за да ни е добре. Помня, че една нощ я доведе Наско, след някакъв запой. Пили, пили и накрая тя се хванала се на бас, че ще ни оправи и тримата. Наско загуби баса от 100 лева, две трети от заплатата си. Това беше единственият път, когато ѝ се изредихме и тримата, пияни като нея. После нещата влязоха в релси, така да се каже. Ако това са някакви „релси“. Когато бях за пръв път сам с нея, се изумих на овлажняването ѝ. Пликчетата ѝ бяха мокри, тялото ѝ – също. То грееше, по-скоро гореше ка-

то печка. Не усетих как потънах в него, в тази опалена пещ. С няколко вродени, ловки завъртания ме направи безпомощен. Едва успях да го извадя и се изпразних на пъпа ѝ. Нямаше как да не е нимфоманка, ако и другите любовници бяха като мен. Тя трябваше да бъде задоволена като жена. А ние се държахме като юноши, пък и няхмахме опит в секса. По-късно успях да се задържа в нея до десетина минути. Считах го за постижение. За „баджанаците“ не знам. Не споделяхме опит. Съучастнически си намигахме, когато трябваше двама от нас да опразнят терена. Бяхме сигурни, че не ходи с други, затова и не се страхувахме да не хванем „буби“ или да потечем. Флиртувахме с нея, правехме ѝ комплименти, купувахме ѝ подаръчета. Наско отвреме-навреме ѝ посвещавахме свои еротични стихове...

Идилията свърши, когато един от нас, явно по време на отпуската, бе опитал и нещо друго (сигурен съм, че не бях аз) и я натресе с трипер, а тя – съответно и нас. Верижна реакция. Подозирахме се, без виновният да си признае. Тръгнахме по доктори във Варна. Тайно, след смените, за да не разберат колегите по работа и началниците. Естествено Милена също трябваше да отиде да ѝ вземат намазка. Да я разпитат и разтакават. И за наше съжаление си тръгна от квартирата „завинаги“, както се казва в една телевизионна игра. Всъщност пак се виждахме и си говорехме, но толкова. Бяхме я предали. И себе си един друг. От глупост, неопитност и подценяване на „предпазното средство“, наречено презерватив, предпазител, капот и т.н. Но останахме дискретни, макар и с пръст в устата. Невероятно за български мъже.

След месец тя се омъжи за един началник-цех, бяхме на сватбата, направихме голям купон, дадохме подарък на младото семейство – широка спалня, и пожелахме много любов, много секс и много деца. От наши уста в Божиите уши, както

се казва. След има-няма година Миленчето се сдоби с мъжка рожба и стана най-примерната майка, която познавам...

ЛЕТОПИСЕЦЪТ

Пенко от доста време живее в Ботунец, само хубав спомен остана работата му като преводач. Тук му бяха дали една стаичка – служебна квартира-общезитие на Кремиковци. Работеше като бояджия – асфалтови замазки. В опасна за здравето среда, която бъркаше от отровни изпарения на бои и химикали. Една кофичка кисело мляко беше „предпазната доза“, с която предприятието си позволяваше да обезвъзмезди здравето на постоянно тровените си работници. Каква грижа за социалистическия труженик! А профсъюзите, които трябваше да защитават членовете си, играеха на котка-мишка с директориите. Пенко нарисува една карикатура по този повод и я прати в заводския вестник „Кремиковски строител“. За негово и всеобщо учудване на приятелите му, тя беше отпечатана: показваше малко гише, с табелка отпред „Председател на профсъюза“. Пред гишетото стоеше работник, който явно се жалва, от очите му капят сълзи... От очите на профсъюзния председател – също капят сълзи и той ще ревне като че ли всеки момент в знак на солидарност с оцетения работник. Но това, което не вижда работникът, е, че дясната ръка на проф-ръководителя е протегната назад и се здрависва с един охранен като него другар, на чието бюро има табелка „Директор“. Кратко и ясно, и вярно. Нещата вече отиваха към промяна. На сцената на социалистическото общество се беше появил Горбачов с неговата Перестройка. И както казва Остап Бендер: „Ледовете се пукат, господа съдебни заседатели!“ Но в България нямаше дори полъх от топлина. Все пак народът очакваше с надежда и у нас

да заиграе мечката. Клаус Майне и неговата рокбанда „Скорпиънс“ вече бяха изпели в Москва своя хит „Вятърът на промяната“...

Пенко записа задочно Икономическия институт, макар че наближи петдесетте. Когато беше млад и искаше да учи, не му позволиха. Първо мина през затвора, после трудовашката служба и досието – „народен враг“, спрените граждански права за 10 години. Навсякъде, безшумно и невидимо, досието вървеше след него. И сега, в края на осемдесетте години, макар и разколебана, властта още дебнеше въображаемите си врагове.

Времената се променяха бавно. Като хората. Пенко се явяваше и вземаше изпитите с променлив успех. Междувременно пишеше разкази, есета, стихове и ги предлагаше на местната многотиражка. Пращаше и в централния печат. Започнаха да ги публикуват... Трябваше да се измъкне от тази угнетителна тежка физическа и вредна за здравето работа. А и да докаже най-вече себе си. Заговореше ли някъде немски с германци, го питаха къде е завършил немска филология, а самите германци, като разбираха, че живее дълги години в България, искрено го питаха кога ще се върне в родината. Той беше завършил трудния университет на живота, а тази нова диплома му трябваше повече за самочувствие. Завърши семестриално икономическия, взе си отпуск, който му се полагаше за държавните изпити, и се дипломира като „специалист по Икономика на промишлеността“. Започна работа в Изчислителния център на Комбината като проектант. Сега имаше повече свободно време, рисуваше карикатури, пишеше. Вече беше известен местен поет. Публикуваха работите му, защото бяха свързани с комбината, а имаше и такива със силна гражданска позиция, както се изрази завеждащият отдел „Култура“. Поместиха му стихове във вестниците „Пулс“, „Народна младеж“, в сп. „Пла-

мък“... При ходенията си в редакциите и в кафенетата успя да се запознае с други писатели, литературни критици, интелектуалци. Всички очакваха промяната.

Сработи се с колегите си в изчислителния център, защото беше добре разположен към всички: разказваше им вицове и смешни случки от Германия, гледаше им на кафе и на ръка. Колежките му направо се записваха една след друга и пазеха ред, за да им гледа. А някои идваха в квартирата, за им догледа и подробно да им разясни скритата картинка, която показваше кафето. Особено настоятелни бяха някои разведени интелектуалки. Упояваше ги дар-словото на Гледача на кафе. Вярваха му.

Един ден му позвъни главният редактор на „Кремиковски строител“ Георги Иванов и го покани на разговор. Направо му предложи да отиде на работа във вестника, в отдел „Икономически“. Но аз не съм партиен член, отвърна Пенко. Няма проблем, ние вече сме самостоятелни и аз решавам кой да работи при нас. Този отговор го подлъга и за жалост на колежките си от Изчислителния център, той отиде във вестника. Започна да пише остри статии, както и гневни стихове. Главният хем го поощряваше, хем го караше да ги кастрира. На най-възловите моменти. Та как иначе. Той беше още член на Бюрото на Комбинатския комитет на БКП.

Но към началото на 1989 година ледовете наистина взеха да се пукат, макар че Тодор Живков искаше да се сниши и да изчака. Времето не чакаше. Профсъюз „Подкрепа“ укрепваше и завземаше позиции, спореше с ръководството, защитаваше наистина оцетените. Учреди се Клуб за гласност и преустройство, в който влязоха най-вече горбачевисти, които смятаха, че за всичко е виновен само Първият и че със смяната му нещата ще си дойдат на мястото. Но духът вече беше изпуснат от бутилката. Падна Берлинската стена. И по закона на доми-

ното рухнаха всички тоталитарни комунистически режими в Източна Европа.

Възстановиха се, една по една, старите български партии, като Демократическата, Радикалдемократическата, създадоха се съвсем нови формации със сложни съкращения и имена: Съюз на репресираните (няколко), ХДС, КЕП, ДГИ, ОХДЦ, ВМРО... Сега едва ли някой може да възпроизведе имената им. В НКС (Националния координационен съвет) на Съюза на демократичните дили (СДС) членуваха 16 формации и партии. И всичките все антикомунистически. По места координационните съвети се състояха от партиите, които бяха на територията на селището. В Кремиковския координационен съвет бяха се събрали най-дейните демократи. На съветите трябваше да присъства и член на редакцията, за да отрази взетите решения. Ако някой забравеше или подценеше поредното събиране, веднага една от основните точки ставаше „Кризата във вестник „Кремиковски демократ““ (така беше преименувана многотиражката), правеха се оценки и предложения за смени на журналисти, подценили заседанията на КС. Журналистите научаваха за това, всеки имаше познат или приятел от Координационния съвет. А когато присъстваха на тези „отговорни“ съвещания, критикарите не смееха да се изправят срещу редакторите, защото се чувстваха нищожни, имаха комплекс за малоценност. Бяха любезни и въобще не ставаше дума за в. „Кремиковски демократ“, и никой не повдигаше вечния въпрос: Защо вестникът бил слаб. А събиранията бяха за много по-важни неща – разпределение на погачата: кой директор да бъде сменен и кой от КС ще го замести. На много от по-малките предприятия, които трябваше да се раздържавят, слагаха свои хора, които след като съсипят производствените мощности или ги продадат на безценица, купуваха (уж на търг) фалиралите предприятия за себе си. Като най-голям кадровик се

изявяваше Стефан Митков, представител на една от формациите, която заедно с жена му, брата му и комшиите, с които си пиеше ракията, наброяваше 10 човека. Такъв беше правилникът на СДС – в едно населено място, за да има партия-филиал на централната, трябваше да има членска маса поне от 10 човека. Така се раждаха новите диви капиталисти. А после започваха да се избиват помежду си... Понеже апетитите постоянно нарастваха, въпросът кой да води бащина дружина стана актуален. И партиите започнаха да се цепят под режисурата на БКП, от хора, имплантирани в така наречената Синя централа. А бившите комунисти, за да заблудят лековерните хора, се нарекоха социалисти. Партията им смени втората буква в абревиатурата: от БКП – стана БСП.

Почти всички десни партии се разцепиха, обвинявайки се един друг в слугинаж на БСП или на някой министър-голедец. Борбата се водеше подмолно за кокала, а явно – уж за идейна чистота, за праведност към демокрацията и справедливост. Предприятията бяха по-малко от желаещите да си ги купят и затова борбата се водеше с пълна сила по всички фронтове. Вадеха се кирливи ризи, подхвърляха се компромати – един бил партиен секретар и скрил позорния факт от съпартийците си, на друг жена му била партийка, трети бил ченге от ДС, четвърти – изтъкнат деец на Комсомола, пети – дълги години бил директор и кадър на партийния комитет...

ПЕНКО

Във вестника настъпи истински хаос. Той се подклаждаше от внедрени от ляво хора. Имаше един дописник – Кочо Кочев Кочев от село Кочево, Трънско. То и името му такова – тръгваше винаги с рогата напред. Търсеше врага с партиен билет.

Изкарваше се най-ревностен демократ. В тяхното село всеки втори се казвал Кочо. Само в презимената им имало малка разлика: Кочо Иванов Кочев, Кочо Георгиев Кочев, Кочо Желев Кочев, а най-много се срещало Кочо на куб. И за да се разбере кой кой е им слагали по един прякор накрая. Прякорът на нашия бе Вироглавия. Ние, кочетата, сме си ебали майката, звереше се той на колегите. Тъй че внимавайте. Всяка майка Кочо не ражда, но която роди, пишман става. Кочето беше минал сложен път в живота си. Завършил механотехникум и започнал работа в цех за бутилки. По негова вина постоянно ставали аварии с тонове брак. Наказали го с последно предупреждение. Понеже бил комсомолски секретар, го викали в Партийното бюро и му извивали ташаците два пъти. На третия го свалили. Партийният казал на директора да го изгони. За да си върне на партийния, започнал да пуска клюки за жена му, с кого и къде се срещала. И как той ги засякъл. В директен сблъсък с партийния, Кочето изпадало в транс и псувало наред: и завода, и партийния и комунистите, и партията, и държавата, че и жена му. Пред свидетели. И мандалото щракнало. Кочето било осъдено на две години затвор по няколко члена от НК. И преди всичко за подриване устоите на властта, клевети и хулиганство. В затвора, както писал поета, попаднал на хора. И станал – „ухо“, а след излизането навън – и партиен член. Но след като видял къде отиват нещата в края на осемдесетте, Кочето „сменило резбата“. И сега минаваше за отявнен демократ. Извън Координационния съвет се срещаше с всеки от членовете на „кафенце“ и наикисваше колегите си. „Информирал правилно“ призна след време председателят на една от партиите, който се похвалил, че има информация по други канали.

Преди всеки брой идваше някой член на Координационния съвет и настояваше, ръкомахаше, дори заплашваше непременно да се напише нещо за неговата партия или напра-

во носеше наплювателни текстове към някой от другите десни партии. Други пък настояваха, че в тяхната партия (състояща се от 10-15 члена по правило) имало способни хора-висшисти, но били без работа. Не може ли да започнат при нас, в редакцията. С часове трябваше да обясняваме, че журналистиката е специфична работа и не е за всеки. Ако кандидатът им е бил журналист или може да пише, да заповяда, ще го пробваме. Но това не е работа за всеки. Ходатаят мълчи, а по някое време пита какви пари вземаме и какви хонорари даваме. Казваме му, че като член на КС има право да провери при председателя, там са характеристиките ни и заповедите за назначение. Няма проблем да си направи справка. Накрая се връщаме пак на донесения материал с въпроса: ще го пуснете ли и кога? Казваме, че трябва първо да го прочетем, да обсъдим с колегите, да видим фактите, да чуем и другата страна. И тогава може би... Ако не му пуснеш материала, както ставаше обикновено, защото това бяха някакви заяждания на дребно, на следващия КС, ако нямаше наш човек от редакцията, обиденият веднага скачаше и настояваше да се изхвърлят тези писачи, които тайно симпатизирали на БКП и вбивали клин между партиите на демокрацията. Тази история взе да ми дотяга. На няколко събирания на лидерите на партиите попитах какво не харесват във вестника, как да го списваме занапред, че да се хареса от всички. Пълно мълчание. Тогава казах да извикаме комисия от изтъкнати журналисти-демократи като Петко Бочаров, Владо Свинтила или специалисти, посочени от тях. Да прегледат течението на вестника за година или за 6 месеца. И да си кажат мнението. Отново мълчание. Ни им давай, ни им вземай.

По едно време толкова се озлобиха, че гласували в наше отсъствие, всеки материал, предвиден за следващия брой, първо да се разгледа в Координационния съвет и след одобрите-

лен параф може да излезе. Това вече на мен и на колегите ни дойде много. Ние също бяхме членове на някои от основните партии в КС. Аз бях в ръководството на ДП, а главният редактор – активист на РДП. Нашите представители в съвета не са могли да ни защитят. Да защитят демокрацията. Дори ни нападнали, за да си спасят местата в ръководния орган. Най-боли, като те предаде свой човек. Това го е изпитал всеки. Щом е тъй – аудио. Търсете си подмазвачи и пихтии безгръбначни. Но дали и кои ще могат да слугуват на 16 човека едновременно?

Един ден тишина. Последва обаче веднага смяна на брави и катинари и плъзнаха приказки с колко сме ощетили КС. Колко сме неблагодарни и т.н. от този род подмятания. Че сме били хора на БСП, ченгета и т.н. Избраха ревизионна комисия, която направи протокол и след седмица ни викнаха да го прочетем. И подпишем. Членовете на комисията се оказаха свестни, председателят беше главен счетоводител в едно предприятие. Сметките ни бяха изрядни. След това, вече дипломатично, започнаха да ни придумват един по един да се върнем, да ни настройват един срещу друг, да търсят по комунистически инициатора на колективното напускане. Накрая ни извикаха на „приятелски разговор“ да прием по едно и да продължим да издаваме вестника, защото какъв Координационен съвет сме след като нямаме лице, т.е вестник, за през хората. Успяха да проагитират само компютърния специалист Грозьо Митков, който беше разведен, но имаше малки деца и трябваше да плаща месечни издръжки. Разбрахме го и не му се сърдохме. И Кочето остана за... главен редактор. Вестникът не излезе две седмици, поради липса на екип. На третата сколаса. На първа страница – упреци в идейна нечистоплътност към нас – напусналите, от Кочето, подписана с псевдоним Антим Иванов. И как сме раздавали високи хонорари на наши приятели, външни

сътрудници. А истината беше, че който донесе реклама за вестника, получава 20 процента от сумата. Срещу това злобееха мързеливите и тези, дето не можеха да осъществят контакт с хората от бизнеса.

След две седмици нещата се забравиха, с новите колеги една вечер се напихме, без Кочето. Те се солидаризираха с нас, защото и към тяхната лоялност имало подозрения. Решението за цензурата на материалите оставало в сила. Но на тях не им пукаше – единият беше пенсионер – дежуреше в печатницата, другият завеждаше спорта и туризма и щеше да се пенсионира след 6 месеца, държеше да има пенсионни осигуровки до края на стажа си. Третият, едно младо момче, скоро завършило журналистика, беше зам.-главен редактор... В края на годината изданието закъса за пари и фалира. Големите демократи от КС, които станаха директори на предприятия, се стиснаха и не дадоха пари да спасят своя вестник-бард на демокрацията... Те вече се бяха уредили финансово и идеите не ги интересуваха. Подготвяха купуването на още предприятията с РМД-та (работническо-мениджърски дружества) и връзки. Закупените вече се режеха на скрап или продаваха на безценица скъпо струващите машини и технологии.

Бях на пенсионна възраст. Имах втора категория трудов стаж 12 години и на 57 подадох документи за пенсия.

Свободен и лек като птичка се почувствах след непоносимото нервно напрежение. Още малко и нервите ми пак щяха да избият. Седнах си на задника и започнах да оформям първата си стихосбирка. Това ме успокои. По-добре късно, отколкото никога. Пък който каквото иска да пише и казва. Работата потръгна, работех до късно всяка вечер и в края на годината бях композирал книгата.

Оставаше да намеря издателство или спонсор, защото нямаше необходимите средства. Дадох ръкописа на един приятел

Стойно Стоилов за мнение. Той пишеше есета и кратки рецензии. Беше ги събрал и издал в книга. Имаше интересен поглед към литературата, натрупал знания от многото прочетени книги, бе запомнил основното – че краткостта е белег на майсторство. Иначе си беше чешит. Едър и възпълен, но дебелината му се „стопяваше“ от високия ръст. Лицето грубовато, напомнящо на Гоголевия Собакевич. Стойно беше една енциклопедия. Познаваше много хора от района на прашното Кремиковци. Обикновено, като го питах за някой, отговора му беше кратък: той умря. За друг – пак умрял! Един път обаче аз срещнах „умрял“ човек, за който ставаше дума и му казвам: абе Стойно, аз го видях жив. Жив, ама луд. И той ще умре, заключи критикът. Видехме ли някой отдалеч, облечен екстравагантно или с непривична походка, Стойно го заковаваше: луд! И ние сме такива, откровеничеше той. Не можеш да си артист, писател, художник, без да си малко луд. Свестните и кротки хора не са интересни. Такова беше веруюто му.

В това време, докато Стойно преглеждаше ръкописа ми, получих писмо от Комунално-битовия сектор на Комбината до 15 дни да освободя гарсоньерата, тъй като вече не съм на работа в повереното им предприятие. Чудо голямо, в Драгойново си имах къща и стара майка, която ме чакаше.

ХРИСТО

Брат ми Пенко на жени не можа да случи, но добре, че се върна в село да стопли последните дни на мама. А човек на неговите години може вече и без нежни ласки, си мислех наивно аз. Нали бях 12 години по-млад и още вършех щуротии. Аз поне останах стар ерген без ангажименти към дребни деца, изд-

ръжка, угаждане на капризите на една „законна“ жена, на втора, трета. Не се знаеше как щях да я карам.

Пенко първо се излъга и взе една разведена русенка с две малки деца. След две години разбра, че целта ѝ е била единствено да го ограбва и да използва труда му. Той сам ремонтира и боядиса къщата ѝ в едно русенско село по време на отпуските си. А тя дори не го переше, не обичаше и да готви. Беше средна на ръст, стройна, с къдрава тъмна коса и сини очи. Змийска красота, която изсмукваше брат ми. Искаше все на заведения и екскурзии да я води. Даваше всичко на децата си, като птица орлица бдеше над тях. Казваше се Мария. Но макар и наивен идеалист, поет, все пак се усети и просто си тръгна. Без претенции за багаж и вложени средства.

Втората беше чехкиня, с две големи женени дъщери, които вече имаха деца. Млада баба, така да се каже. Беше 6 години по-възрастна от него. Пенко ѝ беше четвъртият мъж. Като всяка чехкиня беше руса и висока, с бяла кожа. Беше много дебела и ядеше всичко. Освен това имала и ненаситен сексуален апетит, хвалеше се брат ми. Знаела и тя езика на Гьоте и често си говорели на немски. Брат ѝ в Прага бил шеф в чехословашкото разузнаване, бивш борец срещу фашизма, участвал в Пражкото въстание почти в края на Втората световна война. Новото семейство му гостува един месец, през което време, за да не „сучае“, помолили Пенко да боядиса къщата отвън и отвътре. Тя така и го представила чехкинята – майстор-бойджия, който не е махнаджия. На чешки сигурно не се римува. Но Пенко ми разказа за гостуването и работата си. Ти просто си международен майстор вече, го похвалих. С него обичахме да се шегуваме. Но понякога се връзваше и се обиждаше... На третата година от връзката с чехкинята, през пролетта, когато била на гости на дъщеря си в Горна Оряховица, Хелена по-

лучила масивен инфаркт и починала. Братът бил в Кремиковци и веднага тръгнал, за да я погребат с близките.

Третата му жена, Стоянка, беше драгойновка. Взе я след като се върна от Комбината. Мама го посъветвала, че била тиха, кротка жена и щяла да ѝ помага в къщната работа. Плюс това Тянка живеела наблизко до нас. Също много дебела и руса. Бездетна, разведена. И луда. Лудостта ѝ беше тиха. Вършеше и говореше редица глупости. На пръв поглед безобидни. Но с това късаше нервите на мама. И не ѝ помагаше с нищо. Братът като е на работа – а той си продължи занаята, макар и след пенсия, тя отиваше при старата си майка и вечер се връщаше у нас да яде. И заран, като си натъпче корема, веднага се вдига и отива пак при майка си, през две-три улици. Мама недоволстваше от това. Снахата дори една метла не хващаше, да не говорим за нещо по-сериозно: да сготви или да прекопае зеленчука в дворчето. Братът работеше в една бояджийска бригада в Горна Оряховица и се връщаше надвечер изморен. Освен това вечер се включваше в някакви масови прояви. По това време на мода бяха митингите и новите или възродени партии цъфнаха и в Драгойново. Пенко членуваше в Съюза на репресираните. Получи обезщетение за годините, прекарани в затворите и следствените арести. Мама забеляза, че някои работи изчезват. Даже хвана Стоянка как измъква от мазата една диня и тръгнала да я носи на майка си. Става скандал. Брат ми не смее да вземе страна. Но мама Христана бе категорична: от утре кракът ѝ да не е стъпил вече в дома ми! Да си взема парцалите и да върви при майка си, да се пръждосва. Най-после и брат ми – поетът Пенко Иванов, е освободен изцяло от една сочна муза, и вече е готов да се отдаде на ползу роду. А защо не, и да потърси ново вдъхновение.

ПЕНКО

Станах драгойновец отново. Може би завинаги, до края на дните си вероятно. Трябваше да съм опора в старостта на мама. Макар и над 80-те, тя беше все така подвижна и пъргава, откакто си я спомням. Макар че ѝ забраних да се блъска, да копае и плеви в градината, няколко пъти, като се връщах след работа от Горна Оряховица, я заварвах пак хванала мотиката и да чопли земята. Окопаваше лехи, загърляше коренчета. Мамо, колко пъти да ти казвам, това е моя работа, защо се блъскаш, повече недей да работиш. А тя, милата, ми вика: не мога спокойна да гледам тревите и бурените, пък и много зор не си давам. Копна, копна, па отивам да си легна.

Извърших една авантюра на драгойновски терен. Със съгласието на мама доведох една 50-годишна съседка да живее у нас. Обичах нощно време женско тяло да ме топли. А тя си беше истинска печка, бих я сравнил с джамал. Много едра – такъв ми беше късметът – вседебели жени да има до мен. Минаха два месеца и нещата се усложниха. Снаха и свекърва не се погаждаха. Като се върнех от работа, мама говореше срещу Стоянка, която все излизала от нас, когато ме няма. Роднините ѝ живееха наблизко. А като си легнехме, булката не ми даваше да я докосна, докато не охулеше свекървата с какви ли не епитети. Стана ми ясно, че съм между два огъня. Предпочетох да запазя нервите и здравето на мама и помолих благоверната си да се изнесе при майка си... Разделихме се след малък скандал за една диня. Послушах съвета на мама. Но уви, не можа да се порадва тя дълго на щастливи старини.

Една вечер... Беше предпоследният ден на февруари 1988-а. Заварих я легнала, когато се върнах от центъра на селото. Участвах в мъжкия хор към читалището и репетирахме усилено за предстоящия преглед на художествената самодейност.

Три пъти в седмицата след работа отивах първо в читалището, защото там беше и центърът на селото с автогарата. Понякога отивах в Клуба на пенсионера, предстояха поредните кметски избори. Искането да ме предложат за кандидат-кмет, но аз категорично отказах. Ние живеехме в Долната махала, на два километра от центъра. Обикновено се връщах към полунощ. След репетициите все имаше някакъв повод за почерпки и приказки. Мама винаги започваше да готви за вечеря, когато се прибереше от двора, където работата все не свършваше, измиваше се и половин-един час си почиваше. След това към 20 или 21 часа в зависимост от сезона, започваше да готви. За да не плащаме много ток, готвеше на готварската печка. Аз бях приготвил дървата: нарязани, нацепени, отделно съчки и обелени царевични кочани за подпалки. Гозбите ставаха някъде към 23 часа. Мама ги оставяше встрани на печката да стоят на топло и си лягаше на леглото да ме изчака, за да вечеряме заедно. Вземаше си една дрямка. Когато Христо или Сим бяха тук, говорехме и хапвахме до среднощ. Обсъждахме какво ли не. Мама също вземаше участие и защитаваше убедено мнението си. Децибелите се вдигаха и от таниновото вино, което всяка есен правехме с много любов. Обикновено закусвахме към 11 часа на другия ден, ако беше събота или неделя, а обядвахме към 16-17 часа. Аз закусах в Горна Оряховица през работните дни с баничка и боза и обядвах в стола на предприятието. Както обикновено ѝ се обадох, че съм си дошъл, тя промърмори нещо и каза, че не била гладна, да си силя и да вечерям.

Не допусках, че това са последните ѝ минути. Беше си легнала към стената, с лице на изток. Понечих и хванах слабата ѝ ръчичка. Беше топла, а пулсът ѝ се усещаше едва-едва. Пусни ме и се храни, ми каза тя и отново се унесе. Това бяха последните ѝ думи. След малко обаче въздъхна леко и ми се стори,

че спря да диша. Одеялото, с което беше завита, като че ли не се повдигаше. Жегна ме тревожна мисъл и посегнах отново към ръката ѝ. Този път не усетих пулса... Побутнах я, почти раздрусих крехкото ѝ телце. Мамо, мамо, събуди се, лошо ли ти е? Уви, не помръдваше. Взех едно огледалце и почти го допях до устата ѝ. Не се навлажни. Разбрах, че е спряла да диша току-що. Знаех, че страда от слабо сърце, вземаше лекарства, но не винаги. Какво да направя, как да ѝ помогна? Беше един и половина през нощта. Наквасих кърпа със студена вода и сложих на челото ѝ, после започнах да ѝ правя изкуствено дишане... Напразно. Оная с косата я беше повикала при себе си. Борих се със смъртта може би час. Разбрах, че не мога нищо да направя. Загънах я хубаво, да не ѝ е студено, и почнах да пиша за нея, за мен, за разбития ни живот. Сълзите ми капеха на белия лист. Като взе да се развиделява, отидох и потропах на двете комшийки. Кучетата се разлаяха и аз, хълцайки, им казах за мама. Облякоха се веднага и дойдоха да я изкъпят и облекат. Тя ми беше казала къде ѝ са дрехите за умрелото, чаршафите и одеялото за ковчега. Когато се разсъмна, звъннах на братята си в Девня и във Велико Търново. Стреснаха се и не повярваха в началото. Казах им да тръгват колкото могат по-бързо, да помагат за погребението. Съседките ми продиктуваха нещата, които трябваше да направя. Първо извиках доктора Антон за протокол, после отидох в общината за смъртен акт въз основа на протокола, оттам отидох да търся гробари. Намерих трима циганина и след пазарлъка ги закарах на гроба на баба ми, в който тя искаше да бъде погребана. За да си говорят и правят компания майка и дъщеря във вечността. Братята ми дойдоха след обяд. Пренощувахме у нас с мама за последен път на белия свят. На другия ден я закарахме в църквата, където беше поклонението и опелото. Изсипа се цялото село, защото баба Христана беше обичана от всички и не

беше правила лошо на никой драгойновец. Поп Никола дойде и на гробищата. След погребението с братята и съседите обядвахме в едно ресторантче до площада. Сим и Христо преспаха още една вечер и си заминаха. Останах сам и тъжен. Започнах за изпълнявам обичаите: до деветия ден ходех всеки ден на гроба и правех, каквото ми казваха съседките и свещеника. На годината дойдоха братята. Тогава, след като ги изпратих, написах следното стихотворение:

НА ГРОБА НА МАМА

*И ето ни при теб отново:
мъже почти балкани, братя – трите ти сина...
Гледам гробчето ти хлътнало.
Телцето ти малко, както си беше,
къде ли е свито,
и къде ли душата ти светла е днеска?
О, тя е горе – при твоето Божие отлитнала,
при онова светило,
на което се молеше в собата тъмна –
иконата над кандилото.
„Пази ми ,Божие мили, синовете скитащи, добри... “
И обидена за кой ли път ще ни простиш.*

*Февруарското слънце е мрачно,
континенталният вятър пронизва телата ни,
търкаля самотни трънаци, треви и мечти отлетели.
Очите ти пъстро-кафяви
от снимката каменна гледат.
А тази усмивка позната пак нещо говори, заръчва.
От твоите съвети, в живота си нищо не взели,*

*в студеното утро със свещи в ръцете
пред гроба ти чинно стоим.
И вместо капки от възък сълзи се стичат...*

ЛЕТОПИСЕЦЪТ

От Йоан – четвърт век – ни вест, ни кост, ни жив, ни умрял. След промените от 1989 година Христо писа ново писмо до централата на „Червения кръст“ в Женева за сведение. И преди беше писал, но нямаше отговори. Надяваше се, че при настъпващата демокрация международните институции да обърнат по-голямо внимание на балканската страна. След шест месеца последва кратък отговор:

Относно: запитване за г-н Йоан Цонков Иванов

Многоуважаеми г-н Иванов,

На Вашето запитване от 10.01.1991 г. относно съдбата на Вашия брат, можем да споделим следното:

На 10.03.1979 г. г-н Йоан Цонков е пристигнал в Калайс, Франция, идващ от Лондон на път за София. Той е шофирал кола с български отличителни знаци и е показал документ, че е служител в българското посолство в Лондон.

Последващи издирвания би трябвало да бъдат направени в България. Може да се обърнете към Българския червен кръст или към правителството.

Надяваме се с тази информация да сме Ви били полезни.

С приятелски поздрав:

*М.Щайнбергер
(ръководител секция)*

Естествено Христо ходи и в Българския „Червен кръст“, на много врати хлопа, но всички служители вдигаха недоумяващо рамене. Нямали такава информация, не се занимавали с издирвания извън страната, не било тяхна работа. Написа писмо до Министерството на външните работи на Република България. След три месеца получи следния отговор:

Господин Иванов,

Във връзка с отправена от Вас молба за издирване на брат ви Йоан Цонков Иванов Ви уведомяваме, че отдел „Консулски отношения“ при Министерството на външните работи е направил запитване до посолството на Република България в Лондон и Париж за получаване на информация за Вашия брат. Досега отговор не сме получили.

При направената проверка в отдел „Трудови правоотношения“ при МВнР се установи, че лицето Йоан Цонков Иванов НИКОГА не е бил на работа в посолството на Република България в Лондон.

Ако имаме нови данни, ще ви се обадим.

Следва печат и дата 29 юли 1992 г.

И подпис без име след Печата „Консулски отдел“.

Нов отговор така и не дойде през годините.

СИМ

От Пенко разбрах, че за Йоан няма никакви сведения. Сега е ред да търсим баща си. Реших да се включа с издирването на Цонко. Написах дълго писмо на кмета на Брауншвайг: как сме

хранили германците със зеленчуци след бомбените килими на американската и английската авиация в продължение на години, как семейството е изнемогвало в купонната система, как е живяло и страдало по време на войната, как в бункер под земята се е родило братчето ни Христо и дали след като е родено в Германия не може сега да иска немско гражданство, как семейството се е разделило тогава и как днес имаме огромно желание да посетим чудесния град Брауншвайг 48 години след края на войната и две години след падането на комунизма...

И би ли бил така добър господин кметът да ни осведоми за състоянието на баща ни, тъй като нямаме сведения от и за него още от 1965 година. Той е работил за фирмата „Bucger und Sohn Compani“ и е живял по най-последни данни на „Sammannstrasse“ 15. Би ли бил така добър да ни покани на кратка екскурзия... И още искания, сред които и много наивни, бих казал детски, но мама и Пенко настояваха да ги пиша. Пенко редактира писмото и го коригира, нали беше учил пет години Дойче шуле.

За наше учудване кметът на Брауншвайг ни отговори след месец и съвсем любезно ни обясни, че ние вече сме демократична страна и спокойно можем да отидем на екскурзия в Брауншвайг на лични начала. Що се отнася до получаването на немско гражданство, то е невъзможно поради факта, че не съществуват двете най-важни условия при нас – поне единият родител на кандидата да е германец.

А за баща ни – след като се е разболял от шизофрения, той е бил изпратен в психиатрична болница в град Вайлмюнстер. Кметът на града и директорът на болницата там биха ни осведомили за съдбата му.

В писмото имаше два листа – единият от тетрадка-формуляр от 29 януари 1943 година, който удостоверяваше, че на 25 януари същата година във военно-полевата болница на Браун-

швайг се е родило момче на име Христо с родители Цонко и Христана Иванови, българи от село Драгойново, България. Листът е ксероксен от автентичен дневник на ражданията по онова време.

Въз основа на него ни се изпращаше официално кръщелно свидетелство за Христо с мокър печат и личен подпис на кмета от 04.02.1991 година със същите данни за родителите и името на родения преди 48 години българин в Германия. Това е първото кръщелно на Христо. А второто е от свещеник Николай от драгойновската църква „Свети Илия“. Та за немското гражданството на Христо се разминахме.

Написахме писмо до Вайлмюнстер по най-бързия начин, за да видим какво е станало с баща ни.

И отговора дойде с германска акуратност. Беше ИЗВАДКА ОТ СМЪРТНИТЕ СЛУЧАИ

Потвърждаваше се, че на 17.07.1974 година във Вайлмюнстер е починал Цонко Иванов Иванов, роден на 13.08.1900 година в село Драгойново, България.

Документът е бил предаден от канцеларията на канцлера на ФРГ на нашето посолство в Бон и оттам по дипломатически път е стигнало в България и до нас – с препоръчано писмо. Със съжаление узнахме за незавидната кончина на баща ни. И му простихме всичко. Само мама приживе не му прости. Може би Горе да се срещнат и да си простят...

Трябва да използваме поканата, която с нищо не задължаваше общината на Брауншвайг към нас, но все пак беше приятно, че получихме писмен отговор на писмото си. Извадихме си международни паспорти с годност пет години и резервирахме билети.

ПЕНКО

С Христо и Сим започнахме да се готвим за далечното пътуване до „града на кафявото мълчание“ Брауншвайг, както си го превеждам аз. Но преди това ще опитаме да минем по пътя на Йоан. Може би някакъв знак или вест ще открием за него. Ще посетим държавите и градовете, в които е бил. И нищо да не открием, мислено ще бъдем с него. Снощи го сънувах пак. Незнайно как, но се озовавам (в съня си разбира се) под един мост в Чикаго. Привечер е. Под моста се събират вече бездомниците, скитниците и просящите. И, гледам Йоан как мята въдица в реката, течаша под моста. Хващам го за лакътя и му викам: вече е късно, кога ще я ловиш, кога ще я пържиш тази риба. Ето ти малко хляб. Той захвърли въдицата настрана и казва: утре ще те заведе на едно място, дето има страшно много риба. Тук не е като при вас – да тровите рибата с химикали. Утре е драгойновският сбор и съм сигурен, че Янтра ще побелее от коремите на умрели и умиращи риби. Управниците от Захарни заводи в Горна, ако бяха тук, отдавна да са в затвора. В това време към нас приближи един окъсан и мръсен тип и подаде на Йоан крило от печено пиле. Ръцете му бяха черни, сякаш беше бъркал в комин. Йоан взе крилото и преди да го възпра го налага цялото на един път. Погълна го. Ще се задавиш, му казвам. А той се смее: моят корем е железен, всичко мели. И уж сме под моста, а се озоваваме пред квартирата, където е жена му с двете деца. Ела да видиш какво съкровище имам, похвали се той и натисна звънеца. Малко след това пътната врата се отвори и една черна перла, вероятно над 150 килограма, се изправи с пушка в ръката и ревна: Аз колко пъти съм ти казвала да не идваш, бе простак с простак. Не стига, че не плащаш издръжка, но ме безпокоиш. Насочи пушката към нас, а ние дадохме заден ход. Но късно. Два залпа от двучев-

ката блъвнаха огън и смерч срещу ни... Подскачих и се събудиц целия в пот облян...

Сим осигури суха храна за из път, нали работеше още като главен готвач. С моята работническа заплата спестих някой лев, но основните разходи пое Христо. Беше получил някаква годишна премия – „кървави пари“ от Долината на бавната смърт и евтината любов. Той купи билети за отиване и връщане. Дойде дълго чаканият ден. От Велико Търново тръгнахме с автобус.

Гледах и записвах, но можеш ли да обхванеш необхватното: красотите и историческите ценности на Залцбург, Страсбург, Брюксел, Лондон, Амстердам, Брауншвайг, Прага, Будапеща. Залцбург – град на солта, Страсбург – град на улиците, Брюксел – селище на блатата. Всяко име си има от крушка опашка в превод...

Крале, папи, патриарси, както е казал поетът, са управлявали, експлоатирали народите, но оставяли и по нещо за бъдещето. И построеното от тях, предимно катедрали, църкви, кръстени на Божията майка обикновено, както и музеи, галерии, скулптури и скулптурни групи – всичко това се е градило в десетилетия и векове. И е дошло до нас запазено, реставрирано, предаващо ни духа на времето.

За мен музикален крал на Залцбург и на света е Моцарт. Той е общопризнат. Тук са къщите, където е живял, музеят, кафенето на неговото име. Геният, започнал да композира на пет години, на седем изнасял концерти, гастролирал в европейските столици... На 10 бил завършен музикант с изключителна памет, феноменален музикален слух, блестящ изпълнител с импровизаторски и композиторски дар... И починал твърде млад – на 35. Смъртта му, както почти всяка смърт на гений, и досега е обвита в тайнственост. Залцбург с право се гордее с Моцартовото дело. Посетихме родната му

къща – улица „Гетрайдершрасе“ № 9, посещавана от любители на музикалното изкуство от цял свят... Отново на път.

Страсбург е древно келтско селище, основано преди новата ера, а сега една от столиците на ЕС. По река Ил с корабче минахме край почти всички забележителности на града. Все ново и видимо много скъпо строителство. Да им се порадваме. Да ги оценим... Много канали, много корабчета с туристи. Катедралата „Нотр-Дам“ смайва със своето величие, орнаментика, скулптурни групи, достолепие... Тя е сред най-високите в света. Тук наблизо е паметникът на Гутенберг – откривателят на печатарската машина... Обезателно снимка пред него. Като граничен град, преминавал от едни ръце в други през вековете, виждаме надписи на улици и фирми на два езика: френски и немски... Продължаваме от Елзас към Лотарингия.

Белгия. Брюксел. Гордо се извисява катедралата „Сен Мишел“ – 90-метрова с двете кули. Табелите по улиците – също на френски и немски. Официални езици. Но има още. Неофициални: фламандски, валонски и други диалекти и наречия. Река Шелда се влива в Северно море, което е на 170 километра, но неговия дъх се чувства и тук.

Бяхме под красивата скулптурна група „Атомът“, чиито сфери наскоро били излъскани до блясък. Първият крал на Белгия – Леополд Саксбургготски, е първи братовчед на Фердинанд. Как да не се гордееш. И как да не сравняваш двете държави, започващи с една буква. Имахме свободни часове и се пръснахме по различни посоки. Аз приседнах в едно кафене. Избрах си еспreso. Момчето, което сновеше между масите, ми го донесе веднага. Заприказвах се с едно семейство от Трявна, бяха си поръчали известната брюкселска бира. Видях, че времето за събиране на групата наближава, и гледах да срещна погледа на сервитьора. Той минаваше край мен, но не ме поглеждаше. Тогава извиках: Гарсон, Лев тоа! Не знам

дали се изразих правилно, но той се извърна, усмихна ми се и каза: това е подарък, на чист български език... Малък жест. Ето, оказва се, че има и добронамерени нашенци в чужбина. А не само такива, които ти подливат вода.

Групата е събрана и продължаваме.

СИМ

Автобусът влиза във ферибота. За час и 35 минути минаваме Ламанша и се озоваваме в „Мъгливия Албион“. Всъщност времето и през трите дни си беше слънчево. В Лондон се запознаваме първо с Доли Колинс – местната ни екскурзоводка-англичанка. Тя е завършила руска филология, знае 5 езика и покрай една приятелка-българка научила и нашия. И то не лошо. Професор, преподавател по руски е и изкарва някоя лира като екскурзовод. Мъжът ѝ се напил един-единствен път в живота си, когато били на гости в Пловдив. Оттогава обичал единствено Асеновградски мавруд. Но в по-малки количества. Доли помни Москва като дете, където баща ѝ е бил посланик и през 1952-ра, на шест години се е ръкувала лично със Сталин. Казва, че земята и построеното в Англия е на кралицата, тя отдава къщи под наем за 100 години на всеки, който желае. Земя продава по изключение. След столетието трябва наново да сключиш договор, ако си жив, за следващите сто години, но имотът вече ще струва многократно повече. Всичко кралско, що е на кралицата, е безплатно: музеи, галерии, замъци... Народът обичал много кралицата, защото тя се грижела за него. Работническата класа с приходи до 25 000 лири годишно, не плаща данъци, до 40 000 е средната класа, плаща 25%, а над 75 000 висшата класа – 40% данъци. Върху доходите и печалбите. Образованието е платено и е доста скъпо, но за работ-

ническата класа – бесплатно. Здравеопазването за всички англичани – бесплатно. Ние отдавна сме построили комунизма, не без гордост споделя Доли. Посочи ни една сграда, където е държавният архив. Тук всичко се пише, каза тя – от датата на раждане, детството, училището, заплатата ти, данъците, които плащаш, собствеността, която имаш. В Англия се знаят доходите на всеки човек до паунд. От всички. Няма мърдане. У нас – матриархат, казва Доли Колинс. След кралицата, жени са шефове на МИ-5 и МИ-6 – външното и вътрешно разузнаване, и още на много други важни постове има жени.

Ние обичаме много да ни подаряват, с известна ирония, заявява Доли. Най-добре го правеха бившите ни колонии, които сега ни тежат като воденични камъни на врата. И все се кажим да се дистанцираме. И все не можем. Ето ги нашите черни и получерни, но те не са негрите от Африка или Америка. Те са от Индия, Малайзия, Сингапур, Филипините и от къде ли не.

На, нас, англичаните почти всичко ни е наопаки: и движението по пътищата, и нравите, че и законите. Закон от 1600 и някоя година, неотменен още, изисква да носиш в колата си 600 грама сено, та ако си на път и нямаш храна за животното, да го подкрепиш с тази резерва. Превозното средство не е уточнено, но тогава автомобили не е имало. Наскоро пътни полицаи глобили дъщеря й със 100 паунда, защото не носела сено в леката си кола...

Интересни и непроменени са някои от законите на Ситито – град в града. Той е бил застроен в 60-те години от новата ера от племето англи. И скоро се е превърнал в търговски център. Англите били върли противници на тези, които се заселвали край тях, воювали и отстоявали, та до днес независимостта си. Срещаме групи млади мъже и жени в черни костюми, напомнящи средновековието. Това са юпитата, работещи в банковия

и финансов сектор. Друг няма право да се облича така. Тук са парите на Англия и централните филиали на световните банки. Законите на Англия не работят в Ситито, то си има свои закони. Управлява се от кмет-лорд, който трябва да е достатъчно заможен, за да може да дава банкети в официалната си резиденция Меншън хаус, да има опит във финансовите дела на Града. Полицията в Ситито също не зависи от Министерството на вътрешните работи. Звучи като куриоз, но е истина, казва преводачката ни. За сватбата на принц Чарлз и принцеса Даяна през 1981 година например трябвало да се наеме по-голяма зала, поради многобройните гости. А такава имало единствено в катедралата „Сейнт Пол“ в Ситито. За целта кралицата се принудила да пише писмо до кмета на града да разреши тържеството и пребиваването на гостите от 10 до 18 часа. Според стар закон на Ситито, всеки който срещне там кралицата или хора от нейния род, е длъжен да ги убие. Кметът поръчал да отпечата хиляди афиши до жителите на района с молба, ако този ден срещнат кралицата или хора от антуража ѝ, да не ги убиват в интервала от 10 до 18 часа. Извън това време законът (стариат) си оставал в сила... Голям смях падна, след като научихме и това.

Музеят на мадам Тюсо, Биг Бенд, Парламентът, дворецът Кенсингтън, Уестминстър, където се правят коронациите, Гринуич и Уиндзор – замъкът на кралицата. Не могат да се изброят всички забележителности. До замъка стигнахме с корабче по Темза за около час, разглеждайки столицата откъм реката. Знамето над Уиндзор показваше, че кралицата е там, но вероятно е имала по-високи гости, та не ни посрещна в битовата част, където живее. Много е ангажирана. Два пъти в седмицата слиза сама с пекането си, около 40 километра, до Бъкингъм по държавни дела. И пак сама се прибира, шофирайки стария автомобил. Следва я, за всеки случай, една кола от ан-

туража й. Нямахме време, много неща не можахме да видим. Успях да се обадя на един приятел на Йоан, с когото от Лондон са заминали за Френския легион. Не го бил чувал от 20 години, ми каза по телефона и поръча да го поздравя от Уйлям. В българското посолство се държаха сухо и високомерно. Казаха, че исканата от нас справка дали Йоан Цонков Иванов е работил при тях, трябвало да дойде като запитване на Министерството на външните работи – София. А не от частни лица. Но от Министерството ни писаха, че са ви пратили такова запитване, възразихме ние. Да видим, дайте писмото, каза, с когото говорехме. Проверете си пощата и ще видите, че има такова писмо, му казах аз. Мълчание. А ние, лош късмет, не носехме точно това писмо. А и да го носехме, щяха да ни отклонят елегантно или с отрицателен отговор, или с държавна тайна, или кой знае още с какви плъзгави хватки...

Амстердам е много красив с каналите и корабчетата по тях, със стотиците хиляди колела, навързани навсякъде, където и да погледнеш. С многото млади хора-велосипедисти, част от тях туристи, привлечени от леката дрога, която е разрешена официално и се продава в най-различни разновидности – цигари, бисквити, бонбони... Естествено екскурзоводката ни прекара първо през квартала на фенерите, като предупреди, че снимането е забранено. Въпреки ранния час, много труженички на платената любов бяха отворили ателиетата и показваха разточителна плът и съвсем малко плат, впит в „грешния триъгълник“. Тук работят по-елитни дами, между които и българки, зарадва ни преводачката Грете. Новите в занаята тръгвали от улиците, край каналите и бензиностанциите. А по-заможните имат ателиета, където цените са по-специални.

Хванахме корабче и около час обиколихме голяма част от града, където много къщи са от 16, 17 и 18 век. Основите им – на дървени колове, забити дълбоко на 6-7 метра във водата до

твърдото дъно. На третия метър излизала вода в изкопа и затруднявала много полагането на основите. Но така е от векове тук – борба с водата.

Като донкихотовци търсехме вятърните мелници на успеха и накрая ги открихме. Първо в Германия и после – в Унгария. С хиляди и хиляди изникваха от Унгарската пуста тези мелници – електрогенератори. Те ни кимаха от двете страни на шосето, поздравяваха ни трипръстовите им длани. Красиво, но безполезно, беше казал някой за изкуството. Но тук – красиви и полезни „мелници“: забързани, лениви, почти заспали. Но са на местата си. И правят ток в равнината. Работят без да искат нищо и да харчат. Нещо като перпетуум мобиле. До самите им основи-пилони – трева или засята култура. Всичко друго – под земята. Те – бившите социалистически държави, се изправяха на краката. Дори са хванали вятъра и вкарали в работа. А ние още го гоним.

ХРИСТО

Но да се върнем към началото на прехода ни на запад.

Че сме българи със старите си байганьовски навици, се разбра още в началото. Закъсняхме 8 часа с тръгването. Шофьорите знаеха, че не трябва да носят повече от един резервоар газьол, заради ембаргото, наложено на Югославия. Но носеха два, като вторият беше изкусно прикрит. Но все пак разкрит, защото не бяхме улучили „точната“ смяна митничари и в Калотина ги накараха да го изпразнят. Това отне 4 часа. Ако не бяха го разкрили, момчетата щяха да спечелят поне 3 000 долара от сърбите. И наистина там, в Сърбия, на няколко места видяхме големи тирове да „преливат кръв“ на братята сърби. Всеки искаше да спечели. Дори стюардът на автобуса на

отиване продаваше нескафето за два лева, а на връщане след петнайсетина дни с друг автобус, но собственост на същата фирма – по три лева чашката.

И да завърша с транспортната фирма, носеща сериозното име „Мистър“. Екипът – двамата шофьори и стюардът, който четеше отнякъде информация за преминаващите страни, не знаеха нито един от езиците на страните, през които преминавахме. Нито маршрутът им беше напълно ясен. И като хепи-енд, цената на билета в обратна посока бе качена с 400 лева. Пътуваме през Сърбия по маршрут Ниш – Белград. До излизането на магистралата пътят е тесен, с множество тунели. Той и жп линията вървят донякъде успоредно на река Южна Морава. Тя е дълбала хилядолетия скалите и беше слязла толкова надолу, че трябва да станеш от седалката си, да си извиеш врата, за да видиш змиевидното ѝ тяло. А каньонът е по-широк, гледаш пръснати къщурки, тук-там сервиз и надписи на заведения за хранене. Обикновено пишеше: RESTORAN, SERVIS... В тези скали, гъсти гори и стръмни планини поминък не може да има. Как ли се изхранваха хората тук? Нашите българи. Защото мястото се казва „Българските покрайнини“, но го дали на сърбите западниците. ...

На една отбивка спряхме за така наречената пиш-пауза. И хукнахме към тоалетните. Още не се познавахме дори и зрително. Внезапно отнякъде се появиха сръбски цигани с едно чердже. На него един от тях разместваше много сръчно три кутийки. У нас вече беше минала тази игра по автогарите: Тука има, тука няма. Под едната кутийка имаше топче. Играчът, клекнал долу, показваше къде е то и след това бързо разменяше местата на кутийките. И питаше: Къде е топче? Ако познаеш къде е топчето, печелиш 50 или 100 марки. В зависимост от това как сте се уговорили. Парите от двете страни се дават в неутрален уж арбитър. Но техен. И който спечели – на него

той дава общата сума. Когато решиш в коя кутийка е топчето, посочваш с пръст. Циганите играеха помежду си и наблюдаващите екскурзианти по пътя на логиката и проследяването виждаха къде е скрито топчето. И макар че не играеха, познаваха. Така бяха зарибени няколко души от автобуса. Които естествено загубиха по стотина–двеста марки, че и нагоре. Пиш-паузата свърши. Настана суматоха. Циганите не върнаха парите на загубилите, макар те да крещяха, че имало шашми. И се качиха в автобуса олекнали. Без малко до се стигне до бой със сърбите. Полиция нямаше, ощетените бяха трима или четирима. Нашите сеирджии – много повече, но не се намеси-ха. Златното правило „Аз не искам да ми е добре, искам на Вуте да му е зле“ и тук беше доказано. С една обеща на ухото. Еуропа беше все още напред.

Магистралата е монотонност, която уморява. Даваш пари в началото и караш, караш, даваш отново пари на бариерата и така, додето те спрат някои сръбски полицаи и те да ти вземат малко пари. А и самата Сърбия има нужда от пари, защото е във война, има нужда от продоволствие, храни. И оръжие, разбира се. А нас, братята славяни от запад, не ни обичат от векове. И особено сега, когато разрешихме на американците да минават над България за по-направо и да ги бомбардират...

Нощната Будапеща е осветена ярко, накичена е като коледно дърво. Спираме за нощувка в хотел „Берлин“. На другия ден щяхме да тръгваме около обяд. По телефона се обадох на Дончо Тошев, българин с баща драгойновец и майка – унгарка. С него се запознах преди години на един от сборовете в село. Понякога идваше в България на почивка със семейството си. Не забравяше корените си, което му прави чест. Станахме приятели, пишехме си. Той работи в Българския културен център. Улучих от раз на телефона. Зарадва се много на изненадата и след като разбра с какво време разполагаме, обеща заран-

та рано да ме вземе и да ми покаже забележителностите на столицата. Беше точен. Към 7 и 30 часа ме взе с новия си фолксваген и потеглихме. Пътъом ми показваше забележителностите. Говорехме за живота, за семейството и работата му. Има двама сина, които имат успехи в работата си. След обиколката предложи да хапнем в едно заведение, където отсядали интелектуалците от техния квартал. „Винарната“, така се казва ресторанта, се намира на улица „Мор Йокай“ – известен унгарски писател. Хапнахме и имах честа да му гостувам за час. Живееше наблизко в една спретната триетажна къща. Съжителстваше с още две семейства. Жена му беше отишла на гости при един от синовете. Дончо имаше много богата библиотека. И една графика от Дюрер, наследена по унгарска линия. Показа ми сертификата, че е оригинална. Нарочно я беше притулил в един от ъглите на стаята. А самият Дончо беше известен унгарски преводач, пишеше разкази, а отскоро опитваше и поезия.

Обещахме да държим връзка с писма и телефони. Беше любезен да ме върне в хотела десет минути преди тръгването на автобуса.

ПЕНКО

В Прага имахме малък отпих. Чистота навсякъде. Това, както и Будапеща, е Старата Европа. Съвременни сгради и средновековни замъци в една симбиоза. Утрото е мъгливо, но красотата все пак се забелязва. На паркинга с мъжа си дойде да се видим една наша художничка. Тя живее тук от години и има своя Художествена галерия. Казва се Бистра и е състудентка от Велико Търново на Татяна – дъщерята на един съсед от Ботунец. От изложбата на Таня в Прага беше останала непродана една картина. Бистра я пакетираше и я донесе, за да я

предадем на приятелката й. Пихме по една пражка бира и дойде време да продължим. Краят на октомври, от полята всичко е прибрано. Площите засети, не като у нас – буренясали и неизорани. Виждаш тук-там малки и спретнати горички и къщи в алпийски стил в далечината. Наближаваме границата. Мъглата все още ни придружава, роси ситен дъждец върху наскоро паднал сняг. Пътят обаче е почистен и проходим. Ето го и гранично-пропускателния пункт. Минахме край Мюнхен и продължихме: Страсбург, Брюксел, Лондон, Брюш, Амстердам. И отново в Германия. В Берлин тримата братя слязохме, като се уговорихме след 12 дни на същото място в 10 преди обяд да чакаме за друг автобус на фирмата към България. Обратните билети бяха с „лека“ надценка.

Озовахме се на Унтер дер Линден щрасе. В самия център. Градът – огромна строителна площадка. Подготвяха го за нова столица на обединена Германия. Беше 18.30 часът и нашият влак, разбрахме, заминал преди малко. В същото положение се оказаха още двама спътници от Враца и Силистра. Врачанецът Иван ни заведе до мястото на Берлинската стена, съборена атрактивно преди три години, като шоу, тъй както го показва телевизията. Ентусиазмът на източните германци от обединението вече бе помръкнал. Те дълго време щяха да вземат заплати пет пъти по-малки от западните си сънародници... Взехме си камъчета с илюзията, че са от стената. Така правеха всички туристи, такава беше модата.

Тръгнахме да търсим хотел за пренощуване. Цените – солени. Намерихме нашето посолство и помолихме да ни насочат към по-евтини места. Казаха, че едва ли ще намерим. Срещу 30 марки ни предложиха и преспахме в хотела към посолство, който бил в процес на закриване. След 34 часово друсане по пътищата банята и леглото ни се отразиха много добре. Дори се поуспяхме и изпуснахме с 2 минути първия влак в

посоката. Почакахме на перона на Фридрихшрасе следващия. Междувременно гледахме човекопотоците и постоянно пристигащите и заминаващи влакове. И такива като нас – чакащи. Гълъби, гарги и врабчета – почти опитомени подскачаха наоколо и търсеха да клъвнат нещо. Подложих шепата си ниско до перона. Врабчетата направо от ръката ми кълвяха българския хляб. Явно им хареса, защото продължаваха да се въртят наоколо.

Точно в 11 часа потегли влакът за Брауншвайг – Хановер – Кьолн... Веднага се натрапва паралелът между българските и германските влакове, без да си го търсил. Купетата удобни, с по шест места, чисто навсякъде и най-вече в тоалетните – топла вода, тоалетна хартия, сапун, огледало, ароматизатори. Влакът нито е празен, нито е препълнен. Пътуваха германци, най-вече за работните си места, имаше турски семейства с по няколко деца. Интересно – в две съседни купета пътуваха представители на враждуващите доскоро велики сили СССР и САЩ. В едното се бяха настанили руски офицери, които вероятно скоро ще бъдат демобилизирани или преместени в Русия някъде. Не бяха в добро настроение. След добре уредения им живот в Източна Германия идваше неизвестността. Пиеха самогон и постепенно се разгорещяваха в приказките. В съседно на тях купе се бяха излегнали няколко дълги негри в спортни одежди. По всичко личеше, че са спортисти, най-вероятно баскетболисти. Не знам откъде припламна искрата, но малко преди Брауншвайг се сбиха с руснаците. В настъпилото меле хвърчаха фуражки и кепета, ругатни и псувни на два езика. Дошлите транспортни полицаи едва ги разтърваха, седнаха да пишат някакви обяснения или актове, а на гарата, с подкрепата на още полиция, свалиха братушките за изясняване на случая, както се казва.

Гарата бе същата, каквато Йоан ни я прати на картичка през 1965 година, непосредствено след построяването ѝ. Супермодерна, погледната от наша българска страна: високи сводове, големи информационни табла, автомати за цигари, вестници, марки, пликове, картички. Кафенета, закусвални, бюро за предварителна продажба на билети. В билетите пише на коя дата и в колко часа ще пътуваш, но ако си зает или нещо ти се случи, той важи и за следващите два дни. Такова нещо в България не би могло да се случи.

На три метра пред теб се отваря поредната врата, задействана от фотоклетки. Гаровият площад е осеян със стотици навързани велосипеди, чакащи надвечер или по което и да е време да се завърнат собствениците им, работещи някъде в съседните селища или градчета. По-късно разбираме, че колелото е сред основните превозни средства на германците. Така те допринасят и за опазване чистотата на природата. В средата на асфалтовите тротоари или на тротоарите с плочки имаше 50-60 сантиметрова лента от малки павета. Специално за колоездачите – от центъра до края на града. И ако вървиш по тази пътека, идващия след теб колоездач отдалеко ще те наругае. Без да се притеснява, защото той знае, че германец това няма да го допусне – да наруши правилата. Значи е некултурен чужденец, гастарбайтер или ненормален.

ХРИСТО

Най-послед съм на родна земя – буквално казано. По точно мястото, където съм роден. Родителите си и месторождението човек не може да избира... Пристъпвам сякаш на среща с момче, което не познавам лично, но съм виждал на снимка или са ми говорили за него. Макар че родителите ми са българи, в

паспорта ми пише: „Роден в Брауншвайг, ФРГ“. Помня, че много хора преди въпросително, а някои и подозрително ме оглеждаха. ФРГ беше вражеската страна, нашата беше ГДР. На много хора трябваше да обяснявам, защо, без да имам вина, и как тъй, съм роден в ФРГ. Сега това звучи наивно, по детски...

Разбирам, че градът Брауншвайг е населен с около 280 хиляди души. С близките селища наброява към половин милион. Тази мрежа е обвързана с автобуси, трамваи, тролеи. Разписанието се спазва точно до минута. На всяка спирка има голяма карта на града и е невъзможно човек да се загуби. Отделно от това има карта на транспортните средства и направленията им. Реката Окер влиза в града и се разклонява на два големи ръкава, които след 7-8 километра отново се събират на територията на Брауншвайг. Този своеобразен остров представлява административно-търговския му център и културно-социалната му част. Тук видях разположени Кметството, Техническият институт, музеите, няколко болници и полицейски участъци, множество катедрали, стари и съвършено нови постройки, стотици големи и малки магазини... Между двата ръкава на Окер е бил и градът-държава в началото на първото хилядолетие. Тук някъде е било владението на херцог Брауншвайгски, откъдето по-късно е дошло името на града.

Започвам да правя първите съпоставки. Билетът за превозните средства е две марки. Толкова е и едно кафе. Тези и други подобни открития доказват, че стандартът на живот, както биха се изразили икономистите, тук е десетина пъти по-висок. Просто такива са фактите. Слизаме на „Кенеди плац“ и оттам до Кметството продължаваме пеш. Нали сме поканени от кмета писмено. Сградата респектира с външния и вътрешния си вид: скулптурни групи, фризове, произведения на изкуството, орнаменти, много цветя... Широко и тихо. Странно ми се ви-

дя, че нямаше граждани да обикалят по стаите или да чакат на опашки пред нечия врата. Явно на хората всичко им е ясно. Въпреки това служителите бяха съсредоточени, работеха над купища книжа, шракаха факсове, шумяха компютри. Макар и поканени, нашето внимание леко ги обърка. Независимо от това бяха много любезни. Бяхме приети от секретарката на кмета, който отсъстваше от града в момента. Почерпи ни кафе и минерална вода. Беше приятна млада жена с черна пола и бяла блуза, очила и естествено руса коса. Брат ми Сим разговаряше с нея, като ѝ разказваше историята на семейството. След десетина-петнадесет минути дойде един служител, който ми подаде копие от кръщелното ми свидетелство и ксероксна страница от книгата за раждания през военната 1943-та. Но вие ми го изпратихте преди време, реагирах аз, а брат ми преведе. Тя се усмихна и каза, че това е акт на внимание от тяхна страна и да съм си имал още един екземпляр не било излишно.

С помощта на кметството се ориентирахме с хотелите. Предпочетохме една триетажна къща – „Старобаварско посолство“. Наистина преди много години тук е било не посолство, а кметството на селището, което сега е квартал на града. Запазено е всичко от онези времена в местния битов стил. На първия етаж е разположен ресторантът, а на втория и третия са стаите за настаняване. Заведението нещо подобно на нашите механи с камина, запалена в момента, дървена дограма, добре поддържани свещници. Едно младо русо момиче и едно огромно куче, което си играеше с гумена топка, отвреме-навреме спираше и гледаше умно към господарката си. Явно чакаше нейното одобрение и подкрепа за действията си. Закуската е пребогата. Масата е отрупана с всевъзможни вкусоти: шунка, различни разфасовки и видове, маслини, кренвирши, масло, конфитюри, яйца, горчица, сирене... Не бих могъл да изредя всичко. Бяха заредени само две маси – т.е. посетителите

бяхме ние и едно семейство унгарци. Брат ми Пенко се разговори с тях на немски – техният втори матерен език, останал като наследство от Австро-Унгария. Изкушихме се и си направихме по два сандвича за през деня, защото не се знаеше как и накъде ще се насочим през деня. Селцето се казва Линдорф – в превод „Селото на мързеливите“. А как ли изглежда Селото на работливите, се запитах, след като заранта на втория ден се поразходихме наоколо и видяхме абсолютната подреденост и чистота по улиците и къщите. Стопаните премитаха листата пред къщите си, същото правеше и свещеникът в близката църква. Но на него му предстоеше доста работа, защото дворът беше голям. Никой обаче не се оплаква. А носи чувалите с боклук в съответните кофи за строителни, битови, стъклени, книжки и пластмасови отпадъци... (Двадесет години след това у нас се правят някакви опити да „ги настигнем“ поне по събирането на боклуките си.) И тук, както в центъра на града, алеята за колоездачите си е на мястото. Свещеникът, макар че работеше, ни поздрави пръв и ни пожела лек ден. Името на селото веднага ми извика едно сравнение с фамилията на един мой приятел. Хайлазов се казва. Румен. Той самият с усмивка твърди, че името отговаряло на нрава му. И на пръв поглед по бавното му говорене, по бавното хранене и някои забавени движения човек би се подлъгал и помислил, че срещу него е един хайлаз (мързеливец). Но след като видях и разбрах колко работа е свършил в живота си, как се справя с десетките си задължения в ежедневието, макар и сам (преподавател във ВУЗ, писател и преводач, участник в редица предавания по радио и телевизия, издаване на книги, кореспонденции и какво ли не още), се запитах кога спи и почива този човек. А тръгнем ли за някъде, той уж куцукаш, заради шипове в коляното, върви доста преди мен – по-младия. Как подвеждат понякога имената!

От Селото на мързеливците Линдорф до центъра на града се отива за двайсетина минути с трамвай. Редовно го ползвахме, защото нямахме пари за такси. В едно от пътуванията ми направи впечатление една малка случка. Дочухме три баби-германки да си говорят весело, но тихо. В един момент едната изхлипа уплашена. Оказа се, че безплатната ѝ карта за пътуване по мрежата свършила вчера. Беше много притеснена, че е нарушителка на обществения ред. Още на първата спирка тя побърза да слезе, въпреки че нямаше проверяващи, а и в дните, които бяхме в Германия, не видях контролори в трамвая.

Изглежда във въздуха германски витаеше неписано правило за спазване на правилата. Тавтологията е удачна, защото тук всички се подчиняваха на закона. А как ли е култивирано това през годините за нас ще остане загадка...

Влязохме в един павилион за вестници, в който имаше карти и рекламни материали за градчето. Беше петък – ден за подписване на граждански бракове. Пред кметството идваха една след друга двойките-младоженци с кумовете, за да подпишат в един техен ритуал със снимки, шампанско, много цветя, поздравления. Помислено е и за музикалното оформление. Млад и строен господин, облечен във фрак, с цилиндър и папийонка разкарва една латерна на колела. От нея звучат мелодии, подходящи за случая. Доста хладно е, а той е облечен леко, но виждам, че лицето му е зачервено, вероятно от множеството обърнати чаши шампанско. Всяко брачна двойка го черпи и той изглежда по своему щастлив. Гълъби се разхождат важно между краката на сватбарите. Ето, че се задава и служителят, който подканва поредната новобрачна двойка за самото подписване в кметството.

Ние също влизаме, но търсим отново помощ. Извикват една чаровна дама, която е гласът на общината. С нейна помощ започваме да издирваме съученика на брат ми Пенко отпреди

половин век. Знаем само, че работи във филиала на Фолксваген и че се казва Дитрих Лампе. Заводът е извън града и в него работят около 7 000 човека. От отдел „Кадри“, с който се свързва момичето, искат информация за третото име на Дитрих, защото при тях имали седем дитрихлампевци. Тук ние засякохме, но аз си спомних, че той май работеше в изпитателна лаборатория и е пътувал много по света, както писа на брат ми преди 35 години. От заводската централа ни прехвърлиха на телефон „кадри“ в изпитателната лаборатория. Веднага казаха, че имали трима Лампевци. Ами да дойде първият на телефона, подказах на брат си и той преведе. Изчакахме 3-4 минути и момичето подаде слушалката на Пенко. Хелооу, Дитрих, их бин Петер... и брат ми набързо разказа кой и откъде е. Чух как отсреща възкликна с едно дълго О-о-о!

ПЕНКО

Късметът проработи, открихме се. И се събрахме тримата братя с Дитрих и жена му вечерта. Непосредствено след работата той дойде в хотела с жена си и с новия си фолксваген – последен модел, който му се полагаше от завода, затова, че работи там. Цветя от нас, прегръдки, възклицания. И горд с новата си придобивка, домакинът ни покани да влезем, а след това подкара към служебната си гарсонiera. Междувременно спря в един супермаркет, купи някакви провизии и една каска бира с бутилки от по 330 мл. Всъщност със съученика ми Дита, както се обръщах към него, не бяхме се виждали от 18 години. Когато той с брат си Юрген и със семействата си дойдоха на почивка във Варна. Тогава попътно се отбиха в Драгойново за един ден и една нощ. Разпънаха палатката и спаха на двора, а децата – в микробуса. Помня, че мама закла тогава два заека.

Имахме вино, останало от зимата, купихме бира и ракия. И градусът на настроението скачаше до късно през нощта: то бяха спомени за училището, за войната, за играта на учениците с истинското оръжие, захвърлено от бягащите войници и какво ли още не. Ой-ой-ой – махаше с ръце Дита сега, когато разказваше за това пътуване и показва с ръце колко му се била надувала тогава главата от пиенето, та до обяд не можал да я вдигне от караваната.

И сега отново започнахме със спомените. Първо с настоящето, а после – назад към детството, игрите, шуротиите, пакостите, въпреки войната... Хапвахме, пиехме бира. Отвреме навреме домакиният правеше знак с вдигната нагоре ръка и благоверната му Урсула идваше с една табла от кухнята. Четири метални чашки по 25 грама, наляти с водка „Горбачов“. Бутилката стоеше изправена на таблата. Домакиният казваше: Цумвойл и на екс обръщахме малките чашки. След което жена му ги отнасяше обратно в кухнята и идваше при нас, за да участва в разговора. Христо разбираше около половината, което си говореха, но много рядко се втурваше да говори. Сим говореше добре езика и участваше активно в разговора. И тримата са били по едно и също време на едно и също място – в Брауншвайг, преди и след войната. До късна нощ се лееше приказка и бира с „Горбачов“... Не можах да разбера домакинята защо отнасяше таблата с водка, след като след малко щеше да я разнася пак. На въпроса защо трябва да смесваме водка и бира Дита Лампе каза, че това е тяхна рецепта за по-бързо отпускане и „отрязване“.

С помощта на лаборанта от „Фолксваген“ през следващите дни оживяваха хората, улиците, градинките, местата за отмора край града, а също и нашето Черно море край Варна, атракциите и желанието отново някой ден да посетят Драгойново и България. Но следващия път непременно ще пътуват със

самолет, защото балканските пътища и особено тези в Сърбия са кошмарни и опасни. Но все пак конфликтите и войната ще свърши и вие, балканците, ще се разберете. Това е пътят. А и вие сте част от Европа. Българите, каза Юрген, братът на Дита, на следващия ден, когато му бяхме на гости на крайградската вила, трябва да направите като нас след Втората световна война – да гледате в една посока и да работите както никога досега за страната си. Правилни, верни слова, но кой ще ни поведе, кой ще даде пример за изпълнението им...

СИМ

През цялото време си мислех за нея. Жива ли е, сама ли е, как изглежда сега, помни ли ме... В първия от свободните си часове отидохме на стария и познат адрес. 78-годишната Хилда Шумахер, която беше моята млада хазайка в Германия, излезе след позвъняването на входната врата. Бях влюбен навремето в нея, тя почти беше моя годеница. Раздели ни животът, за съжаление. Сега не можехме да се познаем. Кого търсите, с какво мога да ви помогна, господа. Старата и достолепна дама ни гледаше с любопитство. Их бин Сим, Булгариен, с треперещ глас ѝ се представих. Цвета на лицето ѝ се промени мигновено, тя се зарадва и трогна до сълзи, когато разбра кои сме. Сим представи и нас. Тя помнеше Пенко, а и Христо като двегодишен. Прегърна ме и дълго ме държа в прегръдката си. Погали Пенко по главата, здрависа се с Христо. Защо не ме предупреди, ми се скара нежно. Живеела сама. Можело да гостуваме в къщата ѝ, да не даваме пари за хотел, но сега всичко било разхвърляно. Но затова после. Била вдовица от 20 години. Бяхме пред входа на кокетната ѝ двуетажна къщичка в алпийски стил, с малкото дворче, с подстриганата

трева и цветята в него. Покани ни да влезем, като се извини, че може би мирише на мухъл. Скоро била претърпяла наводнение. Била на гости при дъщеря си в Хановер и не разбрала какво е станало. Някакъв кран в кухнята изтървал, ѝ казали после. Съседите се струпали, спрели теча, изгребали водата и подсушили пода. После ѝ се обадили по телефона. Не може да се нахвали с тях и да им благодари.

Отново, както и при Дитрих, се впуснахме в спомените. А тя помни всичко за мен и семейството ми, за градината, за премеждията през времето на войната. Седеше до мен и ме държеше за ръката. Ех, Сим, защо не остана навремето при мен, повтори няколко пъти приглушено. Ръката ѝ, топла и галювна, държеше моята ръка. Беше много развълнувана. Почерпи ни кафе и след това слезе в мазето, откъдето донесе една стомна, с откършено парче керамика. До дръжката вдясно имаше дупка, голяма колкото топка за тенис. Стомната иначе си беше цяла. А от счупения отвор се подаваше живо цвете. Това е стомната на майка ви, която ми я остави преди да тръгне с Христо за България. И ето, аз съм я опазила – с цветето в нея. Защото вярвах, че ще се видим отново. Ето, сега ще я почистя от пръстта, ще преместя цветето в саксия, и си я вземете, тя е ваша. След тези приказки аз останах като парализиран известно време. Да запази толкова години след войната една българска стомна, която мама може би ѝ е казала да изхвърли, ако не става за работа... Разбира се, оставихме цветето и стомната да ѝ напомнят за мама, за нас и за България. С усмивка и кротка носталгия говорихме за младостта си и премеждията в живота след 1947-ма. Когато млад и силен тръгнах за България. Разделихме се – двама старци просълзени. Като си обещахме да си пишем по-често...

Че германците имат спомени за доброто и ги пазят, се убедих още един път, когато бяхме на гости у брата на Дитрих.

Синът на Юрген се казва Андреас. Помня, че като идва в България, беше едно русоляво осемгодишно момченце, на което подарих ножче-рибка и едно транзисторче, латвийско производство. Сега Андреас беше 25-годишен ерген и работник във „Фолксваген“. Продължаваше професията на баща си и чичо си. Зарадва се много да ни види и за да разберем, че ни помни и цени, веднага отиде някъде и след малко ми донесе ножчето и транзистора, доказвайки ми, че ги е съхранил през годините и че държи на тях. После отново ги постави на мястото за съхранение. На пръв поглед – две безполезни вече за него неща, но напомнящи му детството и далечната балканска страна.

В разговори с братята-германци разбрах, че не са расисти, не мразят чужденците, но след като се оправят с икономиката и на бившата ГДР, ще гледат да се освободят от гастарбайтерите. За да има работни места и за тях. Биха могли да оставят около два милиона турци, защото са много доволни от тях като работници и хора скромни, несъздаващи проблеми на власните. Благодарни са на турските работници, защото според Гюнтер, те вдигнали от разрухата страната след Втората война. А и сега работели на най-трудните и непрестижни за германците работни места: строителство, канализации, почистване на улици, сгради и всякакви клоаки...

ПЕНКО

Знаех, че в Брауншвайг е най-големият лагер за емигранти в Германия. Искях да остана. Щях да кажа, че съм бил репресиран, политически затворник три години, преследван след това. Помолих Дитрих да ми каже само къде е лагерът, защото ние с Христо и Сим като обикаляхме, така и не го намерихме, а и германците вдигаха рамене, както и полицаят, когото пи-

тахме, се направи, че не разбира. Не ти трябва, каза съученикът ми. Ти си вече на 54 години. Какво ще работиш, а и за нас няма работа. Нас, по-възрастните, ни съкращават пет години преди пенсия, за да има работа за младите, като Андреас например. Иди си живеи спокойно в България. А и ти вече не можеш да си политически емигрант, защото вашият президент Желев каза, че сте демократична страна. Можеш да ми идваш на гости, както и сега, но не оставай. Ще се скиташ безработен и самотен на тези години.

Питах и брат му. И той не ми показва къде е този лагер, за който мечтаех.

Предпоследния ден отидохме в Шапен, където Цонко беше наемал земя и работехме няколко години. Нямаше помен от това, което очаквах да видя. Всичко наоколо беше застроено. На мястото имаше нов фитнес-център, басейн, футболно игрище, кортове за тенис. Още: дълга ограда, опасваща целия комплекс, с насадени в нея трънки. Трънките, като нашите българските, но много по-едри, бяха дали плод – едни синьочерни топчета. Бяха омекнали и приятни за ядене. Може би те ни трябваха и ще ни са от полза за претоварените ни от ядене стомаси. Свихме си кесийки от местния вестник и започнахме да ги пълним. Този ден трябваше да разтоварваме от усиленото месоядство през изминалите десетина дни. От сградата се зададе се един човек с работно облекло и отдалеко викаше нещо към нас. Беше към 60-годишен, среден на ръст и много ядосан. Кой ни разрешил да берем, сега щял да извика полиция, какви сме били ние чужденци-крадци. Ей тази заран разбили пак телефонния автомат за шепа марки... Изчаках го да се изкаже и му възразих, че сме културни българи, а не крадци и пройдохи, че това място е било обработвано от баща ни и взех да му изброявам фамилии, живеещи наоколо от ония години. Пазачът смени регистъра. Даже се извини и каза, че правел рация

от трънките и утре щял да ги бере. Но ние да си вземем, колкото искаме. Помислил ни отдалеч за криминални типове. Поговорихме още за града, за последните промени, за времето, политиката и така се изтърколиха два часа. Почерпихме го с нашенски шнапс-първак. Хареса го много. Разменихме си телефоните и тръгнахме из селото-квартал. Обяснявах кой къде живеел, къде сме играли като деца на войници с истинско оръжие, къде е загинал съученикът ми Петер Лоре, покосен от самолетна картечница, училището, магазина за храна... Обичах тази страна, исках да живея тук, да говоря езика им както едно време, да ям техния хляб, но уви. Времето беше друго, а и аз – друг. Добрият авантюризъм беше в кръвта ми. Чувствах се още млад и готов за добри дела и дори за прегрешения... Но дали имах сили за това?

Имаше един друг начин за идване и оставане в Германия, разбрах го, като се върнахме в България. Но и сега не ми провървя, прецакаха ме едни момчетии. Не ми върви и това си е. Разбрах от приятели, че ако минеш нелегално границата от Чехословакия в Германия и кажеш, че си без туристически паспорт, а само с български и нямаш роднини, където да отидеш, ще те вземат в лагер за емигранти. С група надъхани младежи от Велико Търново отидохме в Чехия. Качихме се тайно на един товарен влак и слязохме след границата на една малка гаричка. Заради едно кафе се издънихме. Макар че ги предупредих, че ще се издъним, не ме послушаха и хукнаха към лавката да си купуват кафе и закуски. Аз останах да пазя багажа. Селището беше съвсем малко и живеещите се познаваха. Всеки чужденец прави впечатление. Но кой ти чува. Те за малко, само кафе да си вземели – с този лаф се измъкнаха. Явно продавачът веднага ги е съобщил където трябва и след 10 минути граничните дойдоха с два джипа. Още на гарата ни взеха паспортите, които не бяхме изхвърлили, и ни удариха по

един черен печат, като казаха, че данните ще влязат в компютъра и 5 години сме персона нон грата. Говореха с мен, защото само аз знаех езика, а след съответните разпити и снемане на данните, ни качиха на първия пътнически влак в обратна посока, съпровождайки ни с трима войници да първата чешка гара, оттам ни поеха чехите и така до България. Но това стана след 4 месеца, а сега ние – натоварени с по два куфара подаръци от нашите любезни домакини (предимно запазени, почти нови дрехи и обувки) поехме към родината. В Берлин имаше време, оставихме багажа на гардероб и отново се озовахме край Бранденбургската врата. Правеха пътека на жертвите по протежение на съборената стена, изграждаха мемориал и запазваха 200 метра от стената – такава, каквато е била, за да напомним на следващите поколения германци и туристи за миналото.

Автобусът дойде навреме. Пътувахме с едно турче от Асеновградско и се разговорихме за лагерите. Не искаше да си каже името. Защото бил изпатил и се страхуваше от някакви провали, не знам какви, но разказа за премеждията си. Преди шест месеца минал нелегално от Чехословакия в Германия. Озовал се в лагер, каквато беше и моята мечта. Бил осигурен с храна, жилище и дребни пари за ежедневни дреболии, но по-работвал и на „черно“, ходил с приятели до Белгия. Страхувал се най-вече да не го хванат, че работи. А лагерниците нямали право на това. Сега се връщаше, спечелил малко пари. И би излязъл отново в Европа, но с фирма, с осигурена работа и жилище. Това дето го направих, е авантюра, една ненужна лудост, ни каза той. Но пък аз нали си падам по авантюрите и съм доста луд, реших като се върна в България да опитам като него. Е, опитах, но... без ефект.

Автобусът на фирма „Мистър“ се отдалечава от Германия и тя става все по-далечна. Единственият начин да се доближим до нея като общество на равноправни, е работа и пак ра-

бота, си мисля по обратния път. И закони за подкрепа на дребния и среден бизнес, приватизация, връщане на земята. Неща, които знаем, уж ги разбираме, но все не се получават. Защо ли? Ами защото управниците ни са все едни и същи крадци на едро и дребно – алчни самогъзляци, оправящи себе си, роднините и своите съпартийци. А демокрацията е тук, витае във въздуха, иска да ни направи по-добри и по-умни. Въпреки омразата и компроматите, въпреки подозренията и политическите боричкания. Но уви. Всичко е още мираж. Добре поне, че Христо видя родния си град и почувства духа на Германия. Там се събра част от Цонковото семе, без Йоан и без Христина – сестра им от циганката Мария Крантова.

ЛЕТОПИСЕЦЪТ

Христо, освежен с много впечатления от чистите и спретнати европейски страни, се завърна в Девня – в долината на голямата химия, евтината любов и... бавната смърт. И реши да посее живот. От години харесваше една колежка. Казваше се Живка, около 30-годишна. Беше умна, не защото беше брюнетка, а защото беше завършила история във Великотърновския университет. И продължаваше да чете и се интересува от всичко ново. Но беше се уредила да работи в подстанцията за по-голяма заплата. Учителството не беше за нея. Тя пътуваше всеки ден от Варна. Някой път след нощна смяна оставаше в квартирата с Христо. Взаимно се харесаха и той ѝ предложи. Тя го запозна с родителите си, работници в Кораборемонтния завод. Направиха скромна сватба. Поканиха най-важните гости, роднините от двете страни и колегите. Христо се премести да живее при родителите ѝ. Скоро те се пенсионираха и отидоха да живеят в едно варненско село. Христо предчувстваше, че

трябва да бърза със създаването на поколение. Мозъкът му даваше сигнали. Нещо го стягаше в гърдите, в дадени моменти въздухът не му стигаше... За четири години им се родиха три деца – две дъщерички и едно момче.

Продължаваха да работят на старото място със съпругата си. Заводът за сода беше вече закупен от някакви консорциуми. Всичко друго си беше познато ежедневие, макар че новите собственици даваха големи обещания за подобряване на битата и околната среда. Новото беше, че Христо започна да се среща с познати лекари, но вече не на карти, на партита и шведски маси, а по принуда. Здравето му взе да накуцва.

Боледуваше някак безпричинно. И уж леко. За две години изкара шест бронхопневмонии. След всяко боледуване чувстваше, че онова нещо продължава да стяга гърдите и като че ли въздухът още повече не му стигаше. Особено, когато изкачваше стълби, макар и на два-три етажа. Взе да покашля между пневмониите като туберкулозен – повърхностно, но често. Пулмологът Хърсев, негов личен приятел, написа в рецептурната книжка четири големи букви ХОББ. И му забрани да пуши и пие твърд алкохол. Обеща, но не го послуша. Децата му даваха сили да продължи, грижеше се за тях, радваше им се като за последно. Изминаха 5 години и Хроничната обострена белодробна болест го тормозеше все по-често. Това е нещо, което напредва и води неминуемо до края, прочете в списание „Здраве“. Хърсев не му каза за леталния изход, за да не го плаши. Но той вече знаеше истината. Животът му се извърташе като лента, на места с черни петна. Не можеше всичко да си спомни. Някой друг подреждаше кадрите, той ги избираше. И Христо им се радваше или тъжеше. Неслучайно съдбата го беше отвела наскоро при неосъзнатото му начало. В оная чужда земя, където е бил роден. Първата му любов под върбите край Янтра, и пак там, където той с брат си Пенко и с

приятеля им Румен, надничаха от една скала да гледат селския овчар Ристо как любеше циганката Зафира до реката...

*Видяхме Овчаря как срещна Смъртта край върбите.
Болнав бе, но зърна я – в миг съживи се.
С коси от главнята по-черни, с треперещи пръсти,
докосна го леко, а ний се прекръстихме...*

*Пълзахме край Янтра, сякаш малачета в тинята,
край Янтра – тази клоака и бивша светиня,
с едничката мисъл да видим борбата неравна –
нали сме момчета от селото будно Драгойново...*

*Над него разпери косите си тя. И го скри от очите ни.
Така лешоядът над мършата, гладен, връхлита.
Завъртя се кълбото... Овчарят се вдигна след час. Оцелял.
Остана тя долу, под него. Където я бе обладал...*

*И тръгна слухът в равнината – ухо до уста.
И сочеха с пръсти човека, надмогнал Смъртта.
Така се зараждат легенди, фолклорът извира.
Наяве: смъртта бе една циганка суха. Зафира.*

За нея казваха, че е грозна като смъртта. Но овчарят не разбира от естетика. А слуша кръвта си. Това явно е вдъхновило Пенко, за да напише горните куплети...

Бълбукаше реката на спомените. И тиха, и бурна. Ето срещата с брата Йоан, който познаваше само от снимки, там в трудовашкото поделение. И снимката на баща му Цонко, когото наяве не помнеше, смъртта на най-обичаната жена – мама Христана; февруарското слънце, което я погалваше за последен път, положена отстрани на гроба. Ето циганинът-гробар и

децата му – гладни, които стояха чинно смълчани. И чакаха пари за труда на баща си, за да се нахранят. Ето торбичката с костите на баба Мария, които щяха да сложат в краката на починалата ѝ дъщеря Христана. Синовете целуваха за последно тази, която ги беше родила, преди да я спуснат в земята...

При всеки преглед докторът, при който беше диспансеризиран, го караше да надува един широк мундщук, на който имаше някакъв уред. След това отбелязваше някакви цифри в компютъра. Даваше му амбулаторен лист за джипито, който пък му изписваше познатите бронхоразширяващи лекарства като салбутамол, флексотид и други. Добре, че касата ги поемаше изцяло, защото бяха доста скъпи... А пулмологът-приятел казваше обикновено: добре, ела пак след три месеца. Така беше и тази пролет през 2006-та. След шест месеца Христо не можа да отиде на поредния контролен преглед. Получи силна криза преди това и почина в Девненската болница от липса на въздух. Жена му съобщи с телеграма на братята Симо и Пенко за кончината му. Те знаеха, че е в тежко състояние и се надяваха да се оправи. Но не би. Колегите му подготвиха всичко за погребението. Присъстваха всички от подстанцията, началниците от енергиен отдел, както и директорът на завода. От профсъюз „Подкрепа“ прочетоха траурен адрес, макар че той не членуваше ни в профсъюзи, ни в партии. След гробищата се събраха в ресторант „Бриз“. Живка, Пенко и Сим дадоха обяд на тези, които изпратиха брат им по последния му път – в земята на голямата химия. Тази химия, която го погуби. И тази любов, която го издигна в очите и спомените на неговите приятели. Жена му и децата „загубиха любящ мъж и грижовен баща“, пишеше в некролога на семейството.

ПЕНКО

След погребението на Христо със Сим се прибрахме с влака до Търново. По пътя си припомняхме общи случки и съдби; животът в Германия, раждането на Христо в бункера-болница под земята, прохождането му, ето и снимката сред градината със зеле как гледа нагоре към преминаващите английски самолети към Берлин, без да се плаши. За него това бяха вероятно детски играчки... После три години бяхме разделени от войната. А като се върнахме от Германия, видяхме едно мускурливо селянче на 5 години, с любопитен поглед и подозрение към непознатите батковци. Трябваше мама Христана да му обяснява наново, че това са батковците, за които е плакала и тъжала през годините. И че те са си у дома, както и той. На втория-третия ден се отпусна и ни прие. Препускаше по прашната улица с една пръчка между краката, все едно яздеше конче и пееше неща, запомнени от гостуването на поп Петър на Йордановден: Ой, Йордане, кръщается...

Следваше погражданияването ни в старопрестолния Търнов, където мама беше принудена да се пролетаризира, за да ни изхранва. Срамувах се да ходя на училище, защото ме бяха върнали с три години назад. Стърчах с една глава над съучениците си, някои от тях ми се подиграваха. По-късно почнах като тенекеджия-ученик в една кооперация. Ходех след майстора Продан пет месеца и се отказах. Той не ми показваше нищо и не ми даваше дори дребни неща да правя. Занаят не се учи, а се краде. Все това ми намилаше. Да, но аз не можех да „крада“. Мама настояваше да се грижа за Христо, че се повел с лоши момчета, биели се по баирите. А за себе си не можах да се погрижа. Не се примирявах с комунистическия терор, съпротивлявах се. За което ме вкараха в Плевенския затвор на 18 години...

По-късно Христо си намери място в живота, напук на сирашката ни участ. Завърши два техникума и едно полувисше.

На стари години мама вече беше в Драгойново. Горда бе, че Христо е единственият ѝ син с деца, който продължава Ивановия род. На всяко раждане на внуче, тя носеше кутия с бонбони и черпеше съседите. На въпросите им защо, отговаряла: Христо пак има дете. И вече гледаха с друго око на мама и на идващия си по празниците Христо с децата и жена си.

Аз нямам деца, но завърших висше, макар и задочно. И съм сигурен, че мама щеше да черпи и заради мен, казвайки: Пенко вече има више. Тя така си го казваше, без „с“. Може би горе в небесата ще почерпи някои свои набори и близки. Че и нескопосания ѝ син Пенко е свършил нещо като хората.

Прибрах се в Драгойново с автобуса в 21 часа от Горна Оряховица. Самотен и тъжен. На нашата улица в долната махала имаше шест къщи. Четири от тях бяха безлюдни, стопаните им починаха, а наследниците не се вясваха. Това даваше възможност на циганетата да ги изтърбушат до шушка. Да им извадят душата. А някои се самонанасяха и живееха в чуждия имот... Докато бях в Девня на погребението на брат си, къщата ни станала обект на интерес от местната банда-крадци. За тяхно съжаление не намерили ни пари, ни богатства, макар че обърнали всичко с краката нагоре. Книгите и ръкописите, най-голямото ми богатство, не им трябвали. Бяха ги разхвърляли само. И разгръщали, но за пари. Найве си бях беден пенсионер, вземах малко над минималната работна заплата (220 лева) и предварително я изхарчвах, като връщах заемите от познати и приятели. Веднага се разплащах, за да ми имат доверие и пак да ми дадат. И така кръгът се въртеше, спиралата се виеше до безкрай. И нямаше излизане от тази черна дупка. Имах едно относително спокойствие. Отглеждах си картофи в двора и зеленчуци пред къщата.

Така си почивах, когато не пишех. А пиша и ще пиша, додето съм жив. За живота и смъртта. За красотата и добрината също, но те отминават бързо и остават като златни зрънца в душата на човека. Мъката, предателството от най-близките и лошотията съпровождат човека до края, си мисля. Кой както иска да оценява творчеството ми. Важното е да го правя „по теркя си“, както е казал и правил уста Кольо Фичето.

Христо беше завършена самостоятелна личност. Но обидите следваха и в техникумите, и в казармата, и през целия му живот. Част от тях бяха заради мен, политическия затворник, заради баща ни и брат ни Йоан, третиран като невъзвращенци. Но Христо устоя на изпитанията и предизвикателствата.

Аз пък бях третиран заради Йоан и баща си и за опита си да отида при тях... „Отидох“ обаче в Плевенския затвор и в Белене. А после – трудовак, след мен и Христо – трудовак. Бяхме в „първите редици“ – с кирка и лопата. Строихме за родината, какъвто беше лозунга.

С него се сближихме най-много в последните години. Той, по-малкият, искаше да научи от мен още говоримия немски и щом се усамотявахме, си говорехме на езика на Гьоте, шегувахме се, „обиждахме се“ с най-популярните изрази. В периода на коварното му заболяване, което порази първо белите му дробове, а след това – и сърцето, често бях до него. Плаках много на смъртта му. И сега скърбя. Посветих му стихотворение и го напечатах в некролога, който разпространих в Драгойново: пред двете църкви, в кметството занесох, в читалището и най-вече на съседите ни.

Не минаха и шест месеца, и Сим, по-големия ми брат, почина – масивен мозъчен инсулт. Три дена беше в кома в болницата. Гледахме го с жена му как тежко диша и хрипти, но как да му помогнем. Безсилие. И медицината също е безпомощна. Невроложката показва снимки на мозъка в различни

профили и цветове, и поясни, че половината от него е засегната. И изхода, за съжаление, е един. Летален. Не беше удобно и нямаше как да съобщим на приятеля му от Хамбург. Там растеше синът му Хелмут, вече студент, но официално син на германското семейство.

Погребахме го в Драгойново. От наборите му в училище беше останал само един. Той не можеше да върви, за да дойде да го изпрати в последния му път. Натъжи се много и проплака: значи, останах сам, каза на изпращане.

Останах само аз от братята. Единствен. Йоан не се е обаждал 45 години. И, преди време, за да продадем със Сим и Христо земята и гората, които имаме по наследство, извадихме съдебно решение, че е в неизвестност от 1964 година, което се счита за фиктивна смърт. Така е според юристите. Иначе не можем да продаваме нищо, ако няма съгласие на четвъртия наследник. Съседи потвърдиха кога за последно са го виждали – 20 август 1964-та, от МВР изпратиха документ до Съда, че няма данни за него след посочената година. Е, продадохме ги и какво. Разделихме си по триста лева. Аз постегнах кирпичената къща в Драгойново, а Сим ги внесе в банката на името на внука си, който беше абитуриент. Христо ги даде по болници, санаториуми и лекари.

Йоан сега може би е жив, но по решение на Съда и в документите за наследници е умрял. Между небето и земята е. Ами ако е жив и се върне, попитах адвоката?! Усмихна се и каза: тогава ще направим обратното, ще „го съживим“, и може да ви съди да му платите дела от имота.

ХРИСТО

За разлика от Йоан, който е между небето и земята, аз наистина съм на Оня свят. И спокойно наблюдавам ставащото в реалния свят. Но кой е „реалният“? Духът ми се рее по всички посоки. Сякаш съм птица. Това, което сънувах като жив – сега е истина. Гмуркам се между облаците, слизам почти до трева-та на родния край, сядам на маса с приятели и роднини, слушам разговорите им. Само дето не мога да взема думата. Жив съм в едно друго пространство. Така писа и Пенко:

*Животът е сън краткотраен
са казали древните още.
Смъртта ни какво е тогава?–
Живот денонощен
живот безкраен ли,
който без сън продължава.*

Тук наистина няма сън. Духът е винаги в движение. Аз-духът влизам в душите на добрите хора, давам им опора. Каква благодат, какво удоволствие. Прелитам огромни разстояния. Постигам скорост, по-голяма от тази на светлината. Скоростта на мисълта – тя е недостижима. Тя ме носи между галактики и съзвездия. Тя ме връща преди Първоначалния взрив. Там, където властва Божественият дух.

ПЕНКО

Времето сякаш изгуби значение и спря за мен.

Останах последен от родословното дърво на Цонко Иванов. Моят клон няма да има разклонения. Той ще изсъхне. Но семето на Градинаря пътува нагоре. Макар и на различни места по света, дървото се разливта, дава плодове и оформя нови

клончета. Сим има дъщеря Мима, макар и осиновена, която има син Георги. А синът му от германката е Терра инкогнита. Той носи неговият ген в най-мощната държава на Европа. Дъщеря му се омъжи втори път за испанец и живее със сина си в Мадрид. Йоан има две момчета от мулатката. Едното е в Бостън, другото – в Канада. Женени са и имат по две деца. Мулатката Джейн ни писа за себе си и за тях. Нас ни откри, но Йоан изчезна без следа.

Циганката Мария Крантова, последната жена на Градинаря, има дъщеря Христина, която е женена и има син Цонко. Ето, че и семето на нашия Хам се подновява, макар и смесено с циганска кръв. Какво по-хубаво от това за самия Живот. Животът, който не признава сантименти. Който отрича бащите и майките и върви напред...

Над милион и половина млади и не толкова млади българи напуснаха страната в търсене на препитание. Не е ли това новото Хамово семе, пропъдено от бащиците-управниците и политиците ни, да се скита за къшей хляб по света. Да слугува, да върши черната работа на гърци и испанци, на хладните германци и холандци, на високомерните американци... Тези млади мъже и жени с времето късат пъпната връв с родината. И остават цял живот емигранти и натрапници в очите на местните. Които никога няма да ги приемат като свои. Много малко от напусналите ще се върнат на стари години, да потърсят тих пристан в родното гнездо. Но техните, деца, внуци и правнуци ще забравят и език и обичаи.

Какво да правя отсега нататък? Може би е най-добре да разгледам и другата страна от живота на починалите си братя. Неизвестната за мен. Да видя своето друго Аз. Пък тогава да реша...

Позвъних в Комисията по досиетата, представих се и поисках да ме допуснат, съгласно закона, да прочета досиетата на починалите си братя. И своето. След месец ми се обади една учтива дама. Каза, че е от Комисията и ме покани след седмица да заповядам да прочета исканите от мен материали. Тръгнах със смесени чувства. Вълнувах се, като че се явявам на някакъв важен изпит. Може би най-важният в живота си. Щях да се срещна с тайни, лежащи на дъното на душите ни с десетилетия. Неща, които макар и братя, не сме споделяли помежду си, нито с баща си, нито с майка си... Щях ли да науча повече за себе си и за прокълнатото семе. И може би ще науча името на днешния Хам... Ден преди да тръгна за София, бях шокиран. Получих писмо от Йоан! Но не от оня свят, а от Австрия. Живее сам в пансион за стари хора. Чувствал се добре. Защо не сме му писали. Чуден човек! Веднага му отговорих: на кого, бе братко, да пиша, до Господ на небето ли? Ти на себе си ли си? Защо с десетилетия не се обади? Почина Цонко, мама Христана, Сим, Христо, приближава и моят ред... Писах му, че сме го отписали от живота. Но само на книга, за да извършим една сделка в Драгойново със земята и гората. А поради това, че е „умрял“, утре ще чета досието му. Дали ще ми отговори? Или след няколко петилетки пак ще се сети за нас. Аз може и да не съм жив, но той, убедих се, е безсмъртен. И други неща му писах, укорявах го за мълчанието и начина му на живот... Но кой съм аз, имах ли право да го съдя?

Пред паметника на Александър Стамболийски в столицата има кафене. Влязох и поръчах едно еспreso. Пиех го много бавно. Беше 9 и 30 часът, понеделник, 20 март 2007-а година. Пиех кафето на глътки и чувствах как някаква чернилка се надига от дъното му. И навлиза в мен. Тръпнех, невидимо за външния поглед. Наоколо млади хора – мъже и жени шумяха,

смееха се, пушеха. Почти не ги чувах, заровен в мислите си. Успокоих се донякъде и влязох във входа отсреща. Над вратата пишеше „Комисия...“ На втория етаж ме посрещнаха две млади момчета. Казах си името и имената на братята си. Поканиха ме в една зала. По средата имаше маса, със столове от двете страни. Масата беше дълга десетина метра. Няколко души вече бяха заровили глави в папките. Някои от тях си водеха записки. Седнах в единия край. Внезапно зад мен застана млада дама с три папки в ръцете. Има още две, каза тихо тя, видяла изненадата в очите ми, след малко ще ви донесе и тях. И донесе папките. Бях учуден от дебелината им...

Не помня колко часа съм бил с опърпаните им листи. Бях останал сам в края на работното време. Учтиво ми напомниха, че трябва да привършвам. Тръгнах към изхода, лек като перце. Краката ми сами се носеха, без усилие от моя страна. Чувствах, че не мога да ги командвам. Сякаш стъпвах по облаци. В главата ми бръмчеше кошер от противоречиви мисли. Отвън до кафенето група жени си говореха нещо и се смееха. Изглеждах им навярно като зомбиран. Дано никога не ги сполети такава съдба – да четат след години за близките и за себе си неща, които не са подозирали и в най-страховитите си сънища... Отворих и затворих тежката и висока външна врата на учреждениято. Слънцето слизаше на запад. Погледнах го, а то ме блъсна с лъчите си. Нещо като светкавица преряза зениците ми, а след това една черна пелена се спусна пред тях. Инстинктивно направих крачка назад.

Хамово семе

Йордан Атанасов, автор

[http://grosnipelikani.net/modules.php?
name=Downloads&d_op=getit&lid=264](http://grosnipelikani.net/modules.php?name=Downloads&d_op=getit&lid=264)

7 септември 2011
литература плюс култура
<http://grosnipelikani.net/>

книгата е издадена печатно от Изд. Фабер, Велико Търново 2011.